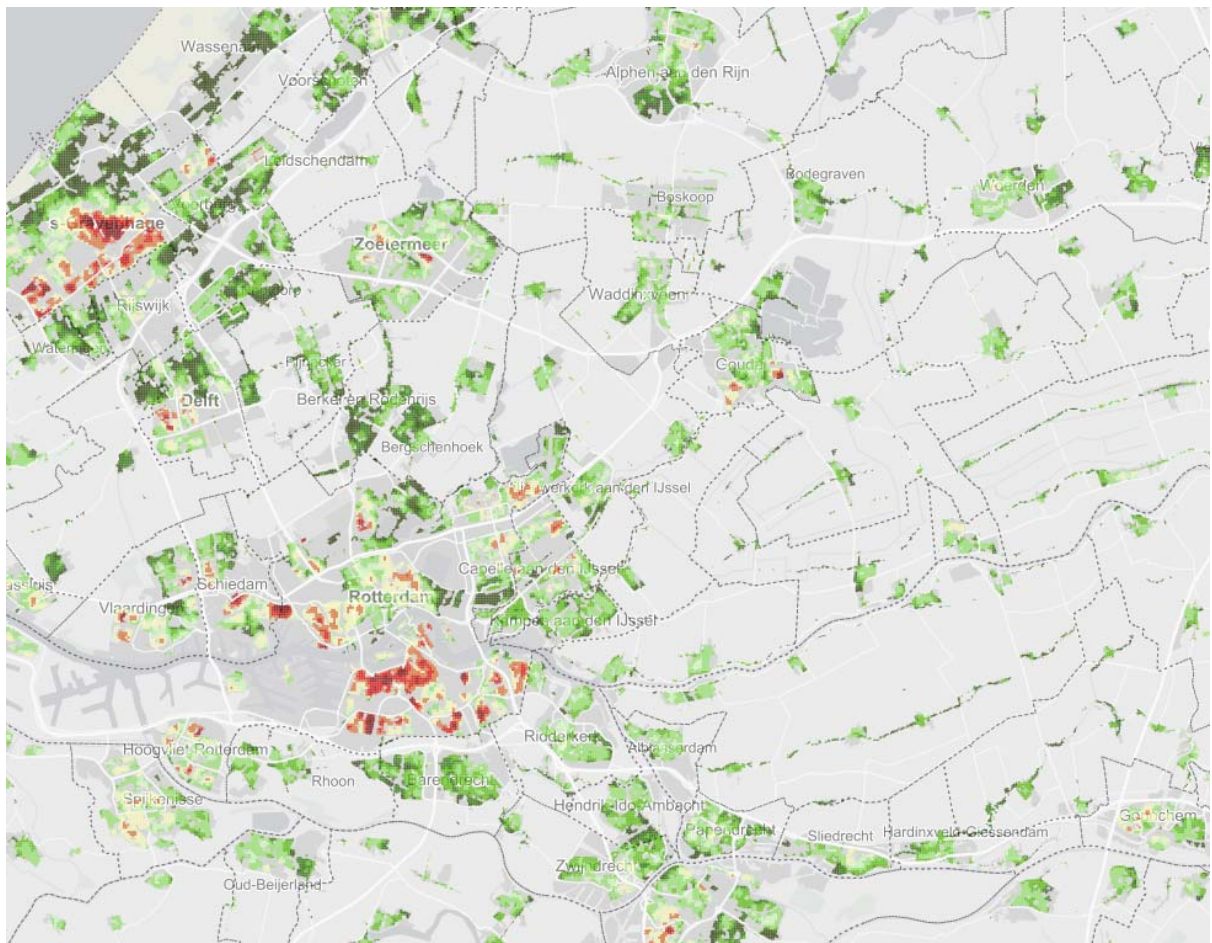

VERBETERING EN VERSCHILLEN

EEN ANALYSE VAN DE LEEFBAARHEID IN NEDERLAND OP BASIS VAN DE LEEFBAAROMETER 2016

RAO Research en Advies

Atlas voor gemeenten

VERBETERING EN VERSCHILLEN

**EEN ANALYSE VAN DE LEEFBAARHEID
IN NEDERLAND OP BASIS VAN DE
LEEFAAROMETER 2016**

eindrapport 22 november 2017

**Kees Leidelmeijer
Gerard Marlet
Clemens van Woerkens**

INHOUD

1	Inleiding	7
2	Landelijk beeld	8
2.1	Ontwikkeling van de leefbaarheid	8
2.2	Gebieden met een onvoldoende leefbaarheid	11
2.3	Toenemende verschillen	14
2.4	Achtergronden van de ontwikkelingen	20
2.5	Conclusie	21
3	Bevolkingsdaling en leefbaarheid	22
3.1	Demografie	22
3.2	Leefbaarheid	26
3.3	Ontwikkeling leefbaarheid	29
3.4	Voorzieningen	35
3.5	Economie en arbeidsmarkt	41
3.6	Leegstand	45
3.7	Conclusie	53
4	Leefbaarheid en Overlast	55
4.1	De achtergronden van de ontwikkeling van overlast	58
4.2	Cumulatiegebieden	63
4.3	Conclusies	71
Bijlage 1	Leefbaarometer 2.0	72
	Een vernieuwde Leefbaarometer	73
Bijlage 2	‘Onvoldoende’ buurten met negatieve ontwikkeling van de leefbaarheid	79
Bijlage 3	‘Onvoldoende’ buurten die minder verbeterden dan ‘ruim voldoende’ en ‘goede’ buurten in de gemeente	86

I INLEIDING

De Leefbaarometer is een instrument waarmee een inschatting wordt gegeven van de leefbaarheid zoals bewoners die ervaren. Het instrument doet dat op basis van allerlei feitelijke kenmerken van gebieden – zoals criminaliteit en overlast, voorzieningen, fysieke kenmerken van de woonomgeving en bevolkingssamenstelling. In Bijlage I is een nadere toelichting op het instrument opgenomen. Met de actualisatie van de Leefbaarometer naar peiljaar 2016 wordt inzicht gegeven in de ontwikkeling van de leefbaarheid in Nederland. Daarmee wordt vervolg gegeven aan een reeks van metingen waarmee al sinds 2008 de leefbaarheid in Nederland in kaart wordt gebracht. De kaartbeelden van de Leefbaarometer kunnen door iedereen worden ingezien op www.leefbaarometer.nl. Ook kunnen daar scores – op het niveau van buurten, wijken en gemeenten – worden gedownload.

In dit rapport wordt een algemene analyse gegeven van de situatie en de ontwikkelingen van de leefbaarheid in Nederland. Er wordt antwoord gegeven op de vraag of die leefbaarheid – gemeten op basis van feitelijke kenmerken van de leefomgeving – verbetert, of de verschillen in het land groter worden of juist kleiner en hoeveel mensen er wonen in gebieden met een ‘onvoldoende’ score op de Leefbaarometer. Dit rapport biedt daarmee een actualisatie van de stand van zaken zoals die is beschreven in de Kamerbrief van 18 december 2015 van de Minister voor Wonen en Rijksdienst waarin wordt ingegaan op de gebieden met een onvoldoende leefbaarheid.¹

Die analyse van het landelijke beeld is te vinden in hoofdstuk 2 van dit rapport. Daarnaast wordt op verzoek van het Ministerie van BZK specifiek ingegaan op twee thema’s. In hoofdstuk 3 wordt de leefbaarheidsontwikkeling in gebieden met (verwachte) bevolkingsdaling (de zogenoemde krimp- en anticiperregio’s) in kaart gebracht. En in hoofdstuk 4 komt het thema ‘leefbaarheid & overlast’ aan bod. Daarmee probeert dit analyserapport – dat gelijktijdig met de Leefbaarometer 2016 verschijnt – niet alleen de algemene leefbaarheidstrend in kaart te brengen, maar ook zo goed mogelijk aan te sluiten bij maatschappelijke discussies en actuele beleidsthema’s. Op die manier moet het instrument doen waar het voor bedoeld was; het vroegtijdig signaleren van leefbaarheidsproblemen, het agenderen van nieuwe beleidsthema’s en het monitoren van de resultaten van beleid.

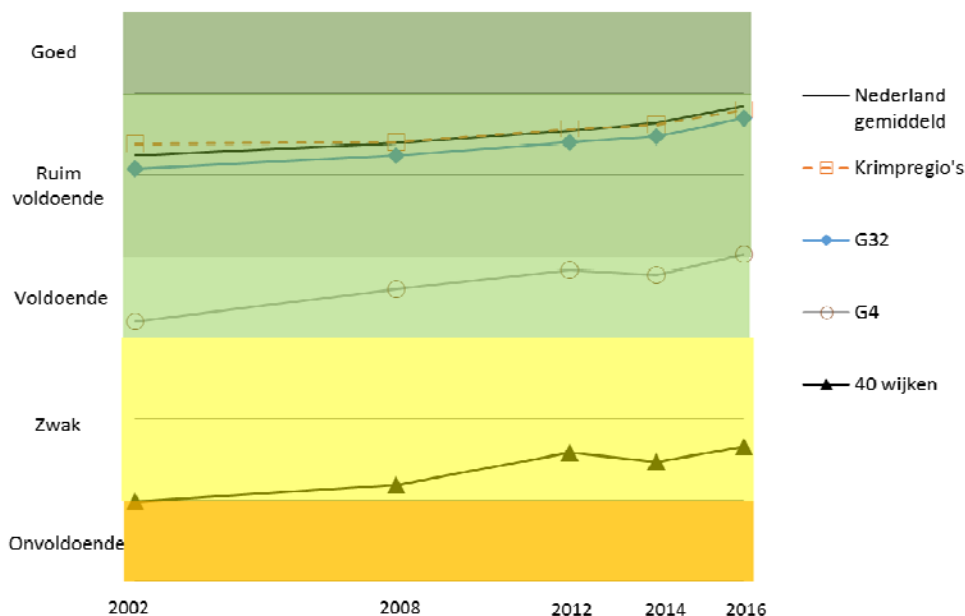
¹ Tweede Kamer, vergaderjaar 2015–2016, 32 847, nr. 206 d.d. 23 november 2015, en: Tweede Kamer, vergaderjaar 2015–2016, 32 847, nr. 211 d.d. 18 december 2015.

2 LANDELIJK BEELD

2.1 ONTWIKKELING VAN DE LEEFBAARHEID

De leefbaarheid, zoals gemeten met de Leefbaarometer, heeft zich sinds 2014 positief ontwikkeld. Figuur 2.1 laat zien dat het gemiddelde van Nederland steeds dichterbij de buurt van de score 'goed' komt. De G32² en de krimpregio's³ zitten dicht bij het Nederlands gemiddelde. De vier grote steden (G4) hebben gemiddeld genomen net de grens van 'ruim voldoende' bereikt. De veertig voormalige aandachtswijken⁴ hebben ondanks een verbetering nog een gemiddelde score 'zwak'. Overig Nederland – het grootste deel van het land – scoort al sinds 2002 'goed'.

Figuur 2.1 Ontwikkeling leefbaarheid (2002-2016) naar type gebied⁵

² Hiermee worden de 38 gemeenten bedoeld die deel uitmaken van het G32 Stedennetwerk.

³ Dit zijn de negen regio's die zijn benoemd in het Actieplan Bevolkingsdaling (Ministerie van BZK, maart 2016).

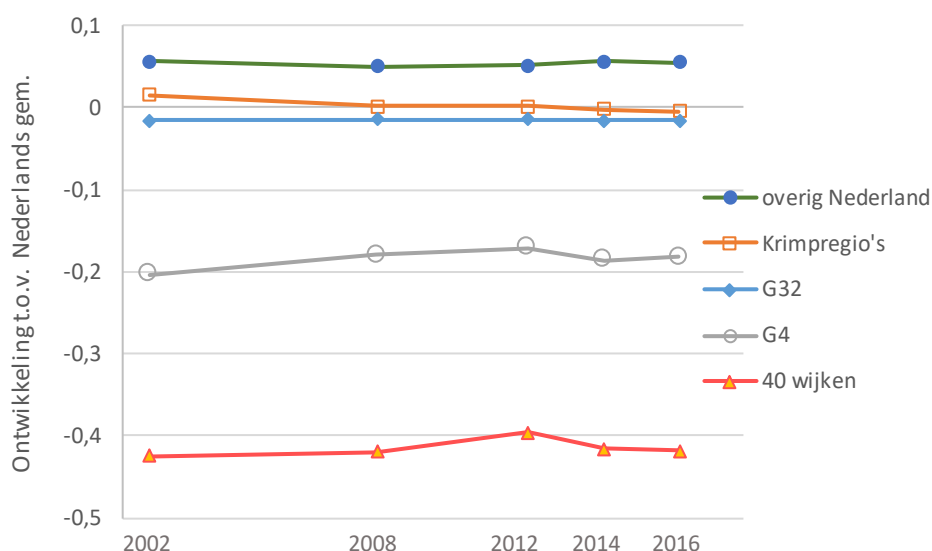
⁴ Dit zijn de veertig wijken die zijn benoemd in het kader van de Wijkenaanpak van toenmalig minister Vogelaar.

⁵ De ontwikkeling van de leefbaarheid in de krimpregio's is minder gunstig als naar de oordelen van de bewoners (bijvoorbeeld op basis van het WoON) wordt gekeken. Hierop wordt in meer detail ingegaan in hoofdstuk 3.

Hoewel er dus over de gehele linie sprake is van een verbetering van de leefbaarheid zijn er wel verschillen in die verbetering. Zo kunnen de voormalige aandachtswijken de gemiddelde verbetering in Nederland niet goed volgen (zie figuur 2.2). Ten opzichte van de gemiddelde ontwikkeling in Nederland blijven deze wijken wat achter, zij het minder dan tussen 2012 en 2014. Ook in de krimpregio's is er sprake van een – vergeleken met het gemiddelde in het land – minder gunstige ontwikkeling.⁶

Figuur 2.2 Ontwikkeling leefbaarheid t.o.v. gemiddelde in Nederland (totaalscore t.o.v. gemiddelde NL)

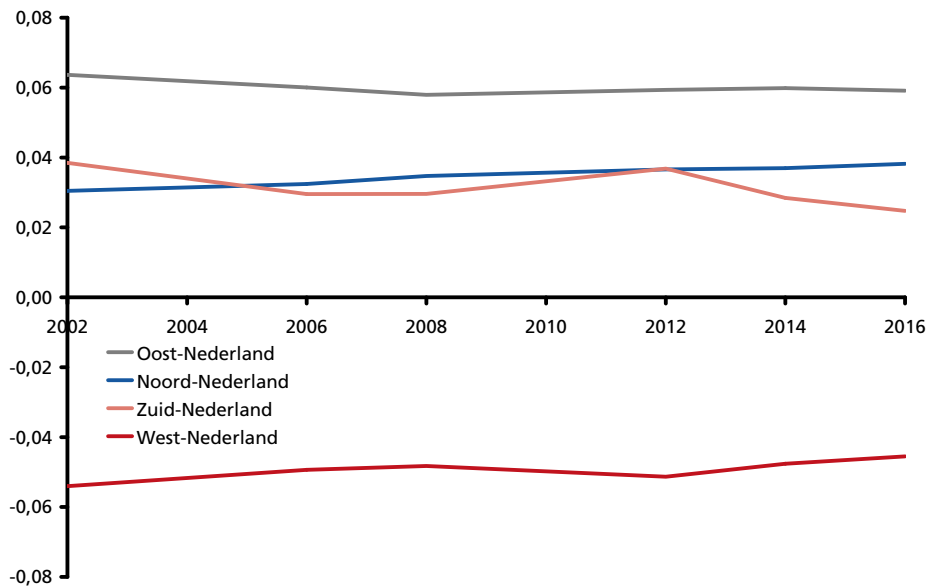

Gemiddelde in NL = 0. Scores worden weergegeven op de schaal van de Leefbaarometer. Hierin is een klasse zoals 'ruim voldoende' gemiddeld 0,133 groot. Een score -0,2 komt dus overeen met gemiddeld anderhalve klasse lager dan de leefbaarheid in Nederland.

Uit figuur 2.3 blijkt dat de leefbaarheid er het minst op vooruit is gegaan in Zuid-Nederland. In het landsdeel West is de verbetering juist relatief groot geweest tussen 2014 en 2016. Maar de gemiddelde leefbaarheid ligt in het verstedelijkte westen nog altijd ver onder het gemiddelde, terwijl die in het oosten van het land constant op een relatief hoog niveau ligt.

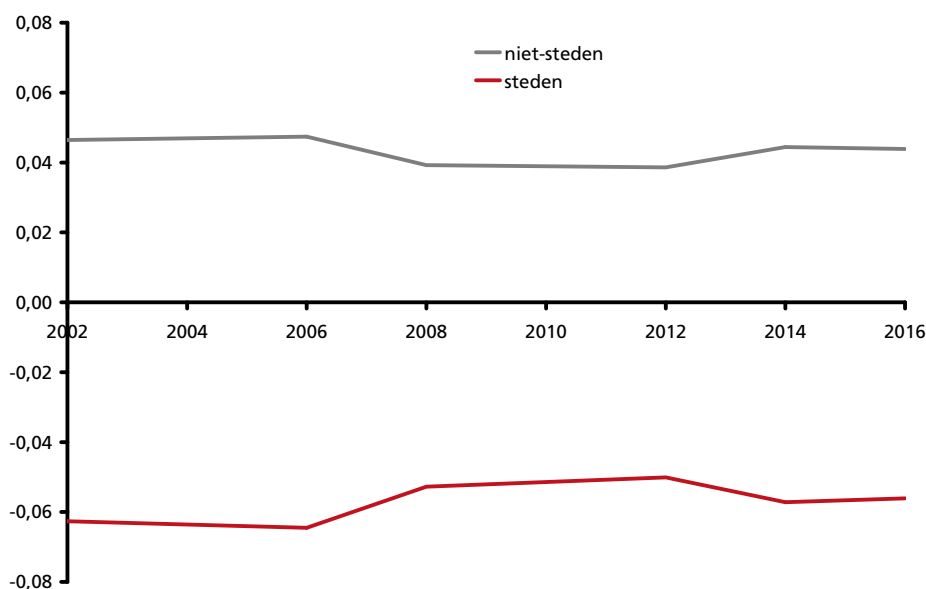
⁶ De verslechtering van de leefbaarheid in de krimpregio's is groter als naar de oordelen van de bewoners (bijvoorbeeld op basis van het WoON) wordt gekeken. Hierop wordt in meer detail ingegaan in hoofdstuk 3.

Figuur 2.3 Regionale verschillen (totaalscore landsdelen t.o.v. gemiddelde NL)

Gemiddelde in NL = 0. Scores worden weergegeven op de schaal van de Leefbaarometer. Hierin is een klasse zoals 'ruim voldoende' gemiddeld 0,133 groot. Een score -0,2 komt dus overeen met gemiddeld anderhalve klasse lager dan de leefbaarheid in Nederland.

Over een langere periode bezien is er sprake van een verbetering van de leefbaarheid in de steden in Nederland en een verslechtering (ten opzichte van het gemiddelde) op het platteland (zie figuur 2.4). De steden (hier gedefinieerd als de 57 steden met een centrumfunctie voor werk en voorzieningen) liepen iets in ten opzichte van het gemiddelde in Nederland en de niet-steden verloren een beetje. Gemiddeld genomen is de leefbaarheid op het platteland echter nog steeds beduidend beter dan in de steden. Het verschil bedraagt ongeveer een klasse op de Leefbaarometer. Sinds 2012 lijkt die trend overigens enigszins te keren en zijn de verschillen tussen steden en niet-stedelijke gemeenten weer wat toegenomen.

Figuur 2.4 Stad en ommeland (totaalscore t.o.v. gemiddelde NL)

Gemiddelde in NL = 0. Scores worden weergegeven op de schaal van de Leefbaarometer. Hierin is een klasse zoals 'ruim voldoende' gemiddeld 0,133 groot. Een score -0,2 komt dus overeen met gemiddeld anderhalve klasse lager dan de leefbaarheid in Nederland.

2.2 GEBIEDEN MET EEN ONVOLDOENDE LEEFBAARHEID

Het aandeel mensen dat woont in een gebied dat onvoldoende scoort op de Leefbaarometer is gedaald van 4,5% in 2014 naar 4,1% in 2016. Deze afname heeft betrekking op circa 50.000 mensen, waardoor er nog iets meer dan 700.000 mensen resteren die in een gebied wonen met een onvoldoende leefbaarheid. Het gaat om 456 van de circa 10.000 bewoonde CBS-buurtten in Nederland. Bij de vorige meting waren dat er nog 573,⁷ wat een substantiële daling van het aantal buurten met leefbaarheidsproblemen betekent.

In zo'n 25 gemeenten die eerder nog op de lijst voorkwamen, is in 2016 geen gebied meer van enige omvang (minimaal honderd inwoners) dat onvoldoende scoort. Daarmee is het aantal gemeenten waarin buurten voorkomen met een score 'onvoldoende' gedaald van

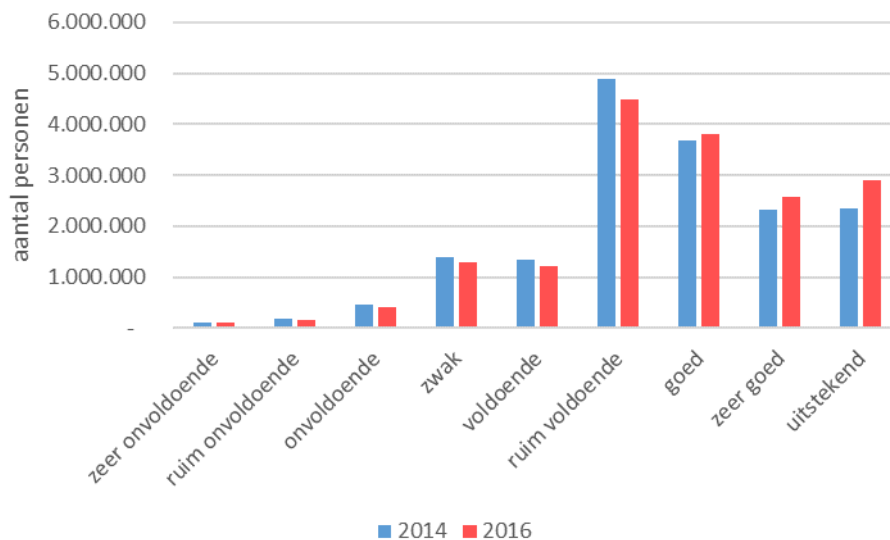
⁷ De buurtindeling van het CBS verandert van tijd tot tijd, zo ook tussen 2014 en 2016. De vergelijking in de tekst heeft betrekking op de buurtindeling 2016. Volgens die indeling is het aantal buurten met onvoldoende leefbaarheid gedaald van 573 naar 456. In de Kamerbrief van december 2015 werden 445 buurten genoemd met een onvoldoende leefbaarheid. Dat was op basis van de buurtindeling 2014. Dit aantal komt overeen met 573 buurten op basis van de CBS buurtindeling in 2016.

109 naar 83. De meeste van de gemeenten die uit de lijst zijn verdwenen liggen in het landelijke gebied zoals Zuidplas, Heemskerk, Winterswijk en het Bildt. Maar er zitten ook enkele meer stedelijke gemeenten tussen zoals Almelo, Zutphen en Enschede die bij de vorige meting nog een buurt hadden waarin delen een score ‘onvoldoende’ hadden.

Dat een buurt niet meer onvoldoende scoort, wil niet zeggen dat alle problemen verdwenen zijn. Veelal blijft de leefbaarheid dan nog wel ‘zwak’, maar is er wel sprake van een ontwikkeling in de gewenste richting.

Het aandeel mensen dat woont in een gebied waar de leefbaarheid op peil is (score ‘ruim voldoende’ of hoger) is toegenomen met 2% (zo’n 500.000 mensen méér) en komt nu uit op 81%. Uit figuur 2.5 blijkt dat er vooral een toename is geweest van gebieden (en dus van mensen die daar wonen) met een score ‘goed’ of hoger. In alle andere klassen – behalve de klasse ‘zeer onvoldoende’ waar het aantal ongeveer gelijk is gebleven – woonden in 2016 minder mensen dan in 2014.

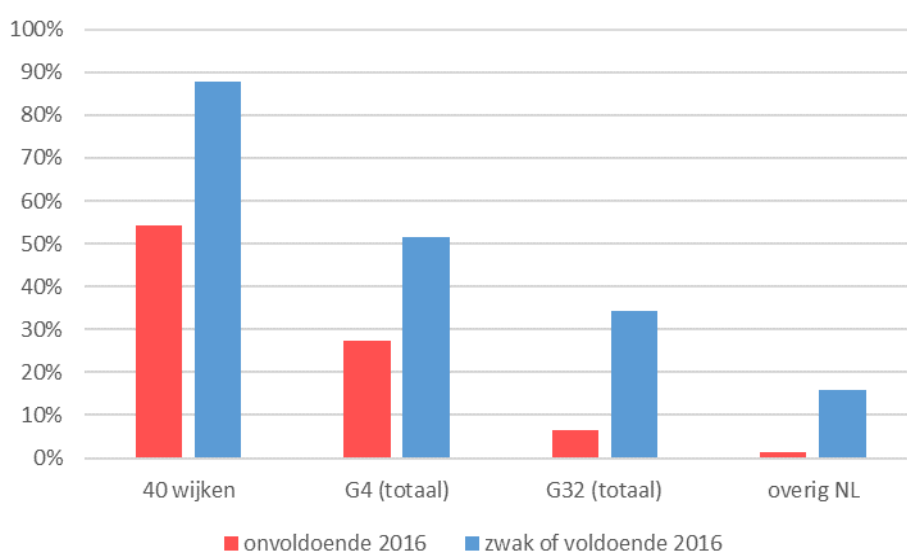
Figuur 2.5 Verdeling leefbaarheid in Nederland 2014, 2016

Buurtten met een ‘onvoldoende’ leefbaarheid liggen vaak in de voormalige aandachtswijken. Toch hebben niet alle voormalige aandachtswijken nog een onvoldoende leefbaarheid. In iets minder dan de helft van de voormalige aandachtswijken komen geen ‘onvoldoendes’

voor.⁸ In de G4 (Amsterdam, Rotterdam, Utrecht en Den Haag) liggen gemiddeld genomen in bijna 30% van de buurten (inclusief de voormalige aandachtswijken) gebieden met een onvoldoende leefbaarheid. In de G32 (inclusief de daarin gelegen voormalige aandachtswijken) is dit aandeel 7%. In overig Nederland gaat het om 1% (zie figuur 2.6).

Figuur 2.6 Aandeel buurten waarin scores ‘onvoldoende’ en ‘zwak of voldoende’ voorkomen, naar gebiedstype

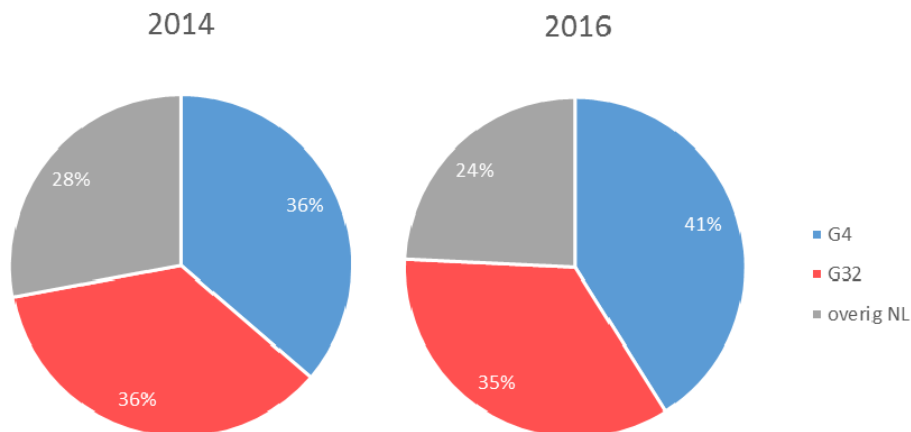

In een buurt kunnen zowel scores ‘onvoldoende’ voorkomen als scores ‘zwak of voldoende’ of ‘goed’. De percentages tellen daarom niet op tot 100%.

Iets meer dan 41% van alle buurten met een score ‘onvoldoende’ ligt in de G4 (zie figuur 2.7). Ruim een derde ligt in de G32 (38 gemeenten) en ongeveer een kwart van de buurten met een onvoldoende leefbaarheid ligt in de rest van het land (verspreid over 348 gemeenten).

⁸ Deze bevinding sluit aan bij de constatering in de brief van 23 november 2015 over de Leefbaarometer 2014 dat er geen sprake (meer) is van veertig aandachtswijken met een vergelijkbare problematiek (Tweede Kamer, vergaderjaar 2015–2016, 32 847, nr. 206).

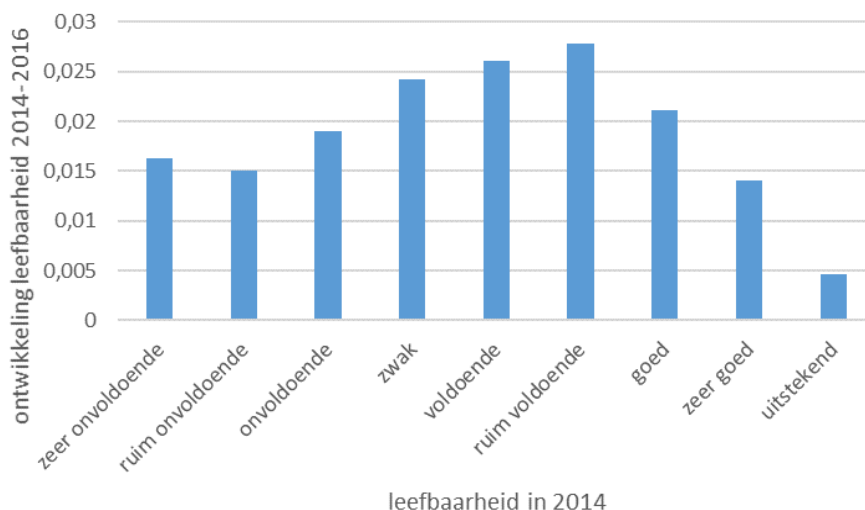
Figuur 2.7 Aandeel buurten waarin scores ‘onvoldoende’ voorkomen, naar gebiedstype

Uit figuur 2.7 blijkt tevens dat de problemen zich in de laatste twee jaren wat meer concentreren in de G4. Het aandeel van de G32 op het totaal blijft min of meer constant en het aandeel van overig Nederland neemt af. De problematiek in de grote steden blijkt daarmee hardnekkiger dan de problemen in veel kleinere plaatsen. In die kleinere plaatsen gaat het vaak om een enkel gebied of kleinere (delen van) buurten waar problemen zijn. Die laten zich vermoedelijk eenvoudiger oplossen dan de grootschalige problematiek in de grote steden.

2.3 TOENEMENDE VERSCHILLEN

De gebieden die tussen 2014 en 2016 de grootste verbetering hebben laten zien, zijn gebieden die in 2014 nog zwak, voldoende of ruim voldoende scoorden (figuur 2.8). De verbetering in gebieden die uitstekend scoorden in 2014 is beperkt. Dat is ook niet vreemd omdat daar weinig te verbeteren valt. Anders ligt het met de relatief beperkte verbeteringen in gebieden die in 2014 onvoldoende scoorden. Daar zijn objectief gezien veel mogelijkheden voor verbetering. Dat de leefbaarheid daar minder verbetert dan in de gebieden met een score ‘zwak’ en ‘voldoende’ betekent dat de verschillen toenemen.

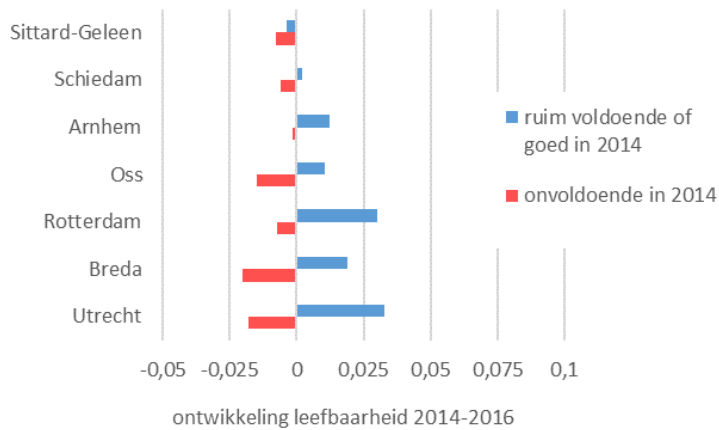
Figuur 2.8 Ontwikkeling leefbaarheid (2014-2016) naar leefbaarheidsscore in 2014

Scores worden weergegeven op de schaal van de Leefbaarometer. Hierin is een klasse zoals 'ruim voldoende' gemiddeld 0,133 groot. Een score 0,02 komt dus overeen met 15% van een klasse.

Bij nadere inspectie van de ontwikkelingen in afzonderlijke steden (G4 en G32 samen) blijken er echter grote verschillen te zijn, zowel tussen steden als tussen buurten binnen steden. In onder meer Breda, Oss, Rotterdam, Schiedam en Utrecht verslechterde de leefbaarheid tussen 2014 en 2016 in de buurten die in 2014 onvoldoende scoorden, terwijl de leefbaarheid in de buurten die ruim voldoende of goed scoorden in 2014 verder verbeterde (zie figuur 2.9). In deze steden werden de verschillen tussen de buurten met een onvoldoende en ruim voldoende leefbaarheid groter. Bijlage 2 geeft een overzicht van de buurten met een onvoldoende leefbaarheid waar de leefbaarheid verslechterde. In paragraaf 2.4 wordt ingegaan op de achtergronden van de ontwikkelingen.

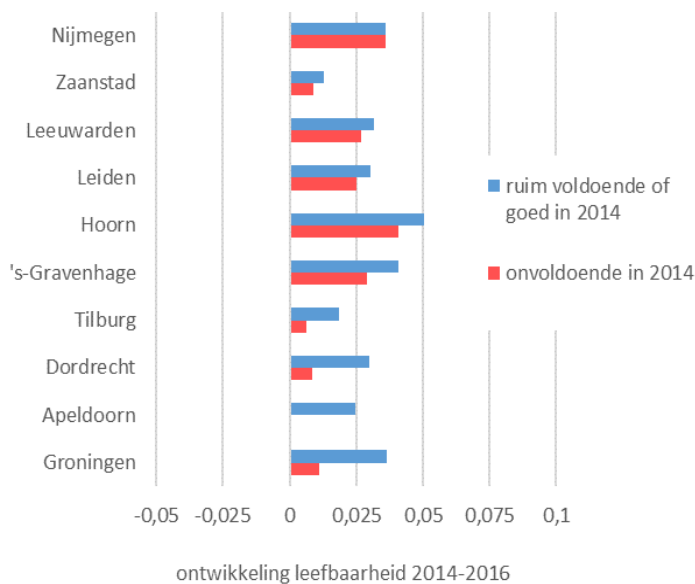
De verschillen werden ook groter in een aantal steden waar de leefbaarheid in de gebieden die in 2014 een onvoldoende scoorden wel verbeterde (of gelijk bleef), maar waar de gebieden met een voldoende of goede leefbaarheid er meer op vooruit gingen. Dat was het geval in onder andere Den Haag, Dordrecht, Groningen, Hoorn, Leeuwarden, Leiden, Tilburg en Zaanstad (zie figuur 2.10). Bijlage 3 geeft hiervan een overzicht.

Figuur 2.9 Ontwikkeling leefbaarheid (2014-2016) per type gebied in gemeenten waar 'onvoldoende' buurten zich gemiddeld negatief ontwikkelden

Scores worden weergegeven op de schaal van de Leefbaarometer. Hierin is een klasse zoals 'ruim voldoende' gemiddeld 0,133 groot. Een score 0,025 komt dus overeen met 19% van een klasse op de Leefbaarometer.

Figuur 2.10 Ontwikkeling leefbaarheid (2014-2016) per type gebied in gemeenten waar 'onvoldoende' buurten zich minder gunstig ontwikkelden dan 'ruim voldoende' en 'goede' buurten

Scores worden weergegeven op de schaal van de Leefbaarometer. Hierin is een klasse zoals 'ruim voldoende' gemiddeld 0,133 groot. Een score 0,025 komt dus overeen met 19% van een klasse op de Leefbaarometer.

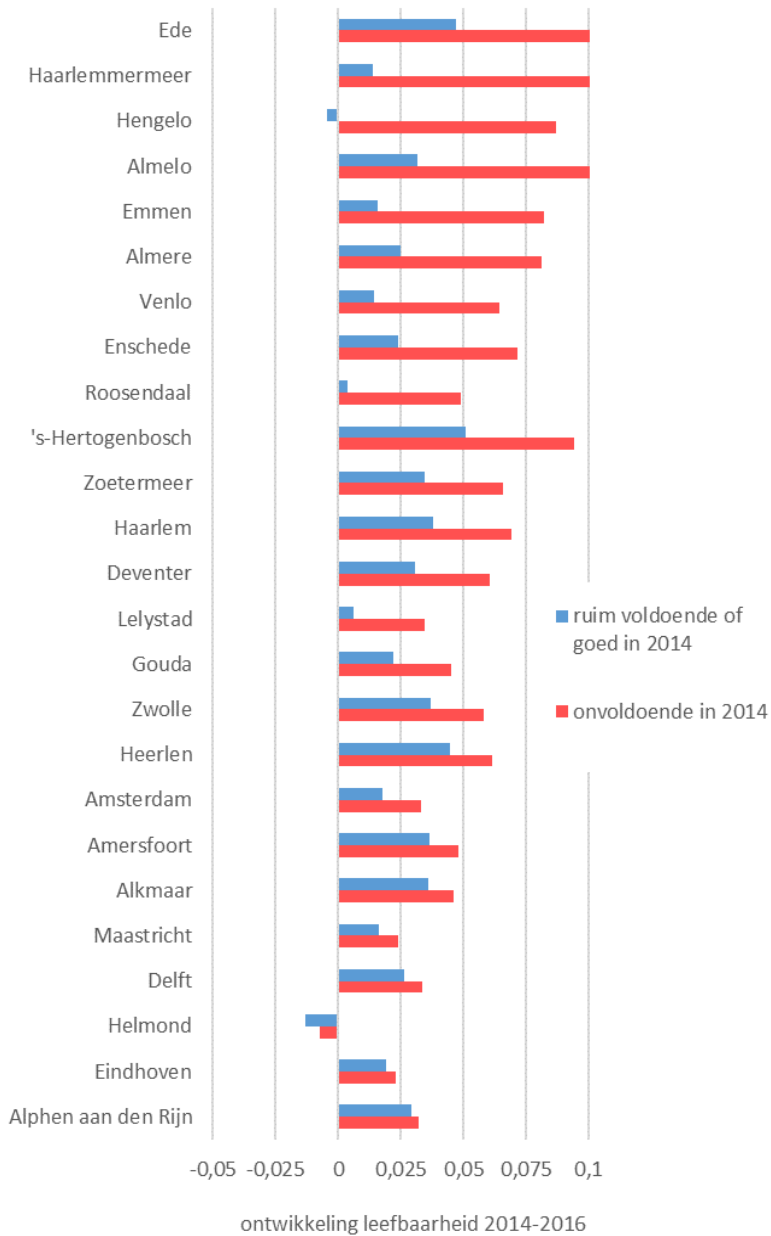
In de andere steden – die in aantal de meerderheid vormen van de G32 en G4 – is de leefbaarheid er gemiddeld genomen in de gebieden met een onvoldoende leefbaarheid op vooruit gegaan en zelfs meer dan in de gebieden met een ruim voldoende of goede leefbaarheid (zie figuur 2.11). In deze steden nemen de verschillen tussen de goede en minder goede delen van de stad dus af.

Omdat het in de figuren 2.9 tot en met 2.11 gaat om gemiddelden op gemeentenniveau zijn er ook uitzonderingen als op een lager schaalniveau wordt gekeken. Zo gaat de leefbaarheid in buurten met een score ‘onvoldoende’ in Amsterdam er gemiddeld genomen op vooruit (zie figuur 2.11), maar dat geldt niet voor alle buurten met een onvoldoende leefbaarheid. Delen van Nieuw-West en Noord gaan erop vooruit, maar in flinke delen van de Bijlmer en in een aantal andere buurten is er sprake van een verslechtering van de leefbaarheid. In bijlage 2 staat een overzicht van alle (123) ‘onvoldoende’ buurten waar tussen 2014 en 2016 de leefbaarheid gemiddeld genomen is verslechterd. Daaruit blijkt bijvoorbeeld ook dat van de zestien buurten in Rotterdam met een score ‘onvoldoende’ waar de leefbaarheid verslechterde, de helft in Rotterdam-Zuid ligt. In Utrecht gaat het vooral om buurten in Hoograven en in Den Haag gaat het om Moerwijk, Morgenstond en Oostbroek.

In bijlage 3 staat een overzicht van de 115 buurten met een score ‘onvoldoende’ waar tussen 2014 en 2016 de leefbaarheid gemiddeld genomen is verbeterd, maar minder dan in de buurten met een score ‘ruim voldoende’ of ‘goed’. In deze buurten verbetert de leefbaarheid dus wel, maar minder snel dan in de buurten met een betere leefbaarheidsscore in de gemeente. Ook in dit overzicht komen buurten voor die in Amsterdam en Rotterdam liggen.

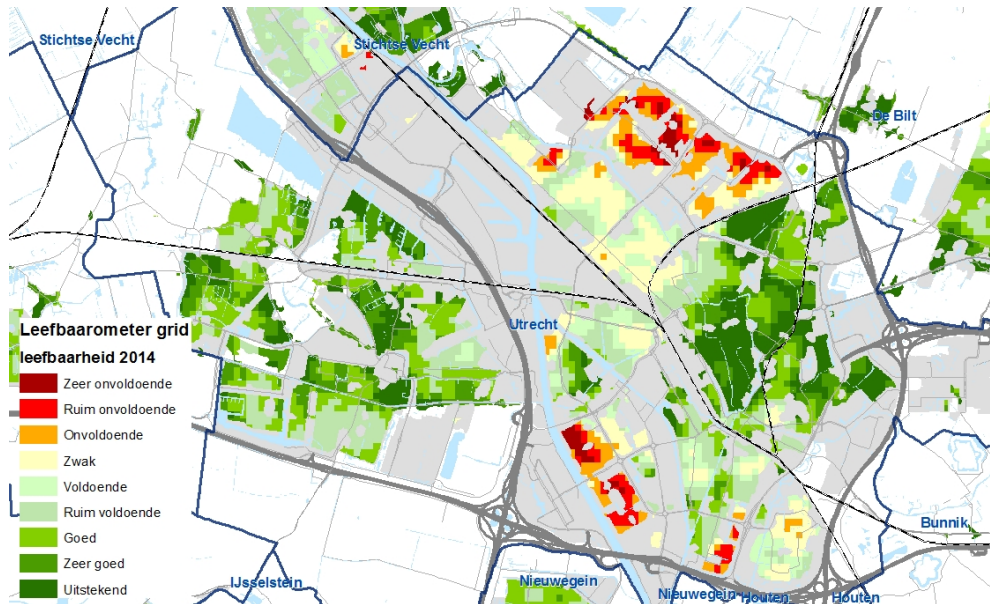
De geschetste ontwikkelingen zijn ook in de kaartbeelden van de Leefbaarometer terug te zien. In kaart 2.1 (Utrecht in 2014) en kaart 2.2 (Utrecht in 2016) is bijvoorbeeld te zien dat de rode gebieden roder worden (vooral in Overvecht) en de groene groener (vooral in Centrum en Leidsche Rijn). In bijlage 2 staat om welke specifieke buurten het gaat.

Figuur 2.11 Ontwikkeling leefbaarheid (2014-2016) per type gebied in gemeenten waar 'onvoldoende' buurten zich gemiddeld gunstiger ontwikkelden dan 'ruim voldoende' en 'goede' buurten

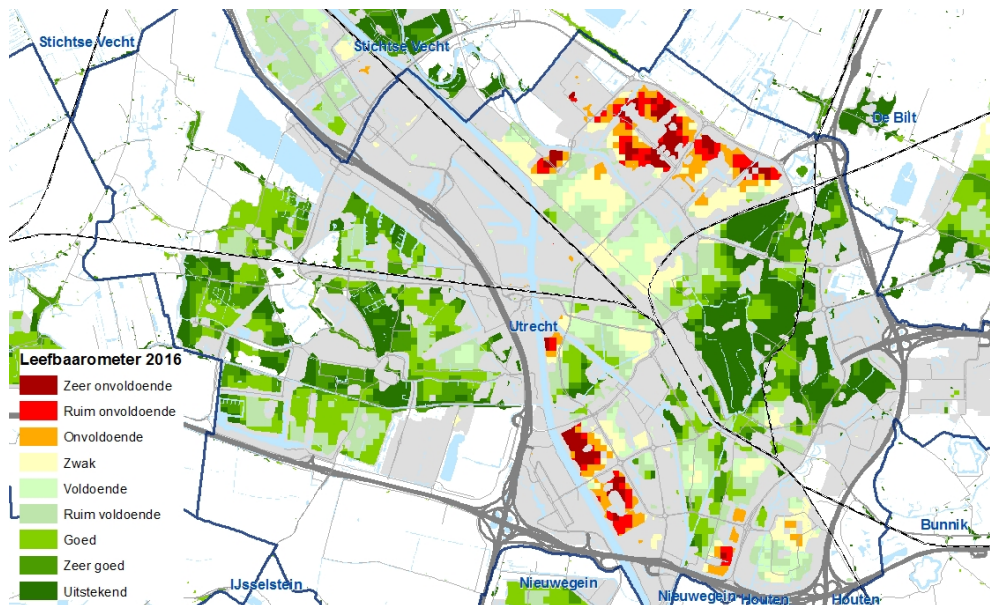

Scores worden weergegeven op de schaal van de Leefbaarometer. Hierin is een klasse zoals 'ruim voldoende' gemiddeld 0,133 groot. Een score 0,05 komt dus overeen met 38% van een klasse op de Leefbaarometer.

Kaart 2.1 Leefbaarheid in Utrecht 2014

Kaart 2.2 Leefbaarheid in Utrecht 2016

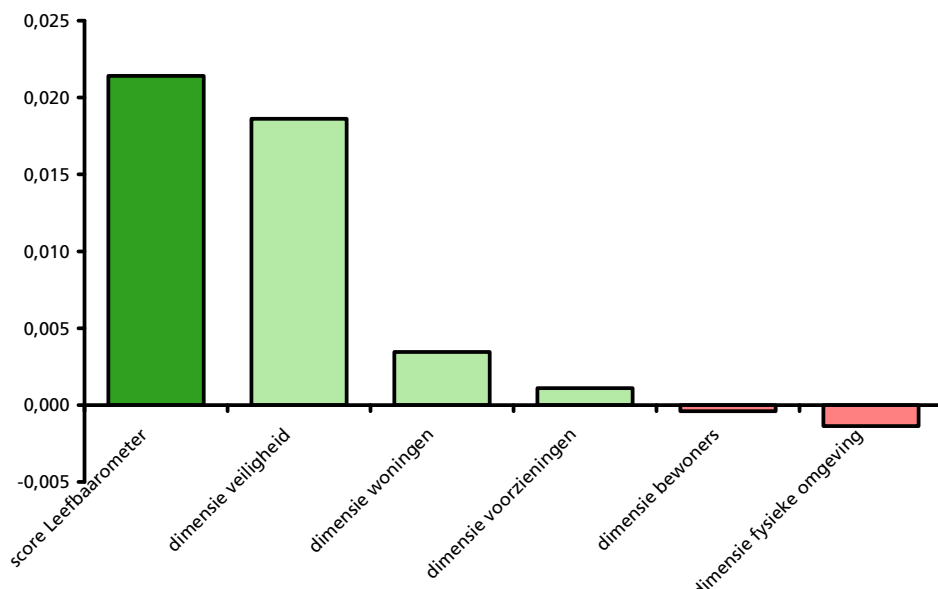

ANALYSE LEEFBAAROMETER 2016

2.4 ACHTERGRONDEN VAN DE ONTWIKKELINGEN

De verbetering van de leefbaarheid in Nederland tussen 2014 en 2016 komt met name door een verbetering op de dimensie Veiligheid in de Leefbaarometer (zie figuur 2.12). Figuur 2.12 laat allereerst zien in welke mate de score op de Leefbaarometer de laatste jaren is verbeterd – de linker staaf in de grafiek – en vervolgens waar die verbetering aan kan worden toegeschreven; de overige staafjes in de grafiek tellen op tot het linker staafje. Daaruit blijkt dat vrijwel de volledige verbetering van ruim 0,02 punten op de Leefbaarometer op het conto komt van de dimensie Veiligheid.

Figuur 2.12 De bijdrage per dimensie aan de verbetering van de leefbaarheid in Nederland (2014-2016)

Scores worden weergegeven op de schaal van de Leefbaarometer. Hierin is een klasse zoals 'ruim voldoende' gemiddeld 0,133 groot. Een score 0,025 komt dus overeen met 19% van een klasse op de Leefbaarometer.

In de steden waar de leefbaarheid er in de buurten met een onvoldoende leefbaarheid op achteruitgang (zie de vorige paragraaf), was er gemiddeld genomen een verslechtering op alle dimensies te zien, behalve die van de woningvoorraad. De verslechtering op de dimensie Veiligheid was echter verreweg het grootst. Vooral in Oss, Utrecht en Rotterdam speelde een verslechtering op de dimensie Veiligheid een belangrijke rol. In Arnhem was er daarnaast ook een lichte verslechtering te zien op de dimensie Voorzieningen en in Breda

was ook de ontwikkeling op de dimensies Voorzieningen en Fysieke omgeving niet gunstig. In Schiedam was er naast een verslechtering op de dimensie Fysieke omgeving ook een verslechtering op de dimensie Bewoners te zien.

In de steden waar de leefbaarheid er in de buurten met een onvoldoende leefbaarheid sterk op vooruit ging, had dit in alle gevallen te maken met een grote verbetering op de dimensie Veiligheid. Daarnaast was er gemiddeld genomen ook een verbetering op de meeste andere dimensies, maar de verbetering op de dimensie Veiligheid was het grootst. Veiligheid lijkt daarmee een sleutelrol te vervullen in de ontwikkeling van de leefbaarheid. Dat is een van de redenen dat het thema ‘overlast’ in hoofdstuk 4 van dit analyserapport extra aandacht krijgt.

2.5 CONCLUSIE

De condities die bepalend zijn voor de leefbaarheid verbeterden in Nederland tussen 2014 en 2016. Dat heeft geresulteerd in een verdere verbetering van de leefbaarheid – zoals gemeten met de Leefbaarometer – in Nederland. De verbeteringen waren vooral groot in de buurten die gemiddeld scoorden in 2014. Maar ook veel buurten met een score ‘onvoldoende’ op de Leefbaarometer in 2014 lieten een verbetering zien. Daardoor is de lijst met buurten met een onvoldoende leefbaarheid flink ingekort. Vooral in gemeenten met een enkele – vaak niet al te grote – probleebuurt was de verbetering vaak zodanig dat er niet meer van een onvoldoende leefbaarheid kan worden gesproken. De belangrijkste motor achter die verbetering was in vrijwel alle gevallen een verbetering van de veiligheid. Hoofdstuk 4 gaat daar verder op in.

Die verbetering van de leefbaarheid is echter niet overal tot stand gebracht. In een aantal steden verslechterde gemiddeld genomen de leefbaarheid in gebieden die in 2014 al een onvoldoende leefbaarheid hadden. Ook hier was veiligheid meestal de motor achter de ontwikkeling, maar was de verslechtering daarnaast ook op andere dimensies te zien. In deze gemeenten namen de verschillen tussen de goede en slechte buurten dus toe terwijl deze verschillen in veel andere gemeenten afnamen. Ook ontwikkelde de leefbaarheid in krimpregio's zich minder gunstig dan gemiddeld in Nederland. Op de achtergronden daarvan gaat hoofdstuk 3 in.

3 BEVOLKINGSDALING EN LEEFBAARHEID

In gebieden waar bevolkingsdaling plaatsvindt, staat de leefbaarheid onder druk, zo kan uit de literatuur worden opgemaakt. Daling van het voorzieningenniveau is daarbij het meest genoemde probleem, maar ook op het gebied van de woningvoorraad (leegstand), fysieke omgeving (leegstaande bedrijventerreinen) en bewoners (werkloosheid) kunnen problemen ontstaan. In dit hoofdstuk wordt onderzocht hoe het ervoor staat met de (ontwikkeling van de) leefbaarheid in de krimp- en anticipeerregio's.⁹ Eerst wordt kort beschreven om welke gebieden het gaat en hoe de demografische ontwikkelingen er zijn. Vervolgens wordt ingegaan op de ontwikkeling van de leefbaarheid in die gebieden en op de thema's voorzieningen, economie en arbeidsmarkt, en leegstand.

3.1 DEMOGRAFIE

De demografische ontwikkelingen in de gebieden die zijn benoemd als krimp- en anticipeerregio verschillen aanzienlijk, zowel in het verleden als naar verwachting in de toekomst. Als aandeel van het aantal inwoners was de bevolkingsdaling tussen 2000 en 2016 het grootst in Eemsdelta en Parkstad Limburg (zie tabel 3.1).

Tabel 3.1 Bevolkingsontwikkeling en -prognose in de krimpregio's tussen 2000 en 2030

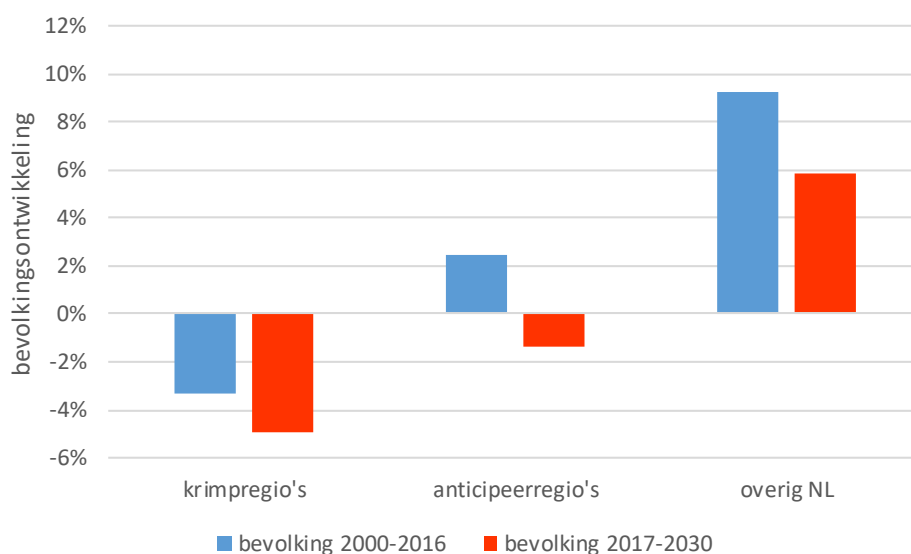
	Bevolkingsontwikkeling 2000-2016		Bevolkingsprognose 2017-2030	
	aantal	aandeel	aantal	aandeel
Eemsdelta	-5.852	-9%	-5.219	-8%
Oost-Groningen	-4.451	-3%	-8.192	-6%
De Marne	-769	-7%	-1.304	-13%
Parkstad Limburg	-21.922	-8%	-15.726	-6%
Maastricht-Mergelland	-5.065	-2%	-5.972	-3%
Westelijke Mijnstreek	-7.954	-5%	-11.455	-8%
Zeeuws-Vlaanderen	-1.414	-1%	-3.674	-3%
Achterhoek	1.376	0%	-11.170	-4%
Noordoost Fryslân	-480	0%	-3.976	-3%

Bron: CBS Statline, Primos 2016

⁹ De krimpregio's zijn Eemsdelta, Oost-Groningen, De Marne, Parkstad Limburg, Maastricht-Mergelland, Westelijke Mijnstreek, Zeeuws-Vlaanderen, De Achterhoek en Noordoost Fryslân. De anticipeerregio's zijn Noordwest Fryslân, Friese Waddeneilanden, Zuidoost Fryslân, Oost-Drenthe, Kop van Noord-Holland, Schouwen-Duiveland, Walcheren, Hoeksche Waard, Krimpenerwaard, Noord-Limburg en Midden-Limburg.

Gemiddeld genomen is de bevolking in de krimpregio's sinds 2000 afgenomen en de verwachting is dat die ontwikkeling in de komende jaren zal doorzetten (zie figuur 3.1). Voor de anticipeerregio's wordt voorzien dat de huidige toename van de bevolking zal omslaan in een afname, met uitzondering van Walcheren en Krimpenerwaard waar de prognose¹⁰ een stabiele omvang of lichte groei aangeeft. Uit tabel 3.1 bleek dat een omslag van beperkte groei naar krimp ook van toepassing is op de Achterhoek.

Figuur 3.1 Bevolkingsontwikkeling in krimp- en anticipeerregio's vergeleken met overig NL

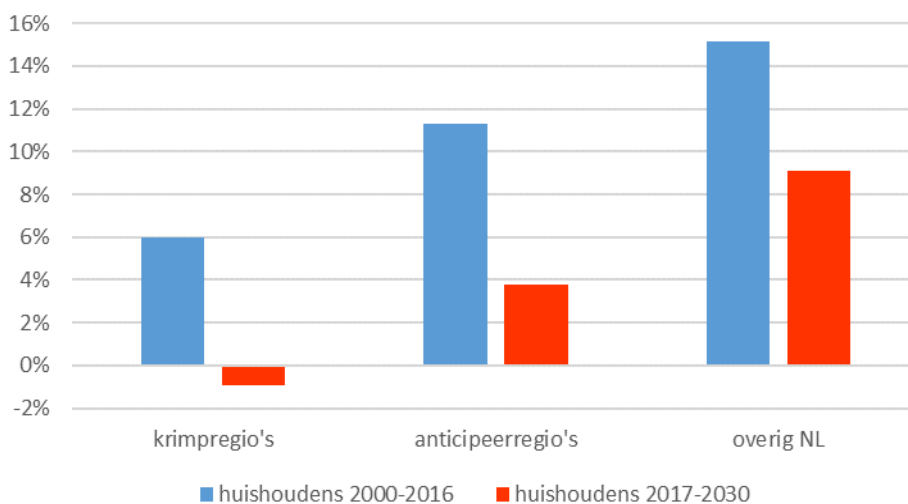

Bron: CBS Statline, Primos

¹⁰ In dit onderzoek gaan we uit van de Primos-prognoses omdat daar ook het Actieplan Bevolkingsdaling op is gebaseerd. De indeling in regio's die daarin wordt gehanteerd is gebaseerd op de Primos-prognoses van 2013 en gaat uit van de ontwikkeling tot 2040.

Een afname van het aantal huishoudens komt minder vaak voor dan een afname van het aantal bewoners omdat bevolkingsdaling mede ontstaat door gezinsverdunding (minder leden per huishouden, bijvoorbeeld door vergrijzing). Tussen 2000 en 2016 is er alleen in Eemsdelta feitelijk sprake geweest van een afname van het aantal huishoudens. In alle andere regio's nam het aantal huishoudens nog toe. Voor de toekomst wordt in de krimpregio's wel een afname van het aantal huishoudens verwacht (zie figuur 3.2). In de Achterhoek en Noordoost Fryslân zal dat – net als in de anticipeerregio's Noordwest Fryslân, De Friese Waddeneilanden en Oost-Drenthe – pas na 2030 gebeuren. In de andere anticipeerregio's wordt tot 2040 geen afname van het aantal huishoudens verwacht.

Figuur 3.2 Huishoudensontwikkeling in krimp- en anticipeerregio's vergeleken met overig NL

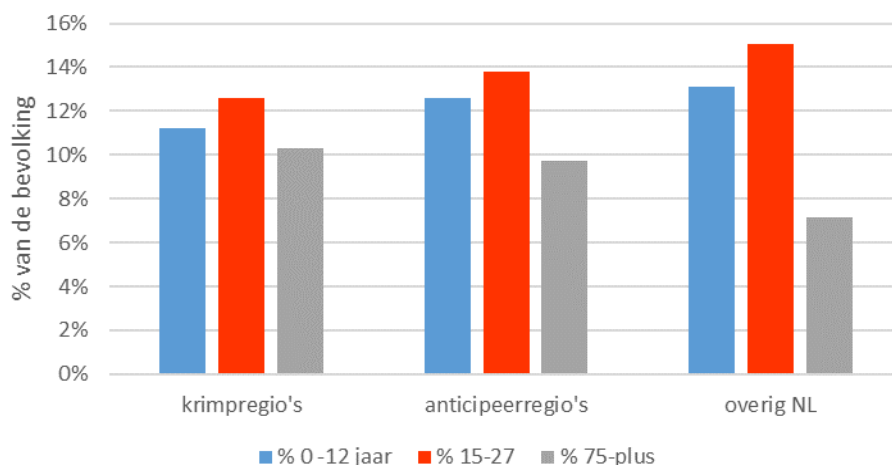

Bron: CBS Statline, Primos

Bevolkingsdaling gaat vaak samen met vergrijzing (een groot en toenemend aandeel ouderen) en ontgroening (een klein en afnemend aandeel kinderen (0-12 jaar) en jongeren (15-27 jaar)). In de krimpregio's is het aandeel 75-plussers dan ook groot en het aandeel 0-12 en 15-27-jarigen klein (zie figuur 3.3).

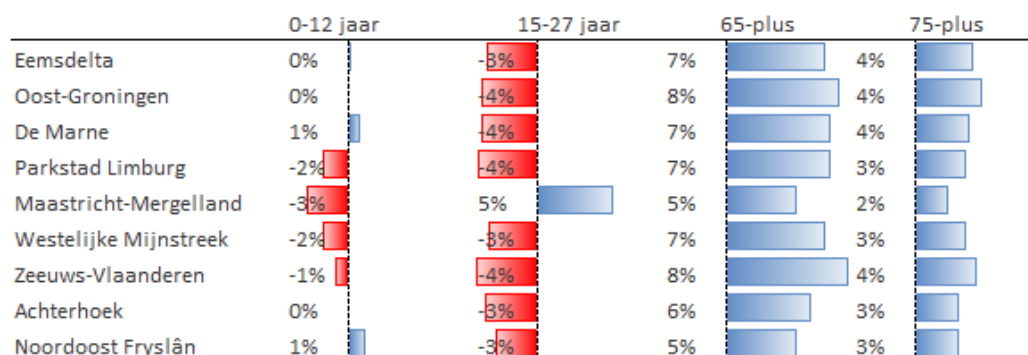
Figuur 3.3 Ontgroening en vergrijzing in krimp- en anticpeerregio's en in overig NL

Bron: CBS. Bij de krimpregio's is Maastricht-Mergelland niet meegenomen in de berekening van het aandeel 15-27-jarigen omdat dit aandeel hier – door de aanwezigheid van de Universiteit Maastricht – atypisch groot is.

Binnen de krimpregio's is de vergrijzing overal hoog, maar het hoogst in de Groningse regio's en Zeeuws-Vlaanderen (zie figuur 3.4). In de Limburgse krimpregio's en in Zeeuws-Vlaanderen is het aandeel kinderen (0-12 jaar) klein vergeleken met de rest van het land. En in alle krimpregio's behalve Maastricht-Mergelland is het aandeel jongeren (15-27 jaar) kleiner dan in overig Nederland. Dat het aandeel jongeren in Maastricht groot is, hangt samen met de aanwezigheid van de universiteit in die stad.

Figuur 3.4 Percentages van leeftijdsgroepen in krimpregio's als afwijking van het gemiddelde in overig Nederland

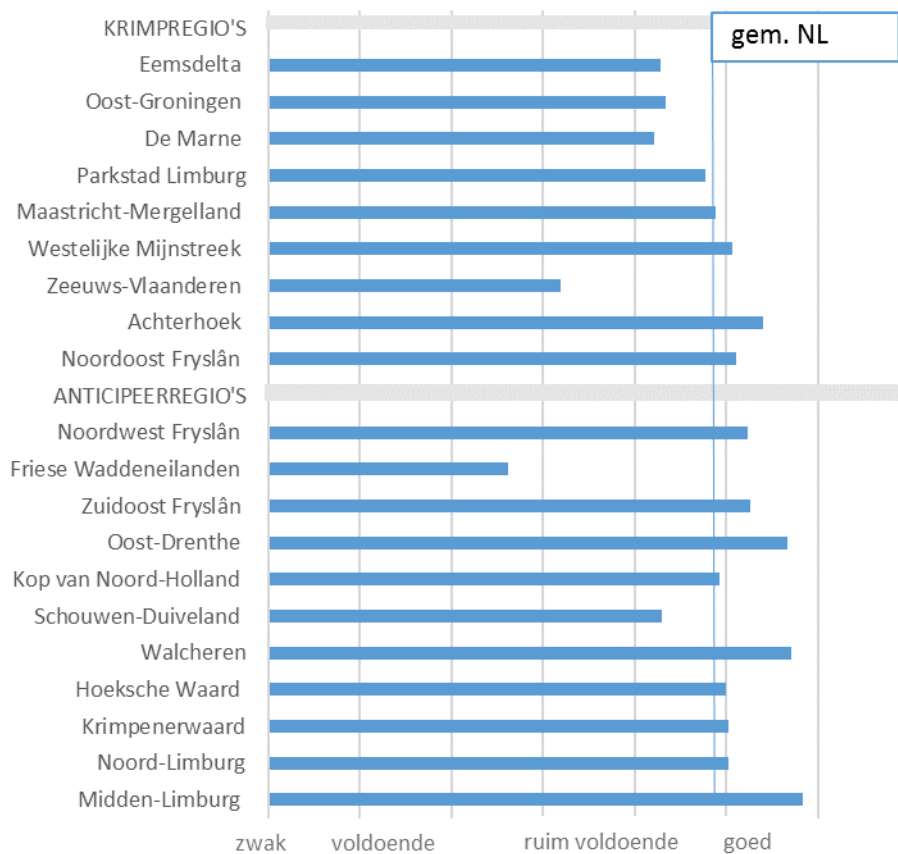

Bron: CBS

3.2 LEEFBAARHEID

De leefbaarheid in de krimpregio's ligt rond het gemiddelde in Nederland. Een aantal regio's scoort echter duidelijk slechter. Dat zijn Zeeuws-Vlaanderen, De Marne, Eemsdelta en Oost-Groningen. In de meeste anticipeerregio's ligt de gemiddelde leefbaarheid boven het gemiddelde in Nederland. Alleen de Friese Waddeneilanden en Schouwen-Duiveland scoren lager (zie figuur 3.5).

Figuur 3.5 Leefbaarheid op basis van de Leefbaarometer in krimp- en anticipeerregio's ten opzichte van het gemiddelde in Nederland

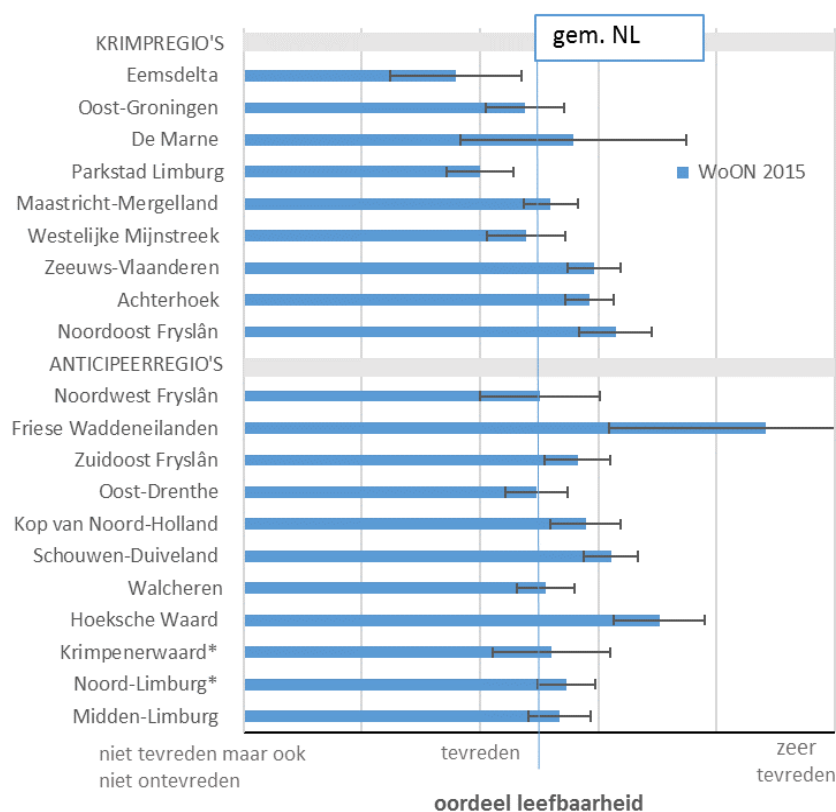

Bron: Leefbaarometer

In de Leefbaarometer is de invloed van de aardbevingsproblematiek in Groningen nog niet goed zichtbaar. Het model dat ten grondslag ligt aan de huidige Leefbaarometer is

gebaseerd op gegevens van vóór de aardbeving bij Huizinge die op 16 augustus 2012 plaatsvond. In de Leefbaarometer zit een indicator voor het risico op aardbevingen die afkomstig is uit de zogenoemde Risicokaart. Deze indicator maakt echter onvoldoende onderscheid binnen Nederland en houdt onvoldoende rekening met de impact van de bevingen in Groningen. Dat is ook te zien als de oordelen van de bewoners in de krimpgebieden worden vergeleken met de scores op de Leefbaarometer. Eemsdelta – een deel van het aardbevingsgebied – komt dan een stuk ongunstiger uit dan in de Leefbaarometer en heeft de laagste score van alle krimpregio's (zie figuur 3.6). Bij de volgende onderhoudsronde van de Leefbaarometer zal de indicator voor aardbevingsrisico worden gebaseerd op de KNMI-registratie van feitelijk plaatsgevonden aardbevingen.

Figuur 3.6 Oordeel leefbaarheid in krimp- en anticipeerregio's¹¹

Bron: WoON2015

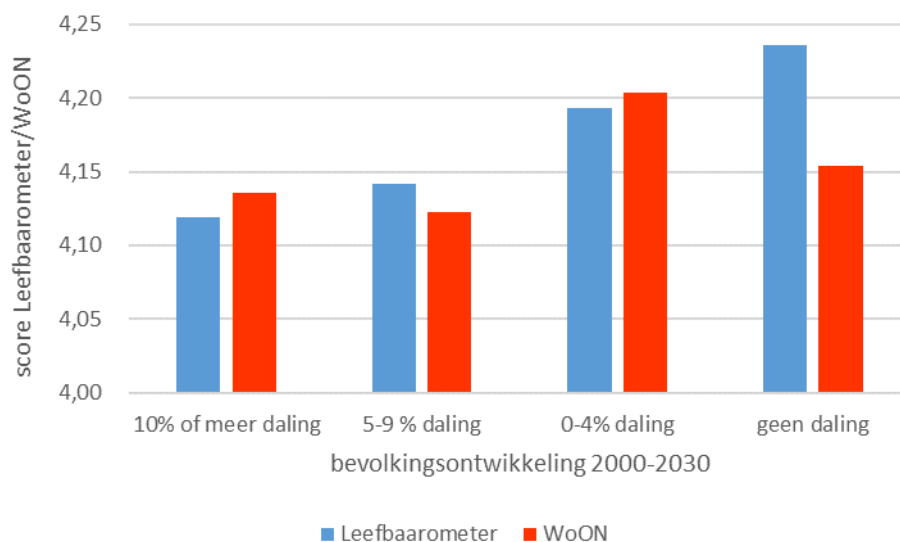
¹¹ Het WoON is een steekproefonderzoek. Daarom zijn in deze figuur ook betrouwbaarheidsintervallen opgenomen. Die geven per regio de range aan waarbinnen met 95% zekerheid het werkelijke oordeel ligt als alle bewoners zouden zijn ondervraagd. Vooral in De Marne en op de Friese Waddeneilanden zijn weinig respondenten. Daarom zijn daar de marges groot. Bij de Waddeneilanden ligt de ondergrens boven het gemiddelde in Nederland.

Zoals uit figuur 3.6 blijkt – als die wordt vergeleken met figuur 3.5 – is de Leefbaarometer niet altijd te positief. In Zeeuws-Vlaanderen zijn de oordelen van de bewoners ten opzichte van het gemiddelde in Nederland bijvoorbeeld een stuk positiever dan de Leefbaarometer. In nog sterkere mate geldt dat voor de Friese Waddeneilanden. Ondanks het kleine aantal respondenten kan wel worden gesteld dat het zeer waarschijnlijk is dat het oordeel van de bewoners hier boven het gemiddelde in Nederland ligt. De ondergrens van het betrouwbaarheidsinterval ligt namelijk nog boven het Nederlands gemiddelde. Bovendien scoren de Waddeneilanden al sinds 1998 flink hoger dan het Nederlands gemiddelde voor wat betreft de oordelen van bewoners.

Beide gebieden – Zeeuws-Vlaanderen en de Waddeneilanden – scoren in de Leefbaarometer laag door de lage score op de dimensie Voorzieningen. Die lage score komt doordat in de Leefbaarometer aan het voorzieningenniveau een gemiddeld ‘gewicht’ wordt gehangen: het belang dat mensen gemiddeld genomen in Nederland aan de nabijheid van voorzieningen hechten. In deze krimpregio’s leidt dat – omdat het voorzieningenniveau er laag is – tot een lage score. De bewoners van die regio’s hebben echter blijkbaar weinig ‘last’ van het lage voorzieningenniveau en zijn (meer dan) tevreden met de woonomgeving.

Er is veel verscheidenheid in de leefbaarheid van de verschillende krimp- en anticipeerregio’s. Toch komt uit figuur 3.7 wel naar voren dat de mate van bevolkingsdaling samenhangt met leefbaarheid. Dat geldt voor de oordelen van de bewoners, maar nog meer voor de score op de Leefbaarometer. In de regio’s met de sterkste bevolkingsdaling zijn de leefbaarheidsscores het laagst. In de regio’s waar geen of weinig bevolkingsdaling wordt verwacht over de periode die we in dit onderzoek beschouwen, zijn de leefbaarheidsscores het hoogst.

Figuur 3.7 Score Leefbaarometer en oordeel leefbaarheid in relatie tot de mate van bevolkingsdaling (2000-2030) in krimp- en anticipeergebieden

Bron: Leefbaarometer, WoON2015, CBS, Primos. Scores worden weergegeven op de schaal van de Leefbaarometer. Hierin is een klasse zoals 'ruim voldoende' gemiddeld 0,133 groot. Een score 4,00 is de ondergrens van 'ruim voldoende'.

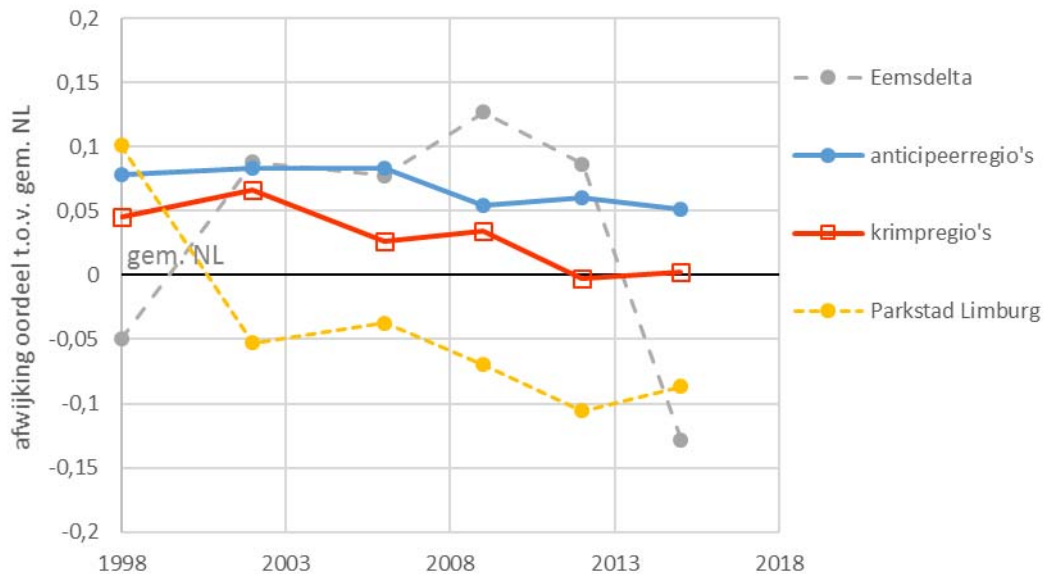
3.3 ONTWIKKELING LEEFBAARHEID

In hoofdstuk 2 is al opgemerkt dat de ontwikkeling van de leefbaarheid in de krimpregio's minder gunstig is geweest dan gemiddeld in Nederland. De krimpregio's hadden in 2002 een leefbaarheid die net boven het gemiddelde van Nederland lag. In 2016 lag de leefbaarheid er net onder.

Uit de opeenvolgende WBO- en WoON-onderzoeken wordt duidelijk dat de relatieve daling van de leefbaarheid in de krimpregio's ook geldt voor de oordelen van de bewoners (zie figuur 3.8). Vanaf 2002 is het oordeel van de bewoners in de krimpregio's gedaald tot een niveau dat ongeveer op het gemiddelde van Nederland ligt. In de anticipeerregio's is het oordeel nog steeds gunstiger dan gemiddeld in Nederland. Er zijn flinke verschillen tussen regio's. Ter illustratie daarvan zijn in de figuur ook de ontwikkelingen in Eemsdelta en Parkstad Limburg opgenomen. Eemsdelta laat een opmerkelijke daling zien van het oordeel tussen 2012 en 2015. Dit heeft naar alle waarschijnlijkheid te maken met de eerder genoemde aardbevingsproblematiek. In Parkstad Limburg lag het oordeel ook in

2002 al onder het gemiddelde van Nederland. Tussen 2006 en 2012 is het verder gedaald, maar tussen 2012 en 2015 is hier weer een kleine verbetering zichtbaar.

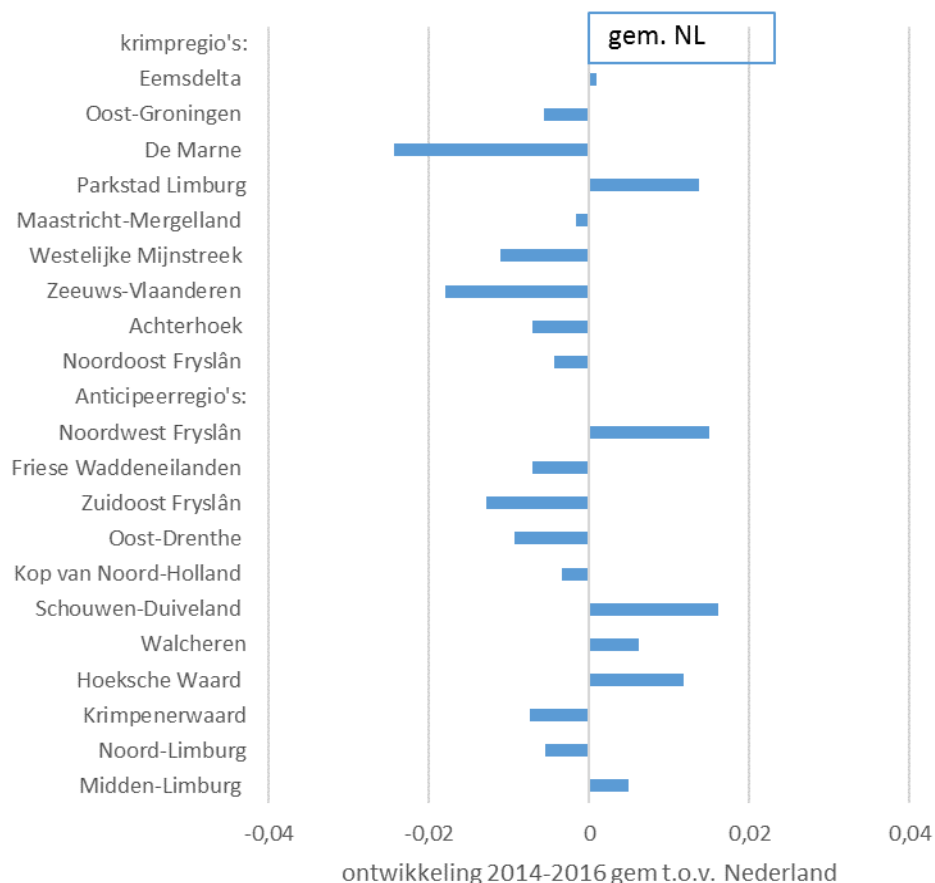
Figuur 3.8 Ontwikkeling van het oordeel van bewoners over de leefbaarheid (1998-2015) t.o.v. gemiddelde in Nederland in krimp- en anticipatiegebieden

Bron: WBO1998, 2002, WoON 2006, 2009, 2012, 2015

Uit de Leefbaarometer blijkt dat de leefbaarheid in de krimpgebieden er ook tussen 2014 en 2016 minder op is vooruitgegaan dan in de rest van het land. Die minder gunstige ontwikkeling geldt voor – op één na – alle krimpgebieden (zie figuur 3.9). Alleen in Parkstad Limburg was er ook op basis van de Leefbaarometer een gunstige ontwikkeling, met name door een verbetering op de dimensie Veiligheid. Vooral in De Marne, Zeeuws-Vlaanderen en de Westelijke Mijnstreek bleef de ontwikkeling van de leefbaarheid achter. In de anticipatiegebieden was de ontwikkeling veel diverser. Ongeveer de helft ontwikkelde zich gunstiger dan het gemiddelde in Nederland en de helft ongunstiger.

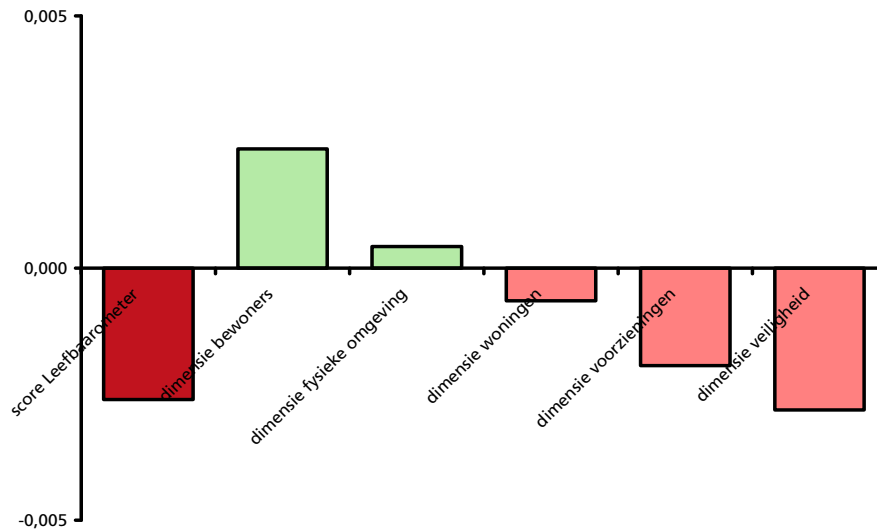
Figuur 3.9 Ontwikkeling van de leefbaarheid tussen 2014 en 2016 in krimp- en anticiperregio's ten opzichte van het gemiddelde in Nederland

Bron: Leefbaarometer. Scores worden weergegeven op de schaal van de Leefbaarometer. Hierin is een klasse zoals 'ruim voldoende' gemiddeld 0,133 groot. Een score 0,02 komt dus overeen met een verbetering van 15% van een klasse op de Leefbaarometer.

De achtergronden van de negatieve ontwikkelingen op de Leefbaarometer in de krimpregio's zijn weergegeven in figuur 3.10. Gemiddeld genomen is een ongunstige ontwikkeling van de veiligheid – en daarbinnen met name de samengestelde overlastindicator (zie bijlage I voor een overzicht van de indicatoren) – de belangrijkste reden voor de achteruitgang, gevolgd door een verslechtering van het voorzieningenniveau. Zowel de dimensie Bewoners als de dimensie Fysieke omgeving liet gemiddeld genomen een vooruitgang zien. Die was echter onvoldoende om de negatieve ontwikkelingen op de andere dimensies te compenseren.

Figuur 3.10 Oorzaken van de relatief negatieve ontwikkeling in krimpregio's (t.o.v. gemiddelde Nederland, 2014-2016)

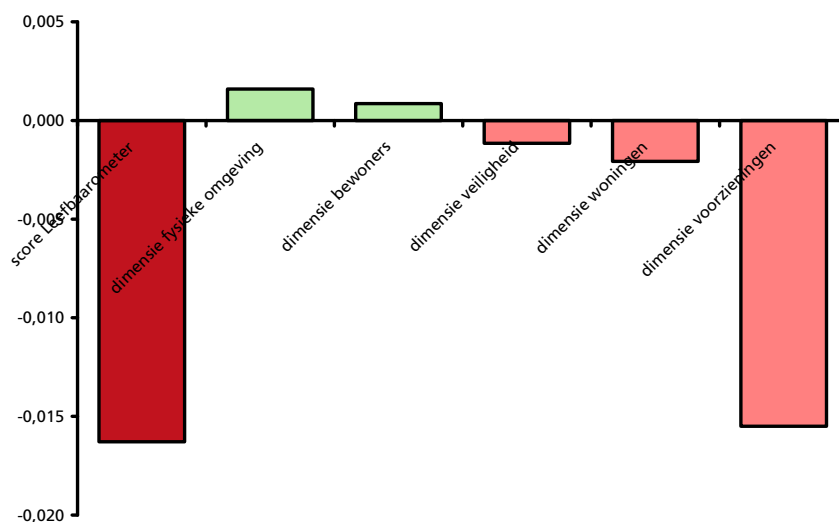

Scores worden weergegeven op de schaal van de Leefbaarometer. Hierin is een klasse zoals 'ruim voldoende' gemiddeld 0,133 groot. Een score -0,005 komt dus overeen met een verslechtering van 4% van een klasse op de Leefbaarometer.

Per regio kan het belang van de dimensies in de ontwikkeling verschillen. Zo droeg in Zeeuws-Vlaanderen de verschraling van het voorzieningenniveau het meest bij aan de verslechtering (zie figuur 3.11); in De Marne ging het vooral om de dimensie Veiligheid waar een verslechtering op te zien was (zie figuur 3.12) en in Zuidoost-Friesland was het vooral de Fysieke omgeving (zie figuur 3.13).

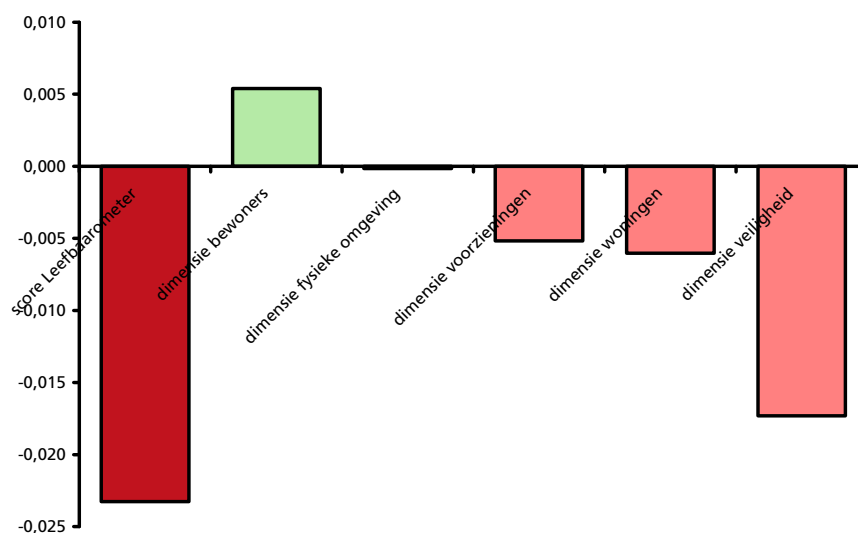

Figuur 3.11 Oorzaken van de relatief negatieve ontwikkeling in Zeeuws-Vlaanderen (2014-2016)

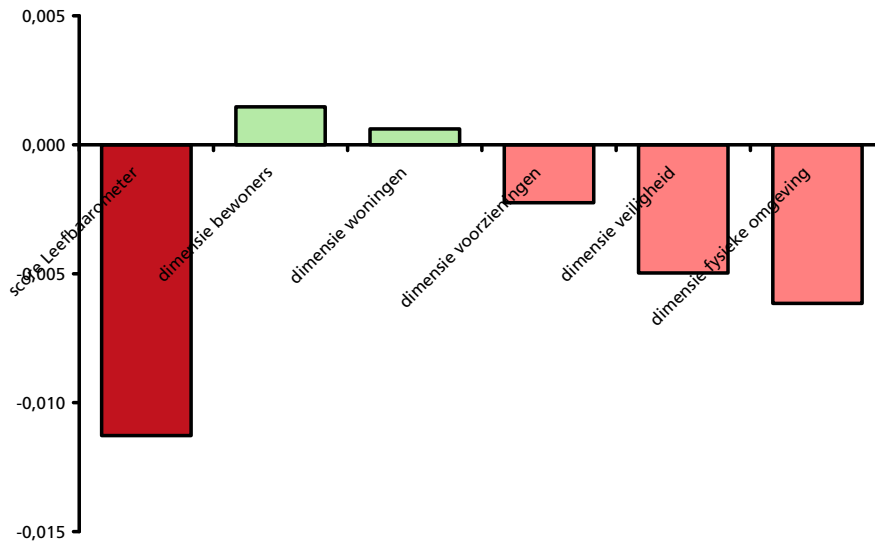
Scores worden weergegeven op de schaal van de Leefbaarometer. Hierin is een klasse zoals 'ruim voldoende' gemiddeld 0,133 groot. Een score -0,02 komt dus overeen met een verslechtering van 15% van een klasse op de Leefbaarometer.

Figuur 3.12 Oorzaken van negatieve ontwikkeling in De Marne (2014-2016)

Scores worden weergegeven op de schaal van de Leefbaarometer. Hierin is een klasse zoals 'ruim voldoende' gemiddeld 0,133 groot. Een score -0,02 komt dus overeen met een verslechtering van 15% van een klasse op de Leefbaarometer.

Figuur 3.13 Oorzaken van negatieve ontwikkeling in Zuidoost-Friesland (2014-2016)

Scores worden weergegeven op de schaal van de Leefbaarometer. Hierin is een klasse zoals 'ruim voldoende' gemiddeld 0,133 groot. Een score -0,010 komt dus overeen met een verslechtering van 7,5% van een klasse op de Leefbaarometer.

De daling van de leefbaarheid in Zeeuws-Vlaanderen tussen 2014 en 2016 heeft zich vooral in de gemeente Sluis gemanifesteerd (zie kaart 3.1). De verslechtering van het voorzieningenniveau is daar vrij breed, maar de grootste daling wordt geconstateerd voor het aantal restaurants en het aantal winkels voor 'overige' dagelijkse boodschappen. In Terneuzen en Hulst zijn er gebieden waar de leefbaarheid tussen 2014 en 2016 is verbeterd.

Kaart 3.1 Ontwikkeling leefbaarheid in Zeeuws-Vlaanderen

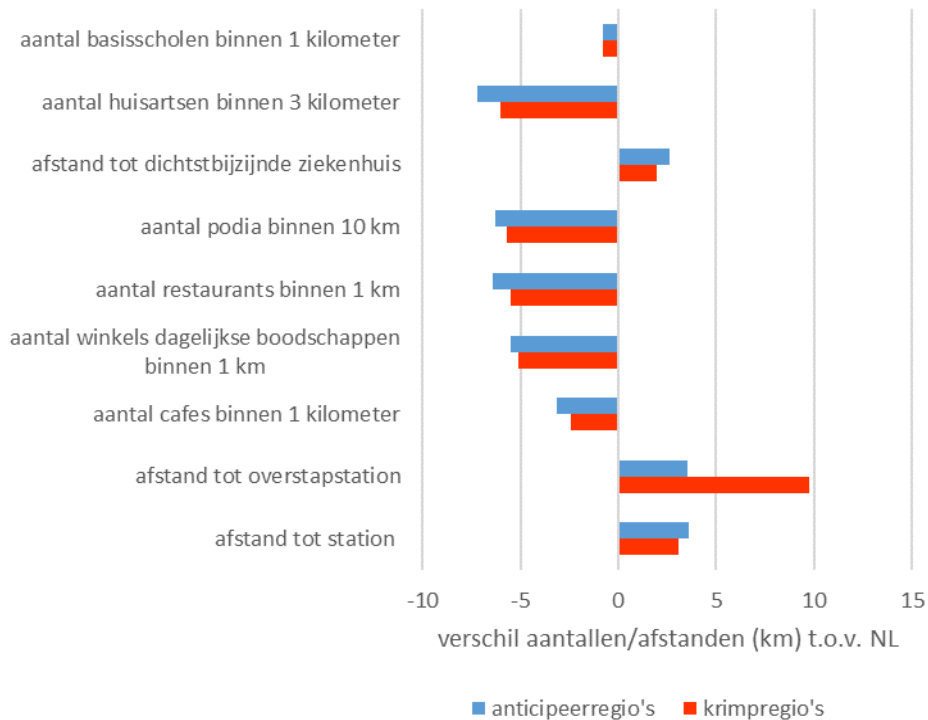

3.4 VOORZIENINGEN

Een van de meest genoemde problemen rond bevolkingsdaling is dat het gewenste voorzieningenniveau als gevolg van het dalende aantal inwoners in een gebied niet kan worden gehandhaafd. Tegelijkertijd geldt dat waar in een gebied de bevolkingsdichtheid laag is – zoals in veel van de krimp- en anticipeergebieden – het voorzieningenniveau om die reden ook al laag is. Als bevolkingsdaling deze bevolkingsdichtheid verder verlaagt, kunnen mogelijk kritische grenzen worden bereikt van het voorzieningenniveau.

In de Leefbaarometer wordt inzichtelijk gemaakt op welke aspecten van het voorzieningenniveau een gebied goed of juist niet goed scoort. Gemiddeld genomen scoren de krimp- en anticipeergebieden op alle aspecten van de dimensie Voorzieningen lager dan het Nederlandse gemiddelde. De afstanden tot voorzieningen (zoals ziekenhuis of openbaar vervoer) zijn groter en het aantal voorzieningen (variërend van scholen tot huisartsen en cafés) binnen een gebied is er lager (zie figuur 3.14).

Figuur 3.14 Voorzieningenniveau in krimp- en anticiperregio's ten opzichte van NL

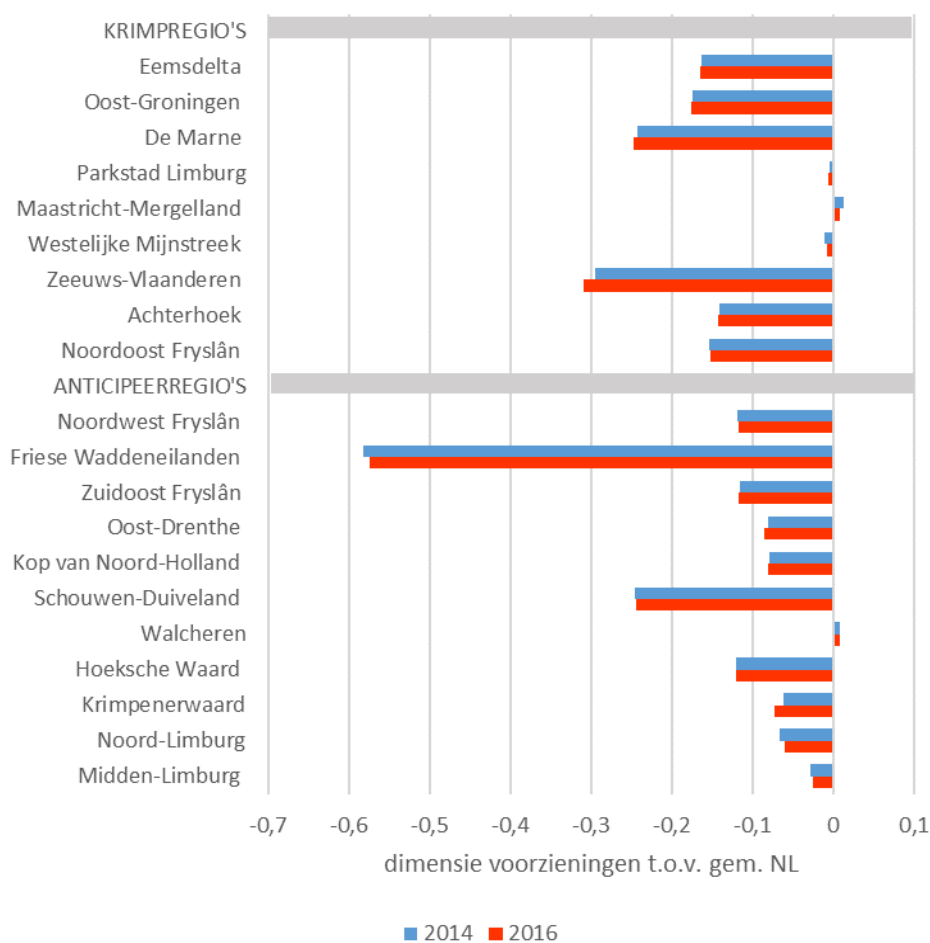

Het is opvallend dat het voorzieningenniveau in de anticiperregio's op de meeste aspecten lager ligt dan in de krimpregio's. Dat komt doordat in enkele meer stedelijke krimpregio's, zoals Parkstad Limburg, Maastricht-Mergelland en de Westelijke Mijnstreek, het voorzieningenniveau weliswaar iets onder het gemiddelde van Nederland ligt, maar een stuk hoger is dan in veel landelijke anticiperregio's (zie figuur 3.15). De regio met de laagste score op de dimensie Voorzieningen is de Friese Waddeneilanden.

De lage score van de Friese Waddeneilanden hangt in het bijzonder samen met de grote afstanden tot ziekenhuis en openbaar vervoer op de eilanden. Maar ook het aantal basisscholen, huisartsen en podia is er lager dan in de meeste andere krimp- of anticipergebieden. Dat geldt niet voor horeca en winkels. Daarop scoren de Friese Waddeneilanden juist relatief goed.

De regio's die over de gehele linie laag scoren op het voorzieningenniveau zijn Zeeuws-Vlaanderen, De Marne en Schouwen-Duiveland. Maar ook in de andere krimpregio's (afgezien van de Limburgse) is het voorzieningenniveau laag.

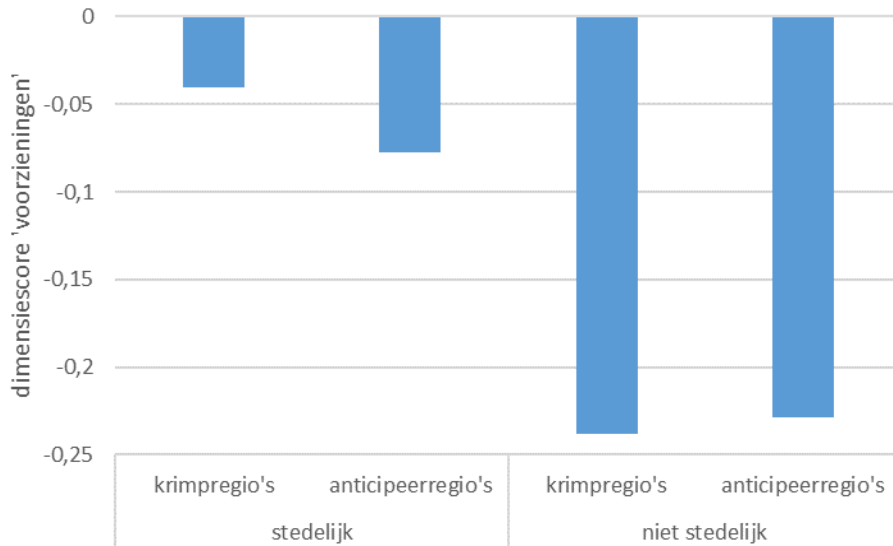
Figuur 3.15 Score op de dimensie Voorzieningen in krimp- en anticipeerregio's t.o.v. Nederland

Gemiddelde in NL = 0. Scores worden weergegeven op de schaal van de Leefbaarometer. Hierin is een klasse zoals 'ruim voldoende' gemiddeld 0,133 groot. Een score -0,3 resulteert dus in een bijna tweeënhalve klasse lagere leefbaarheidsscore dan gemiddeld in Nederland.

Het voorzieningenniveau hangt vooral samen met stedelijkheid (zie figuur 3.16) en ligging in het land. Hoe stedelijker een gebied, hoe hoger de bevolkingsdichtheid en hoe hoger het voorzieningenniveau.

Figuur 3.16 Score op de dimensie Voorzieningen in krimp- en anticiperregio's naar stedelijkheid¹²

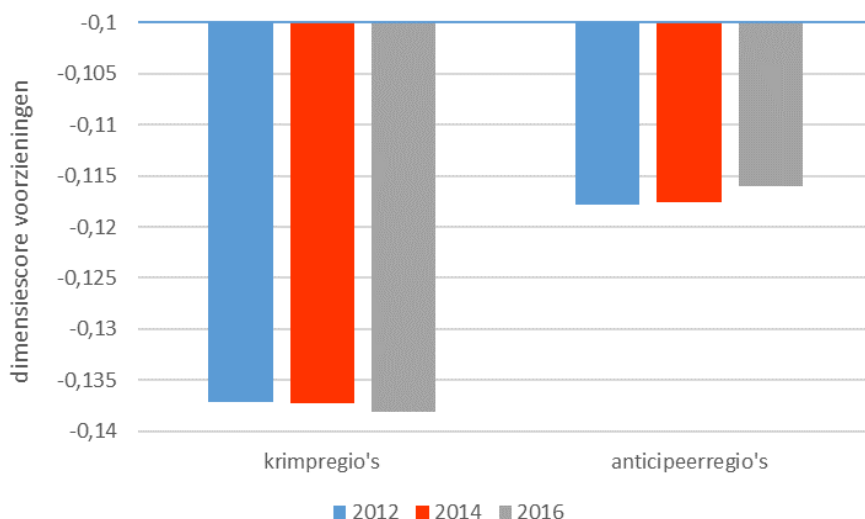

Scores worden weergegeven op de schaal van de Leefbaarometer. Hierin is een klasse zoals 'ruim voldoende' gemiddeld 0,133 groot. Een score -0,25 resulteert dus in een bijna twee klassen lagere leefbaarheidsscore dan gemiddeld in Nederland.

Als het gaat om de *ontwikkeling* van het voorzieningenniveau blijkt uit figuur 3.17 dat het voorzieningenniveau in de krimpregio's gemiddeld genomen daalt (negatievere score) en in anticiperregio's (licht) stijgt.

¹² Als stedelijke regio's zijn hier Parkstad Limburg, Maastricht-Mergelland, Westelijke Mijnstreek (krimpregio's), Oost-Drenthe en Walcheren (anticiperregio's) genomen.

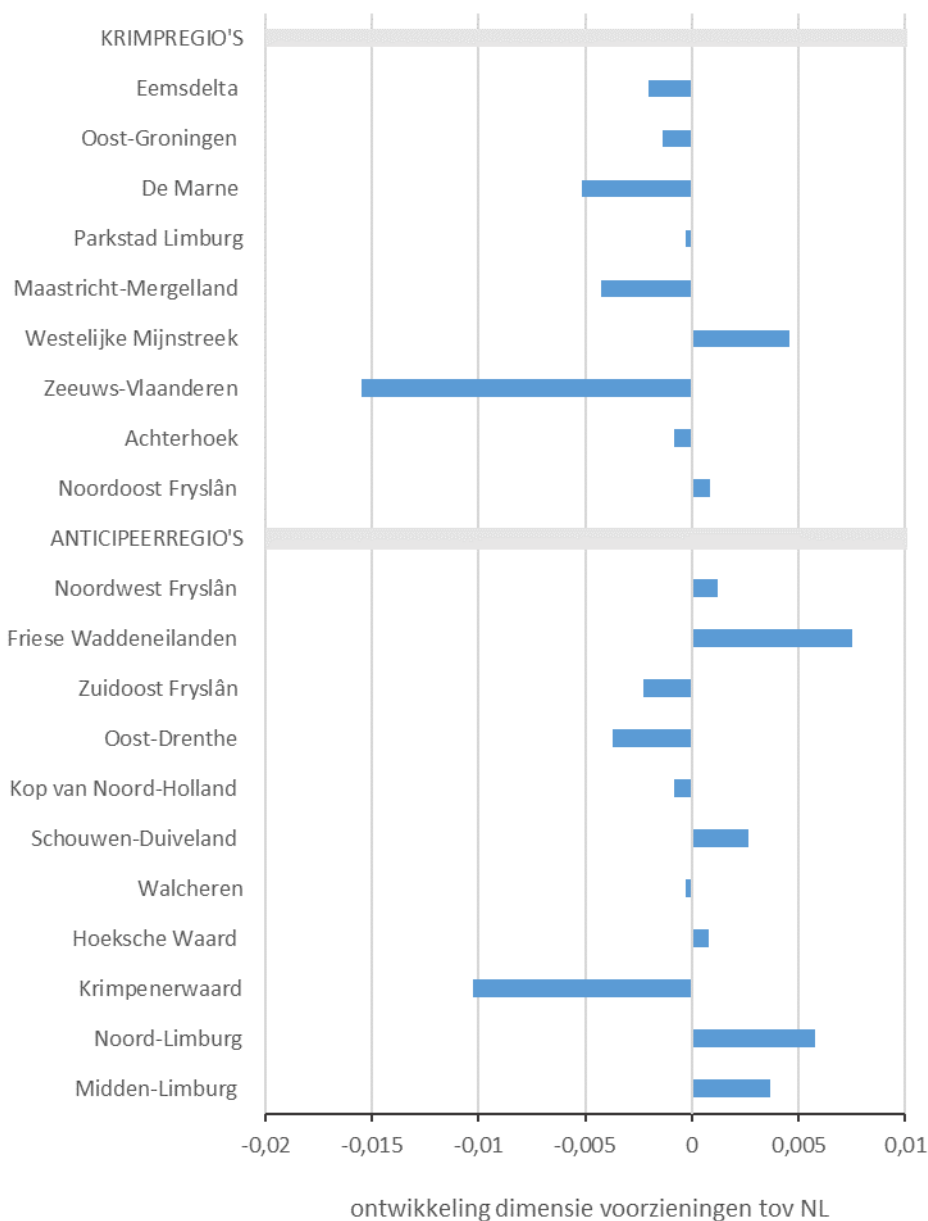
Figuur 3.17 Ontwikkeling dimensie Voorzieningen in krimp- en anticipatie regio's

Scores worden weergegeven op de schaal van de Leefbaarometer. Hierin is een klasse zoals 'ruim voldoende' gemiddeld 0,133 groot. De scores op de Leefbaarometer in de krimpregio's worden door de score op de dimensie Voorzieningen (ruim -0,135) dus gemiddeld ruim een klasse lager dan wanneer ze een score 0 hadden gehad.

In zeven van de negen krimpregio's daalde het voorzieningenniveau tussen 2014 en 2016 terwijl dat in slechts vijf van de elf anticipatie regio's het geval was (zie figuur 3.18). Binnen de krimpregio's is de afname van het voorzieningenniveau in Zeeuws-Vlaanderen opvallend te noemen. Hetzelfde geldt binnen de anticipatie regio's voor Krimpenerwaard.

Figuur 3.18 Ontwikkeling dimensie Voorzieningen (2014-2016) in krimp- en anticiperregio's t.o.v. ontwikkeling in Nederland

Scores worden weergegeven op de schaal van de Leefbaarometer. Hierin is een klasse zoals 'ruim voldoende' gemiddeld 0,133 groot. Een score van -0,01 komt dus overeen met een verslechtering van 7,5% van een klasse op de Leefbaarometer.

Concluderend kan worden gesteld dat – gemiddeld genomen – het voorzieningenniveau in de krimp- en anticeeperregio's een stuk lager ligt dan gemiddeld in Nederland. Dit heeft er vooral mee te maken dat het om landelijke regio's gaat waar de bevolkingsdichtheid laag is. In de meer stedelijke krimpregio's wijkt het voorzieningenniveau nauwelijks af van het Nederlandse gemiddelde. Wat sterker samenhangt met bevolkingsdaling is de ontwikkeling van het voorzieningenniveau. In de krimpregio's is er sprake van een afname van het voorzieningenniveau, terwijl dit in de anticeepergebieden (en de rest van het land) gemiddeld genomen toeneemt. Als deze ontwikkeling doorzet dan is het aannemelijk dat de leefbaarheid in de krimpregio's verder onder het niveau van het Nederlandse gemiddelde zakt. Wat een dergelijke ontwikkeling met de beleving van de bewoners zal doen, is minder duidelijk gezien het gunstige oordeel in een aantal krimpregio's met een laag voorzieningenniveau.

3.5 ECONOMIE EN ARBEIDSMARKT

Deze paragraaf gaat in op het thema 'economie en arbeidsmarkt' vanuit een leefbaarheids-perspectief. We gaan in op de werkgelegenheid en op de bijstandsafhankelijkheid en werkloosheid in de regio's en gaan na of de onderscheiden typen regio's op deze punten van elkaar verschillen.

WERKGELEGENHEID

Gebrek aan werk is altijd en overal, in binnen- en buitenland, dé reden dat gebieden bevolking verliezen.¹³ Figuur 3.19 laat zien dat het aantal bereikbare banen in de krimp- en anticeepergebieden inderdaad veel lager is dan elders in het land. In de grafiek is niet alleen naar de werkgelegenheid in de regio gekeken, maar naar alle banen die binnen acceptabele reistijd vanuit de regio te bereiken zijn.¹⁴ Zo sluit deze indicator optimaal aan bij de feitelijke werking van de arbeidsmarkt. Banen in het buitenland zijn daarbij niet meegeteld – hetgeen een belangrijke reden is van de relatief lage score van grensregio's – omdat de grensbarrières zo hoog zijn dat die nauwelijks een rol spelen bij de kans op werk in grensregio's.¹⁵

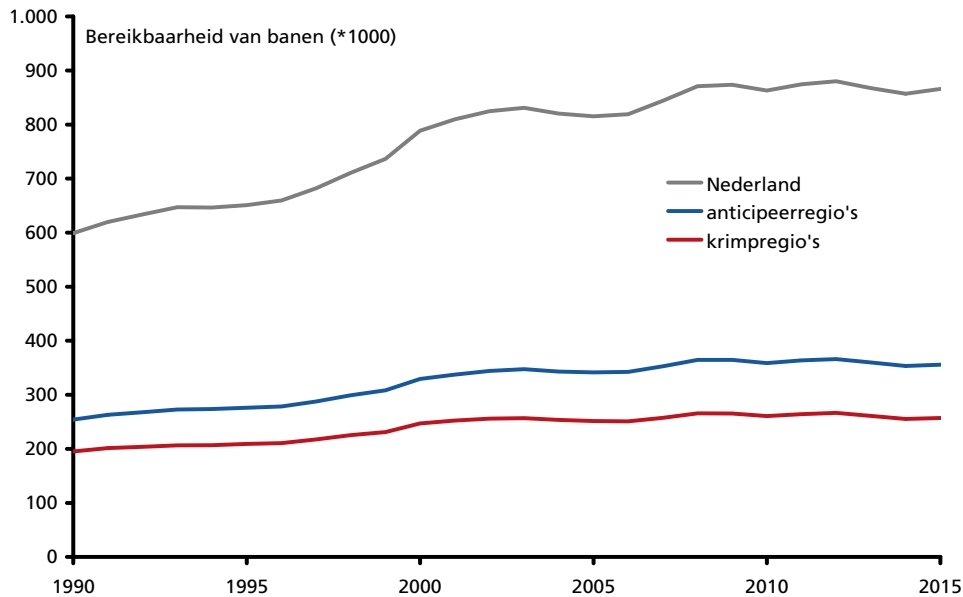
---

¹³ Zie bijvoorbeeld: G. Marlet, A. Oumer, R. Ponds, C. van Woerkens, 2014: Groeien aan de grens; kansen voor grensregio's (VOC Uitgevers, Nijmegen).

¹⁴ Zie C.M.C.M. van Woerkens, G.A. Marlet, 2005: De bereikbaarheid van gemeenten, in: Atlas voor gemeenten 2005 (Atlas voor gemeenten, Utrecht)

¹⁵ G. Marlet, A. Oumer, R. Ponds, C. van Woerkens, 2014: Groeien aan de grens; kansen voor grensregio's (VOC Uitgevers, Nijmegen).

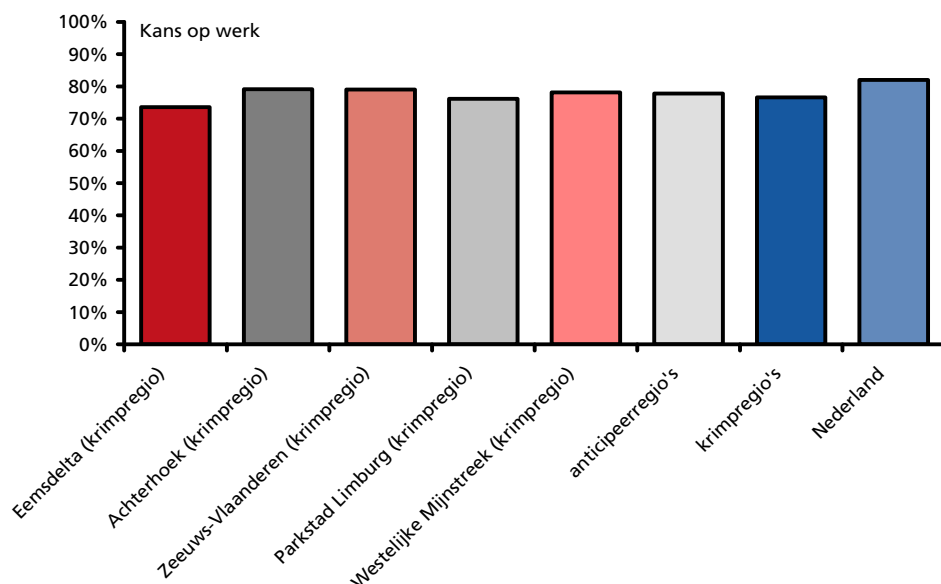
Figuur 3.19 De beschikbaarheid van banen in krimp- en anticipeerregio's, ten opzichte van het gemiddelde van de rest van Nederland

Bron: Atlas voor gemeenten obv data CBS/ESRI

De kans op werk is in de krimpregio's overigens groter dan op basis van de beschikbaarheid van werk verwacht zou worden (zie figuur 3.20). Dat komt omdat niet alleen de werkgelegenheid in krimp- en anticipeerregio's achterblijft, maar ook de omvang van de (potentiële) beroepsbevolking. Het aantal beschikbare banen per inwoner (die tot de potentiële beroepsbevolking behoort) wijkt niet erg af van dat in andere delen van het land. Daardoor is ook de werkloosheid minder hoog dan verwacht zou mogen worden op basis van de beschikbaarheid van werk.

Figuur 3.20 De kans op werk in (enkele) krimp- en anticipeerregio's en het gemiddelde van de rest van Nederland

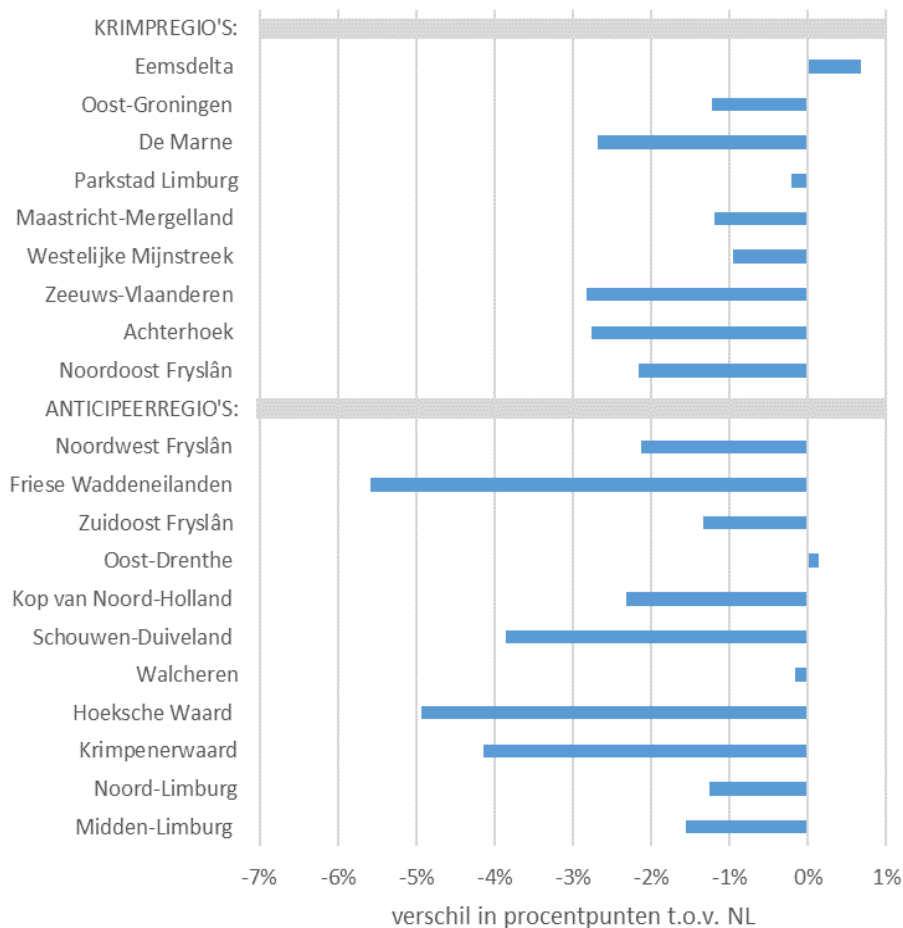

Bron: Atlas voor gemeenten obv data CBS/ESRI

BIJSTANDSAFHANKELIJKHEID

Hoewel de beschikbaarheid van banen in de meer perifeer gelegen regio's van het land een stuk lager ligt – en er mede daarom mensen zullen wegtrekken uit deze gebieden richting de regio's met meer werk – is het niet zo dat de bewoners van de krimp- en anticipeerregio's onevenredig vaak werkloos zijn. Het aandeel mensen dat afhankelijk is van de bijstand ligt er rond (Parkstad Limburg, Walcheren, Oost-Drenthe) of onder het gemiddelde van Nederland. Alleen in Eemsdelta is het aandeel bewoners tussen 15 en 65 jaar dat afhankelijk is van een bijstandsuitkering bijna een procentpunt hoger dan gemiddeld in Nederland (zie figuur 3.21). Vooral in een aantal specifieke anticipeerregio's is de bijstandsafhankelijkheid bijzonder laag te noemen; in de Friese Waddeneilanden, Hoeksche Waard, Krimpenerwaard en Schouwen-Duiveland is het aandeel mensen met een bijstandsuitkering maximaal 2,5%.

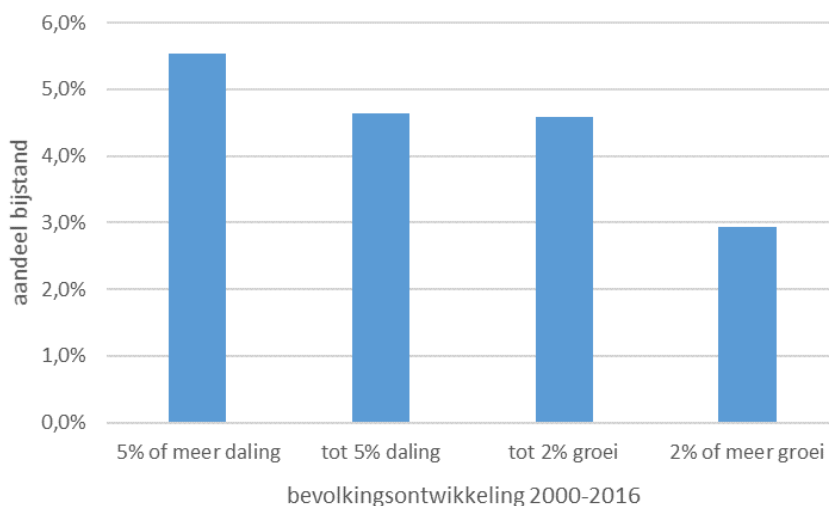
Figuur 3.21 Verschil in aandeel bijstandsontvangers t.o.v. gemiddelde in NL

Bron: CBS Bijstandsuitkeringenstatistiek, bewerking Leefbaarometer

Dat de bijstandsafhankelijkheid in de krimp- en anticipeerregio's beperkt is ten opzichte van het gemiddelde in Nederland komt vooral doordat in dat Nederlandse gemiddelde ook de grootstedelijke problematiek doorklinkt. In de grote steden is in bepaalde probleemwijken meer dan de helft van de bewoners afhankelijk van de bijstand. Dat komt in de krimp- en anticipeergebieden niet of nauwelijks voor. Toch komen de 'echte' krimpregio's – waar al sprake is geweest van bevolkingsdaling en deze naar verwachting versterkt doorzet – er ten opzichte van de regio's waar nog geen bevolkingskrimp is geweest gemiddeld genomen ongunstig uit (zie figuur 3.22).

Figuur 3.22 Aandeel bijstandsonvangers in krimp- en anticiperregio's in relatie tot de bevolkingsontwikkeling (2000-2016)

Bron: CBS Bijstandsuitkeringenstatistiek, bewerking Leefbaarometer

Vooraf het verschil in de bijstandsafhankelijkheid tussen regio's waar de afgelopen zestien jaar de bevolking met 5% of meer is gedaald (Eemdelta, Oost-Groningen, De Marne en Parkstad Limburg) en regio's waar nog een bevolkingsgroei was van 2% of meer (Zeeuws-Vlaanderen, Schouwen-Duiveland, Hoeksche Waard, Krimpenerwaard en Midden-Limburg) is opvallend. Daarmee lijkt er wel sprake van een relatie tussen feitelijke bevolkingsdaling, gebrek aan banen en bijstandsafhankelijkheid.

3.6 LEEGSTAND

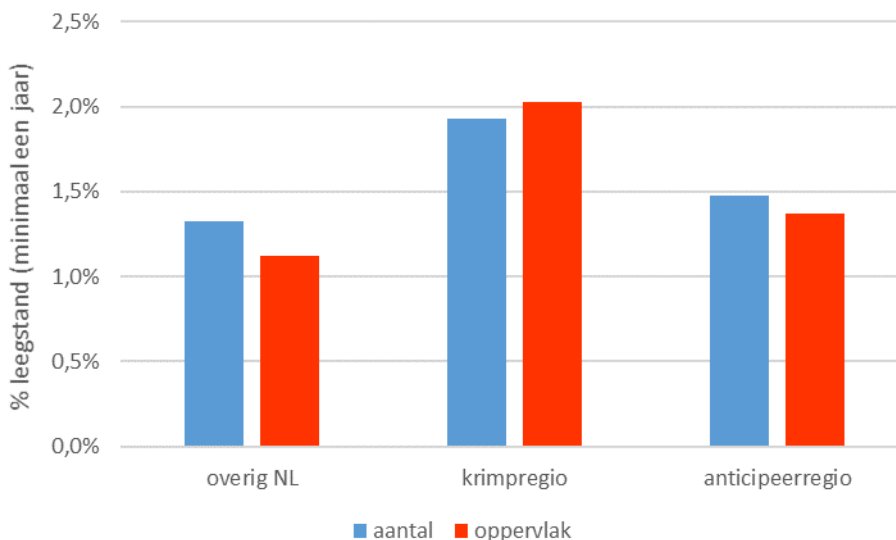
In de Leefbaarometer is de leegstand van winkels opgenomen als een van de (negatieve) bepalende indicatoren voor de leefbaarheid. Andere (bruikbare) leegstandsindicatoren waren bij de modelontwikkeling nog niet beschikbaar. Inmiddels zijn die indicatoren wel beschikbaar gemaakt door het CBS en bieden ze interessante analysemogelijkheden. In het bijzonder is de toevoeging van langdurige leegstand (leegstand gedurende een jaar) relevant omdat daarmee frictieleegstand – die niets met bevolkingsdaling te maken heeft – goeddeels kan worden uitgeschakeld.¹⁶

¹⁶ Een verblijfsobject behorend tot de vastgoedvoorraad volgens de BAG staat administratief leeg als hier volgens de BRP geen persoon staat ingeschreven, én als er volgens de WOZ geen gebruiker is of de gebruiker onbekend is, én als er geen

WONINGEN

De woningleegstand van minimaal een jaar is in de krimp- en anticiperregio's groter dan in de rest van het land. Dat geldt voor zowel het aantal woningen als het oppervlak van de leegstaande woningen (zie figuur 3.23). Gemeten naar het oppervlak van de leegstaande woningen is het verschil het grootst. In de krimpregio's is dat gemiddelde leegstandscijfer bijna twee keer zo groot als in overig Nederland. Het verschil is ook groter dan wanneer naar de totale leegstand (inclusief leegstand korter dan een jaar) wordt gekeken, wat de verwachting ondersteunt dat langdurige leegstand een relevanter fenomeen is in relatie tot bevolkingskrimp dan leegstand per se.

Figuur 3.23 Langdurige woningleegstand in krimp- en anticiperregio's en overig NL

Bron: CBS, Landelijke Monitor Leegstand

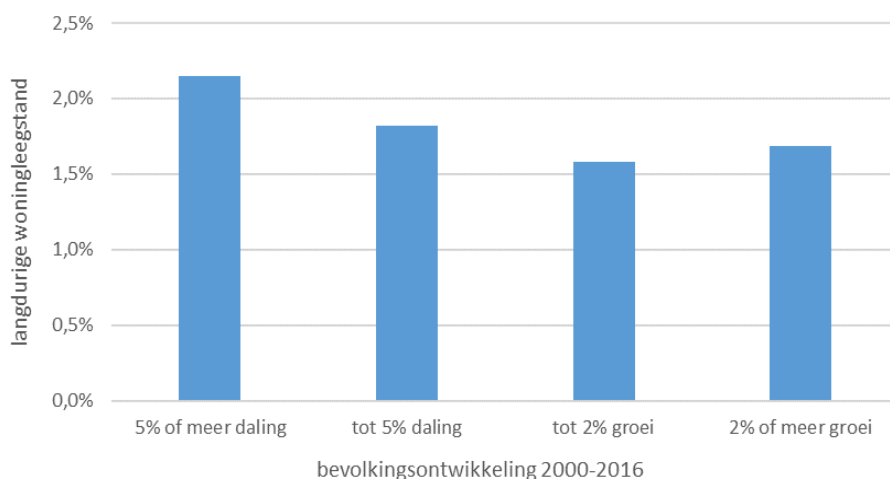
Ook binnen de krimp- en anticiperregio's laat de leegstand van woningen de verwachte verschillen zien tussen regio's waar feitelijk al sprake is van bevolkingskrimp en regio's waar

sprake is van inschrijving als bedrijf in het Handelsregister. Er is niet in de praktijk getoetst of er daadwerkelijk mensen wonen en /of dat er een bedrijf of instelling actief is.

dat nog niet het geval is (zie figuur 3.24). De meeste langdurige leegstand is te vinden in de regio's waar in het verleden sprake was van een bevolkingsdaling van meer dan 5%. In de regio's waar nog sprake was van bevolkingsgroei is de leegstand het minst.

Binnen de regio's met een sterke bevolkingsdaling is de langdurige woningleegstand met 3,2% het hoogst in Eemsdelta – de enige regio waar ook het aantal huishoudens tussen 2000 en 2016 is afgenomen. In Oost-Groningen, Parkstad Limburg en Zeeuws-Vlaanderen is de langdurige woningleegstand meer dan 0,5% hoger dan gemiddeld in Nederland. Opvallend is dat in Maastricht-Mergelland en op de Friese Waddeneilanden een langdurige woningleegstand van meer dan 3% wordt waargenomen. Mogelijk hangt dit samen met de aanwezigheid van studentenwoningen in Maastricht (hoge mutatiegraad waardoor een woning op twee meetmomenten leeg kan staan, maar niet aansluitend leeg is geweest) en woningen die vooral voor recreatie worden gebruikt op de Friese Waddeneilanden (maar niet zijn ingeschreven in het Handelsregister).

Figuur 3.24 Langdurige woningleegstand in krimp- en anticipeerregio's in relatie tot de bevolkingsontwikkeling tussen 2000 en 2016

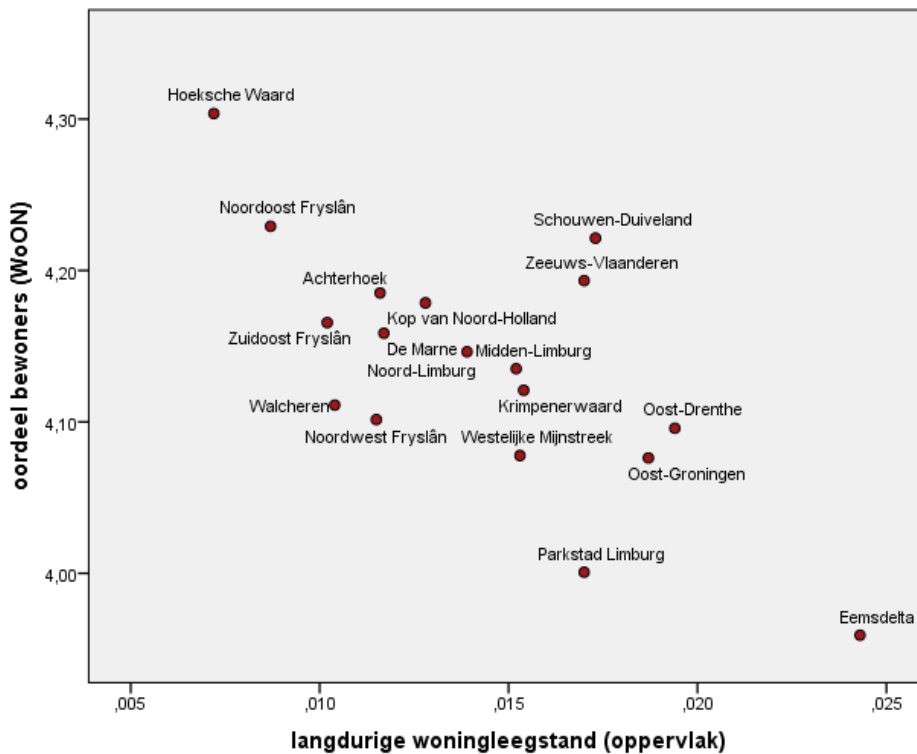

Bron: CBS, Landelijke Monitor Leegstand

Als Maastricht-Mergelland en de Friese Waddeneilanden buiten beschouwing worden gelaten, blijkt er een sterke relatie te zijn tussen woningleegstand enerzijds en het oordeel van bewoners over de leefbaarheid (zie figuur 3.25) en de score op de Leefbaarometer anderzijds. Ook al gaat het niet om bijzonder grote verschillen in het aandeel woningen dat

leegstaat (in de meeste regio's gaat het om percentages tussen 1 en 2%), ze hangen sterk samen met de oordelen over de leefbaarheid van bewoners. Dat wil niet automatisch zeggen dat er ook een oorzakelijk verband is, maar de samenhang is zonder meer sterk.

Figuur 3.25 Samenhang tussen woningleegstand en oordelen van bewoners over de leefbaarheid in krimp- en anticepeerregio's

Bron: CBS Landelijke Monitor Leegstand, WoON2015

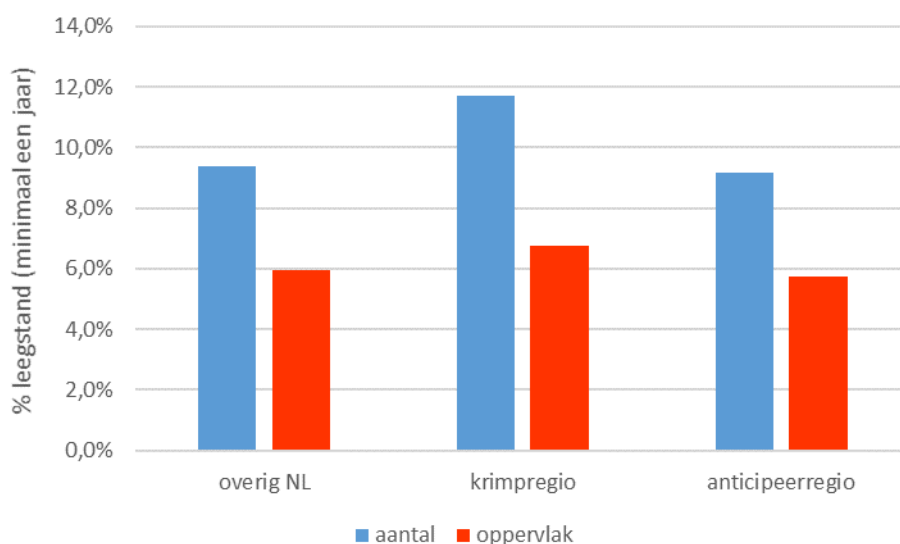
De samenhang van langdurige woningleegstand met de oordelen uit het WoON is sterker dan met de Leefbaarometerscore. Dat suggereert dat langdurige woningleegstand een relevante aanvullende indicator voor de Leefbaarometer kan zijn om verschillen in leefbaarheid in meer landelijke gebieden in beeld te brengen. Het blijft dan nog wel een opgave om te controleren voor de vertroebeling die recreatie- en studentenwoningen lijken te veroorzaken.

WINKELS

Wat voor woningen geldt, geldt deels ook voor winkels. De langdurige winkelleegstand is hoger in de krimpregio's dan in de andere gebieden, in het bijzonder wanneer naar het aantal winkels wordt gekeken (zie figuur 3.26). De winkelleegstand in de anticipeerregio's wijkt gemiddeld genomen niet af van de rest van Nederland. De regio's met een langdurige winkelleegstand van meer dan 10% (in aantallen gemeten) zijn: Parkstad Limburg, Westelijke Mijnstreek, Eemdelta, Oost-Groningen, Zuidoost-Fryslân (anticipeerregio), Maastricht-Mergelland, Oost-Drenthe, Zeeuws-Vlaanderen en Noord-Limburg (anticipeerregio). Daarmee is de winkelleegstand hoog in vrijwel alle krimpregio's.

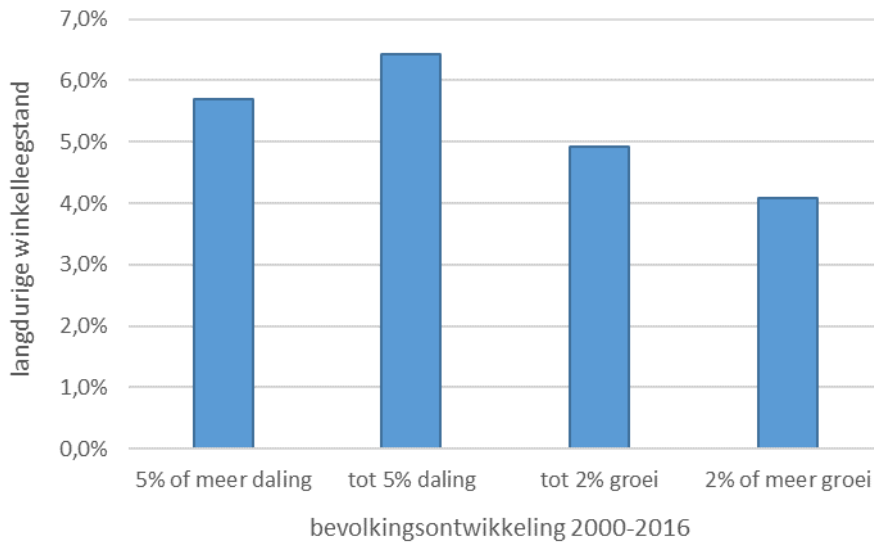
Figuur 3.26 Langdurige winkelleegstand in krimp- en anticipeerregio's, vergeleken met overig NL

Bron: CBS Landelijke Monitor Leegstand

In een aantal anticipeerregio's is de langdurige winkelleegstand beduidend lager dan gemiddeld in Nederland. Dat is bijvoorbeeld het geval in de Hoeksche Waard (4,5%) en op de Friese Waddeneilanden (4,8%). Ook winkelleegstand hangt samen met (feitelijke) bevolkingsdaling. Vooral in de regio's waar feitelijk sprake is van bevolkingsdaling is de winkelleegstand (gemeten in aantallen winkels) hoog (zie figuur 3.27).

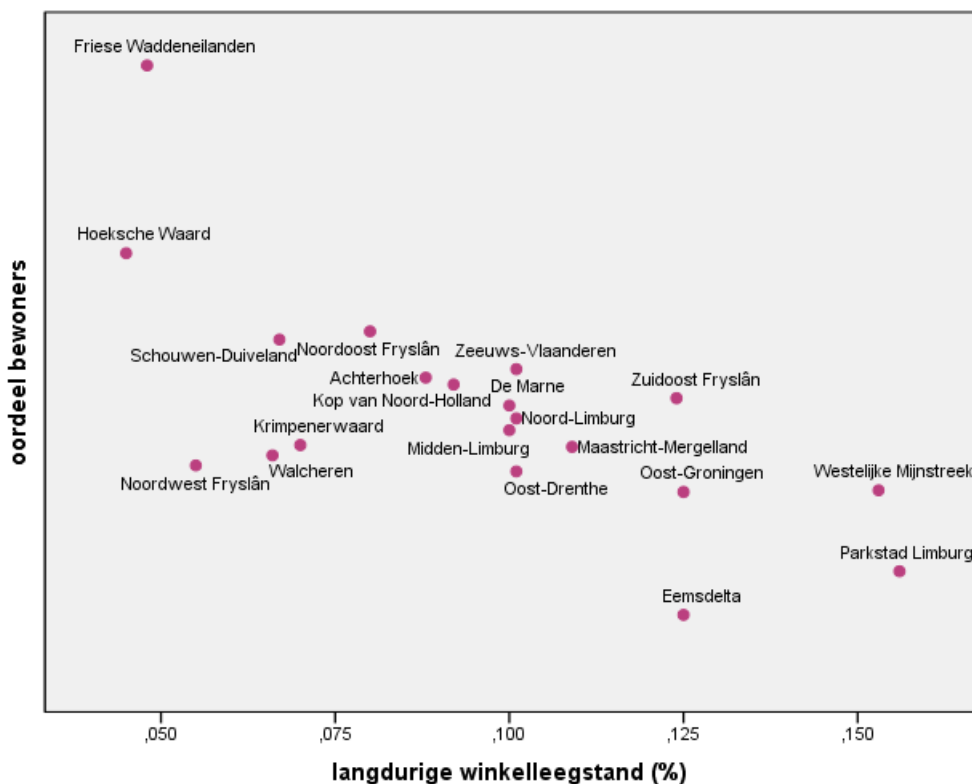
Figuur 3.27 Langdurige winkelleegstand in krimp- en anticiperregio's naar de mate van bevolkingsdaling

Bron: CBS Landelijke Monitor Leegstand, CBS bevolkingsstatistiek

Er is ook een relatie tussen winkelleegstand en leefbaarheid. Niet voor niets is winkelleegstand opgenomen als indicator in de Leefbaarometer. Leegstand van winkels hangt samen met zowel de woningprijzen als met het oordeel van bewoners (zie figuur 3.28). De samenhang is minder sterk dan bij woningleegstand, maar wel aanwezig – zelfs op regionaal niveau.

Figuur 3.28 Samenhang tussen winkelleegstand en oordelen van bewoners over de leefbaarheid in krimp- en anticiperregio's

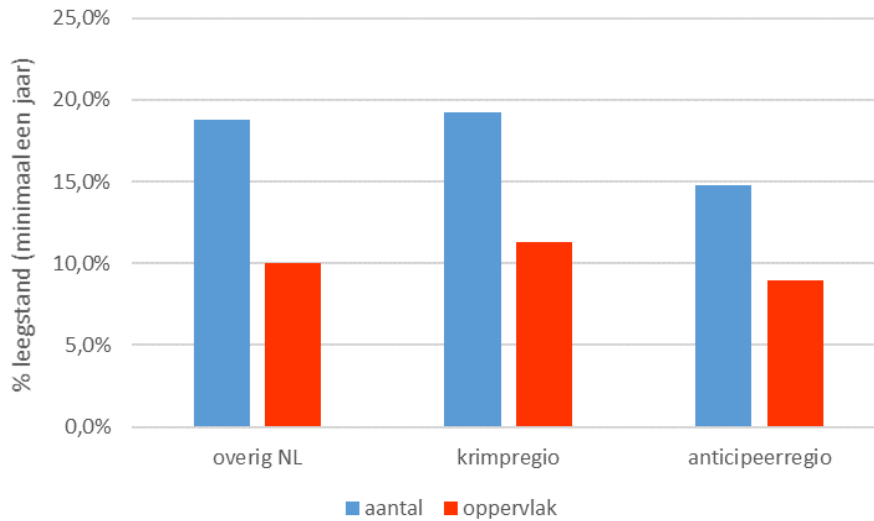

Bron: CBS Landelijke Monitor Leegstand, WoON2015

OVERIG VASTGOED

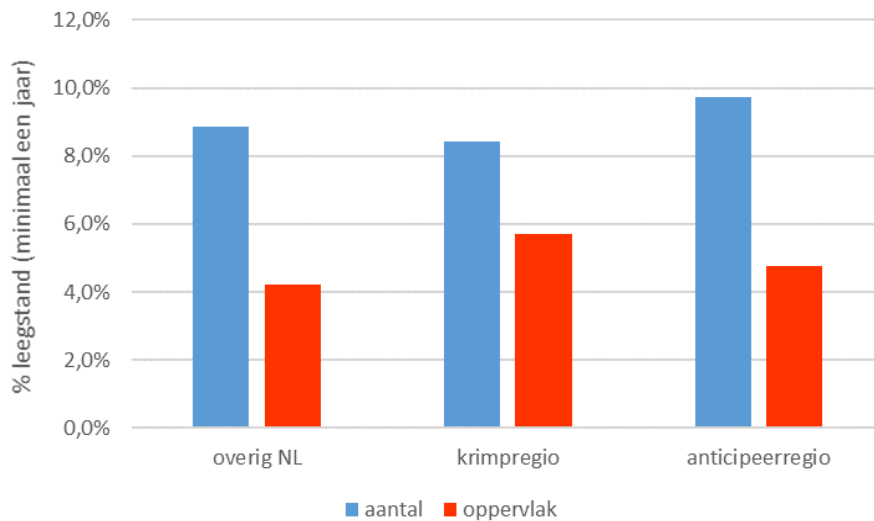
Naast winkels en woningen is er tal van vastgoed dat andere functies heeft, zoals onderwijs, gezondheidszorg, ontmoeting, industrie of kantoor. Ook daar kan langdurige leegstand optreden en in veel gevallen is er enige samenhang tussen de leegstand van dit type panden en bevolkingsdaling of leefbaarheid. Vooral de leegstand in termen van vloeroppervlak is vaak groter in de krimpregio's dan in overig Nederland of in de anticiperregio's (zie figuur 3.29 en 3.30). De samenhang is echter minder sterk dan bij winkel- of woningleegstand. De kantorenleegstand is vooral hoog in de stedelijke regio's – of het nu krimpregio's zijn of niet. In landelijk gebied is de kantoordichtheid vaak bijzonder laag en kan er (dus) ook minder leeg staan.

Figuur 3.29 Langdurige leegstand van kantoren in krimp- en anticiperregio's, vergeleken met overig Nederland

Bron: CBS Landelijke Monitor Leegstand

Figuur 3.30 Langdurige leegstand van gebouwen met de functies logies, bijeenkomsten, onderwijs, gezondheid en sport in krimp- en anticiperregio's, vergeleken met overig Nederland

Bron: CBS Landelijke Monitor Leegstand

Leegstand van gebouwen – en in het bijzonder langdurige leegstand – is een fenomeen dat sterk verbonden is met de problematiek van bevolkingsdaling. De leegstand doet zich in het bijzonder voor in gebieden waar daadwerkelijk sprake is van een afname van het inwoneraantal. In de anticiperregio's wijkt de langdurige leegstand vaak niet wezenlijk af van die in overig Nederland. Daarnaast is er een sterke samenhang tussen leegstand – in het bijzonder van woningen, maar ook van winkels – en leefbaarheid. De oordelen van bewoners over de leefbaarheid zijn negatiever in gebieden waar de leegstand hoger is. En voor winkelleegstand is dat eerder ook aangetoond in relatie tot woningprijzen en ook aanvullend op allerlei andere indicatoren van leefbaarheidsproblemen.¹⁷ Gezien de sterke samenhang is de verwachting dat dit ook zal gelden voor langdurige woningleegstand. Het inzicht in langdurige leegstand biedt daarmee een waardevolle aanvulling op de Leefbaarometer bij de inschatting waar leefbaarheidsproblemen zich voordoen.

3.7 CONCLUSIE

Er zijn grote verschillen tussen de regio's die te maken hebben of krijgen met bevolkingsdaling. Dat geldt, naast tal van andere factoren, voor zowel de demografie als de mate van stedelijkheid. Die verschillen klinken ook door in de verschillen in leefbaarheid en de ontwikkeling daarin. Zo ligt de leefbaarheid in de krimpregio's gemiddeld genomen nog rond het landelijk gemiddelde – ook al verbetert de leefbaarheid er wat minder dan landelijk. Maar in een aantal regio's is de leefbaarheid toch al een stuk minder dan het landelijke gemiddelde. Als naar de oordelen van bewoners wordt gekeken, springt Eemsdelta – het aardbevingsgebied – er in negatieve zin uit.

Kenmerkend voor de regio's die al met bevolkingsdaling te maken hebben, is het relatief lage, en ook dalende voorzieningenniveau. Het voorzieningenniveau hangt vooral samen met stedelijkheid en minder met bevolkingsdaling. De ontwikkeling ervan hangt sterker samen met bevolkingsdaling.

Verder zien we dat de werkgelegenheid(sontwikkeling) in de krimp- en anticiperregio's duidelijk achterblijft bij die elders in het land. Dat is één van de belangrijkste redenen dat krimpregio's krimpen. De dalende (beroeps)bevolking zorgt er echter ook voor dat de werkloosheid onder de achterblijvers niet veel hoger is dan elders in het land.

---

¹⁷ K. Leidelmeijer, G. Marlet e.a., 2015: Leefbaarometer 2.0: instrumentontwikkeling (RIGO en Atlas voor Gemeenten i.o.v. Ministerie van BZK).

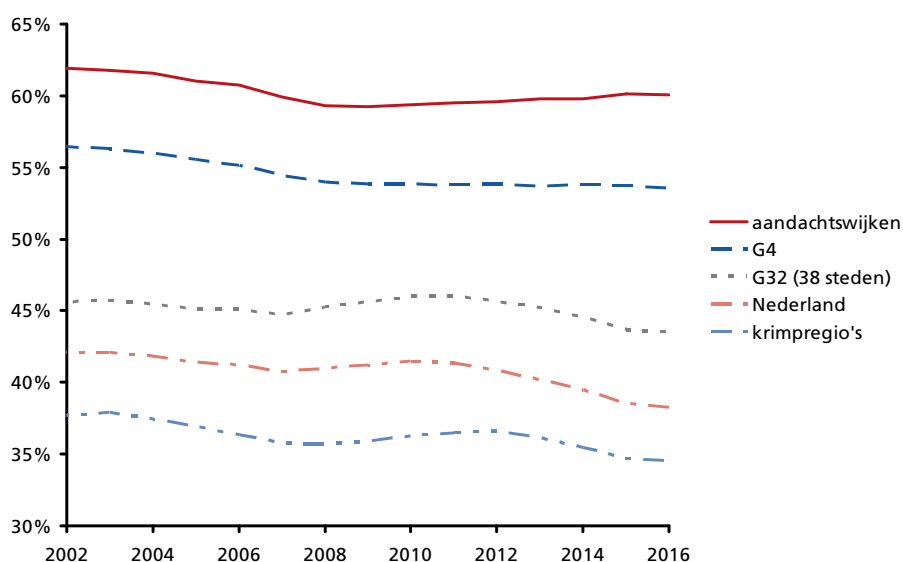
Een ander kenmerk van krimpregio's is een relatief hoge (langdurige) leegstand van gebouwen. Vooral de leegstand van woningen en winkels vertoont een sterke samenhang met bevolkingsdaling en leefbaarheidsproblemen. En dat vergroot de druk op de leefbaarheid omdat mensen die verwachten dat er in de toekomst meer vastgoed leeg komt te staan minder geneigd zullen zijn om te investeren in gebouwen.

4 LEEFBAARHEID EN OVERLAST

De aanpak van overlast en criminaliteit is een van de thema's waar het Programma Bestuur & Veiligheid van het Ministerie van BZK zich op richt. Uit hoofdstuk 2 bleek dat ontwikkelingen op de dimensie Veiligheid in de Leefbaarometer de belangrijkste oorzaak waren van de verbetering van de leefbaarheid in Nederland tussen 2014 en 2016, maar ook van de toegenomen ongelijkheid in sommige steden en de verslechterde leefbaarheid in delen van die steden. Bovendien bleek uit hoofdstuk 3 dat de achteruitgang van de Leefbaarometerscore in krimpregio's deels door een verslechtering van de score op de dimensie Veiligheid kwam.

Dat roept onmiddellijk de vraag op welke aspecten uit de dimensie Veiligheid (zie bijlage I voor een overzicht van de indicatoren die onder deze dimensie vallen) daarvoor verantwoordelijk zijn. Dat blijkt vooral de overlast in de directe woonomgeving te zijn. Als onderdeel van de dimensie Veiligheid bestaat de indicator Overlast uit een samengestelde index van zes onderdelen uit de Veiligheidsmonitor: overlast van drugsgebruik, overlast van jongeren, overlast van omwonenden, vernielingen aan openbare werken, rommel op straat en bekladding. Figuur 4.1 laat zien hoe die overlast zich in Nederland heeft ontwikkeld:

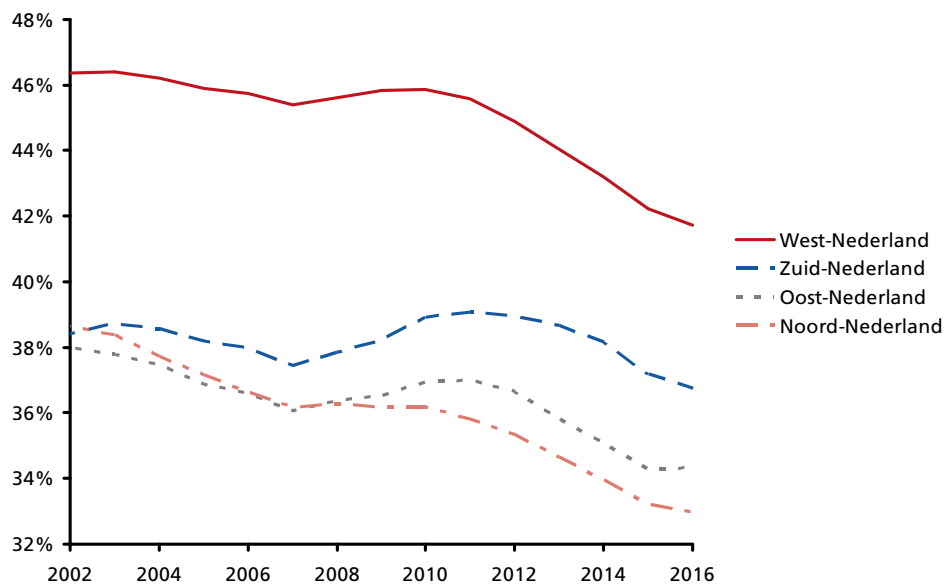
Figuur 4.1 De ontwikkeling van het aandeel van de bevolking dat overlast in de directe woonomgeving ervaart, 2002-2016

Bron: Veiligheidsmonitor

Het aandeel mensen dat overlast in de directe woonomgeving ervaart is in zijn algemeenheid afgenomen, met uitzondering van de voormalige aandachtswijken. Figuur 4.2 toont het verschil in ontwikkeling tussen de vier landsdelen. De mate van overlast neemt in alle delen van het land af, hoewel zich het laatste jaar in Oost-Nederland een kentering lijkt af te tekenen.

Figuur 4.2 De ontwikkeling van het aandeel van de bevolking dat overlast in de directe woonomgeving ervaart, 2002-2016

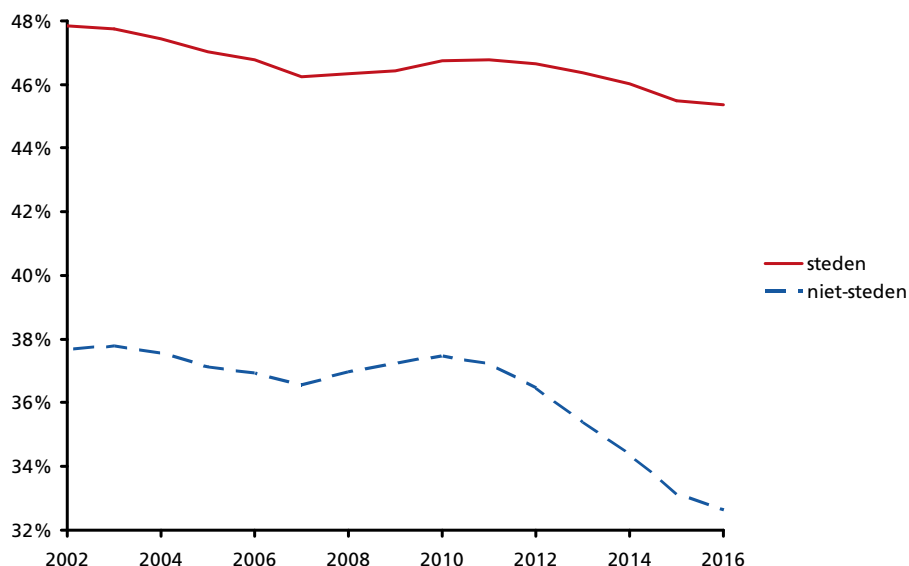

Bron: Veiligheidsmonitor

Figuur 4.3 laat zien dat de afname van overlast vooral buiten de steden heeft plaatsgevonden.

Figuur 4.3 De ontwikkeling van het aandeel van de bevolking dat overlast in de directe woonomgeving ervaart, 2002-2016

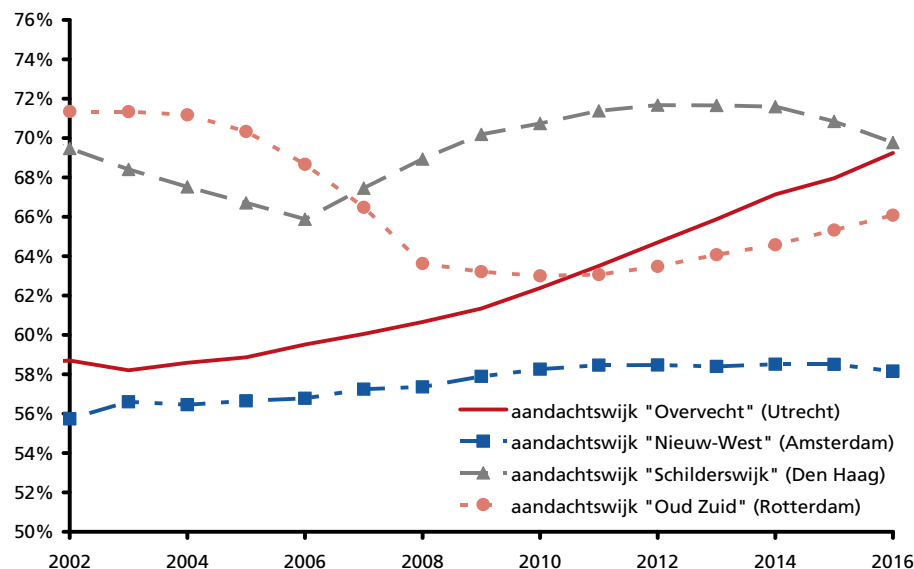

Bron: Veiligheidsmonitor

In hoofdstuk 2 werd duidelijk dat er een categorie van steden is waar de ongelijkheid tussen wijken toenam omdat de slechtste wijken verder verslechterden (zoals in Utrecht) of minder verbeterden dan het gemeentelijke gemiddelde (zoals in Den Haag). In andere steden nam de ongelijkheid juist af omdat de slechtste wijken meer verbeterden dan het gemiddelde (zoals in Amsterdam). In al die gevallen was met name de dimensie Veiligheid in de Leefbaarometer daarvoor verantwoordelijk.

Binnen die dimensie blijkt het ook in dit geval met name te gaan over de overlast die mensen in de woonomgeving ervaren. Die nam in Overvecht in Utrecht en Oud-Zuid in Rotterdam duidelijk toe, terwijl die in de Schilderswijk in Den Haag en Nieuw-West in Amsterdam afnam. Figuur 4.4 laat dat zien.

Figuur 4.4 Ontwikkeling van het aandeel van de bevolking in vier voormalige aandachtswijken dat overlast in de directe woonomgeving ervaart, 2002-2016

Bron: Veiligheidsmonitor

4.1 DE ACHTERGRONDEN VAN DE ONTWIKKELING VAN OVERLAST

Vervolgens is het de vraag hoe die toe- of afname van de overlast in Nederlandse wijken te verklaren is. Om die vraag te kunnen beantwoorden is een verklaringsmodel ontwikkeld waarmee de verschillen in (de ontwikkeling van) overlast tussen bepaalde gebieden met een zogenoemde regressieanalyse kunnen worden verklaard uit de indicatoren uit de Leefbaarometer op de overige dimensies (Bewoners, Woningen, Voorzieningen en Fysieke omgeving) en uit een aantal indicatoren buiten de Leefbaarometer om. Uit die analyse blijkt ten aanzien van de bevolkingssamenstelling dat de mate van overlast in wijken (de analyse is uitgevoerd op 4-positie-postcodeniveau) groter is op plekken waar relatief veel jongeren wonen en de jeugdwerkloosheid hoog is, veel mensen langdurig werkloos zijn en veel mensen met een niet-westerse (met name Antilliaanse en Marokkaanse) migratieachtergrond wonen.

Er is ook een samenhang tussen overlast en de score op indicatoren uit de dimensies Woningen en Fysieke omgeving. Er is bijvoorbeeld meer overlast in wijken met meer gestapelde woningen, sociale huurwoningen, woonerven en op plekken waar zich winkels,

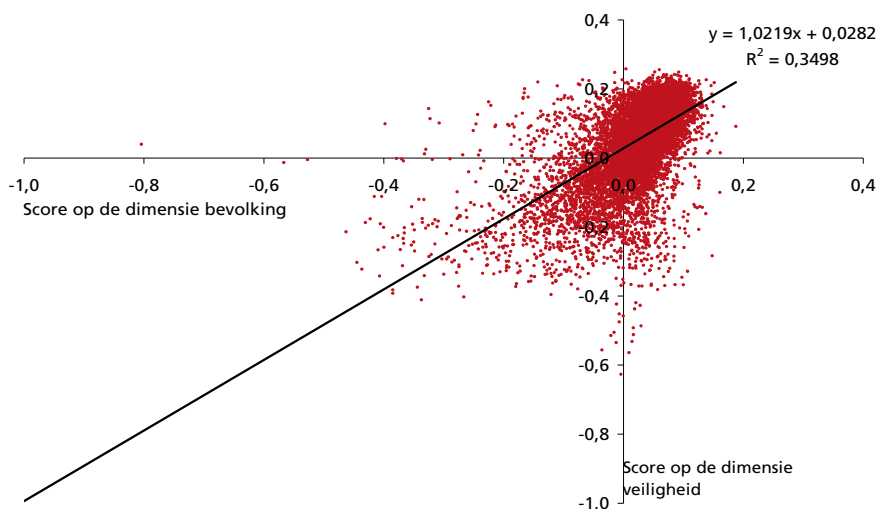
scholen en cafés (potentiële hangplekken) bevinden. Er is daarentegen minder overlast in buurten met relatief veel ouderen en gezinnen met kinderen en in buurten met meer zelfstandig ondernemers en op plekken waar het gevoel van saamhorigheid en de tevredenheid over de bebouwde omgeving groter is. En tot slot is er (gecorrigeerd voor de hierboven genoemde indicatoren over de samenstelling van de bevolking, de woningvoorraad en de fysieke omgeving) meer overlast in grotere steden en in steden waar er sprake is van meer ruimtelijke ongelijkheid (segregatie).

Het is op basis van de indicatoren uit de Leefbaarometer in combinatie met een aantal indicatoren buiten de Leefbaarometer om dus goed mogelijk om de verschillen tussen gebieden in de mate van overlast in de directe woonomgeving – en de ontwikkeling daarvan – te verklaren. Daarbij blijken vooral de indicatoren uit de dimensie Bewoners van belang te zijn. Daarbinnen vertonen indicatoren die iets zeggen over de sociaal-economische achterstanden in een buurt (met name jeugd- en langdurige werkloosheid) de sterkste samenhang met overlast; vooral op plekken waar er veel economische kansen zijn maar er desondanks relatief veel mensen werkloos zijn, is er sprake van relatief veel overlast. Dat kan erop duiden dat vooral de frustratie over die relatieve achterstand (ten opzichte van de omgeving) voor overlast in de woonomgeving zorgt. Daarom wordt verderop in dit hoofdstuk ingezoomd op de gebieden in Nederland waar sprake is van een relatief grote concentratie aan mensen die werkloos zijn, terwijl het in de omgeving van die gebieden sociaal-economisch juist relatief goed gaat.

Maar allereerst wordt in figuur 4.5 de samenhang tussen de dimensies Bewoners en Veiligheid uit de Leefbaarometer nog eens geïllustreerd. De grafiek toont de samenhang tussen de score op de dimensie Bewoners en de dimensie Veiligheid op buurtniveau. Er bestaat een duidelijke samenhang tussen beide; de verschillen in de score op de dimensie Veiligheid worden voor 35% 'verklaard' door verschillen in de score op de dimensie Bewoners.

Die samenhang bleek ook uit de verschillende pilotstudies naar de mogelijkheden om met het instrumentarium achter de Leefbaarometer vroegtijdig problemen in wijken te signaleren. Daaruit bleek dat wijken beginnen af te glijden als een verandering van de bevolkingssamenstelling leidt tot een voor velen onacceptabel niveau van overlast, waardoor de selectieve migratie in een versnelling terechtkomt, en de bevolkingssamenstelling in de wijk dusdanig eenzijdig wordt dat de leefbaarheid steeds verder verslechtert en de wijk in verval raakt. In de Early-Warning-studies wordt dat proces waarin leefbaarheidsproblemen zich versterken 'de vervalspiraal' genoemd.

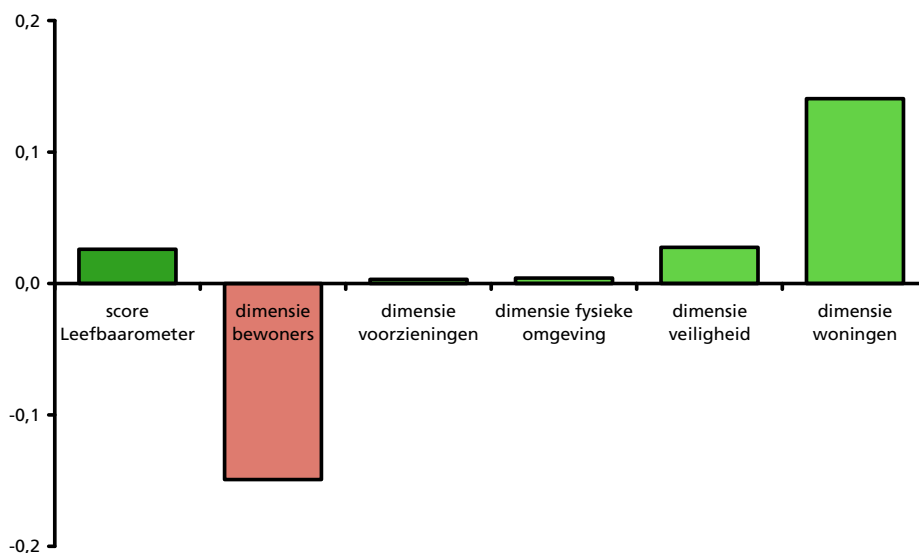
Figuur 4.5 Samenhang tussen de score op de dimensies Bewoners en Veiligheid

Figuur 4.5 laat zien dat er ook gebieden zijn die een uitzondering vormen op die regel; wel een negatieve score op de dimensie Bewoners maar niet op de dimensie Veiligheid (het kwadrant linksboven) of omgekeerd; een negatieve score op de dimensie Veiligheid, maar niet op de dimensie Bewoners (het kwadrant rechtsonder). Bij de buurten in het kwadrant rechtsonder blijkt het vooral te gaan om buurten in de centra van de steden, die in trek zijn bij jonge, hoogopgeleide mensen, maar waar zich nog wel typisch binnenstedelijke overlast voordoet.

De buurten in het kwadrant linksboven – waar zich buurten bevinden die een benedengemiddelde (ten opzichte van het landelijke gemiddelde) score hebben op de dimensie Bewoners en een bovengemiddelde score op de dimensie Veiligheid – blijkt het vooral te gaan om buurten in zogenoemde *new towns* of wijken op grote uitleglocaties aan de randen van de steden. Juist die uitzonderingen kunnen belangrijke inzichten opleveren voor beleid omdat daar een bevolkingssamenstelling die gemiddeld genomen samengaat met leefbaarheidsproblemen kennelijk niet tot dergelijke problemen leidt. Figuur 4.6 geeft daarvan een voorbeeld.

Figuur 4.6 Wat verklaart de afwijkende leefbaarheidsscore in de buurt Tussen de Vaarten Zuid in Almere (t.o.v. gemiddelde Nederland)?

Het linker staafje geeft afwijking van gemiddelde; de overige staafjes laten zien hoe die afwijking is opgebouwd (tellen bij elkaar op tot het linkerstaafje).

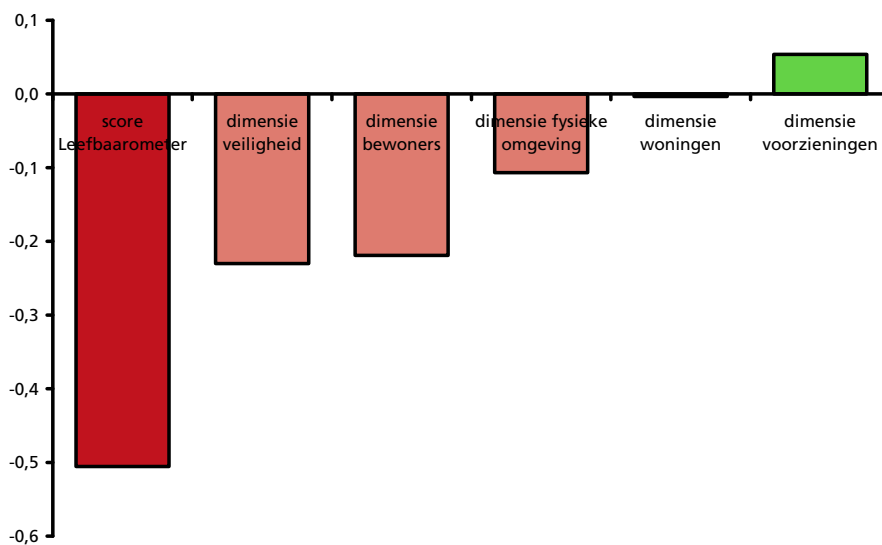
De buurt Tussen de Vaarten Zuid in Almere heeft een iets bovengemiddelde leefbaarheidsscore (het linkerstaafje in de grafiek komt boven het Nederlandse gemiddelde uit). Op de dimensie Bewoners scoort de buurt benedengemiddeld (de tweede staaf in de grafiek ligt duidelijk onder het gemiddelde). Dat komt door de aanwezigheid van relatief veel eenoudergezinnen en mensen met een migratieachtergrond. Op de dimensie Veiligheid scoort de buurt echter bovengemiddeld (de vijfde staaf in de grafiek ligt boven het gemiddelde). Dat komt met name door een relatief gunstige score voor overlast.

Dat beeld zien we ook in de andere buurten in het kwadrant linksboven in figuur 4.5. Ook een relatief gunstige score op de dimensie Woningen is een vrij algemeen verschijnsel in die buurten. Nader onderzoek naar de relatie tussen de precieze samenstelling van de bevolking in buurten en de overlast en onveiligheid in de directe woonomgeving moet uitwijzen wat daarvan de oorzaken zijn, en of dat consequenties heeft voor beleid én voor de – toekomstige samenstelling van de – Leefbaarometer.

Wat ook opvalt is dat zich in het kwadrant linksboven in figuur 4.5 nauwelijks buurten in de grote steden bevinden; er zijn vrijwel geen buurten in de grote steden met een bovengemiddelde score op de dimensie Veiligheid. Als echter het gemiddelde van Nederland wordt vervangen door het gemiddelde van de gemeente zijn er wel degelijk

buurten die zich onttrekken aan het algemene patroon. Figuur 4.7 laat zien dat de Schilderswijk in Den Haag zowel op de dimensie Bewoners als op de dimensie Veiligheid ten opzichte van het gemeentelijke gemiddelde lager scoort dan gemiddeld.

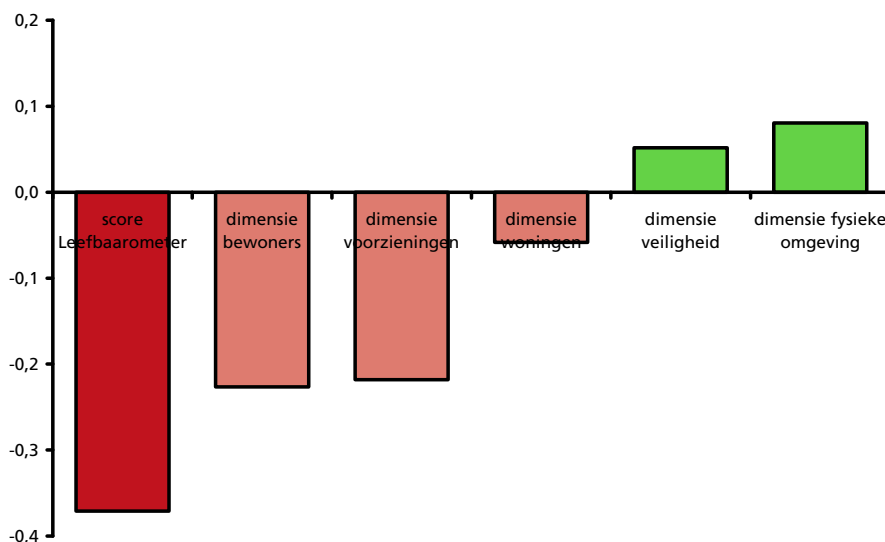
Figuur 4.7 Wat verklaart de afwijkende leefbaarheidsscore in de Schilderswijk (t.o.v. gemiddelde gemeente)?

Het linker staafje geeft afwijking van gemiddelde; de overige staafjes laten zien hoe die afwijking is opgebouwd (tellen bij elkaar op tot het linkerstaafje).

Terwijl figuur 4.8 laat zien dat dat bijvoorbeeld in de Bijlmer niet zo is. Daar gaat een benedengemiddelde score op de dimensie Bewoners samen met een bovengemiddelde score op de dimensie Veiligheid, met name omdat de overlast daar de laatste jaren fors is afgenomen (terwijl de totale leefbaarheidsscore daar juist is verslechterd, zo bleek uit hoofdstuk 2). Wellicht heeft dat hier ook te maken met de (verbeterde) kwaliteit van de fysieke omgeving, want ook op die dimensie scoort de Bijlmer boven het gemeentelijke gemiddelde.

Figuur 4.8 Wat verklaart de afwijkende leefbaarheidsscore in de Bijlmer (t.o.v. gemiddelde gemeente)?

Het linker staafje geeft afwijking van gemiddelde; de overige staafjes laten zien hoe die afwijking is opgebouwd (tellen bij elkaar op tot het linkerstaafje).

4.2 CUMULATIEGEBIEDEN

Uit de voorgaande analyse blijkt dus dat met name op plekken met relatief grote sociaal-economische achterstanden veel overlast in de woonomgeving wordt ervaren. Een onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau laat zien dat vooral mensen met een lage sociaal-economische zekerheid (werk en inkomen) zich zorgen maken over de veranderingen in de samenleving.¹⁸ Daar wordt in de analyses in dit rapport op voortgebouwd. Met gegevens over werkloosheid is nagegaan op welke plekken in Nederland er sprake is van een concentratie van mensen met relatieve achterstanden en of op die plekken meer mensen te maken hebben met overlast in de directe woonomgeving.

Allereerst is er gekeken naar gebieden waar zich relatief veel werklozen concentreren. Daarvoor is Nederland ingedeeld in kleine gebieden door van elk 6-positie-postcodegebied het centrum te nemen en daar een straal van 100 meter omheen te trekken. Alle 6-ppc-gebieden die daar binnen vallen zijn vervolgens bij dat gebied gevoegd. Van die gebieden is

¹⁸ A. Steenbekkers, L. Vermeij, P. van Houwelingen, 2017: Dorpsleven tussen stad en land. Slotpublicatie Sociale Staat van het Platteland (Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag).

het aandeel werklozen onder de potentiële beroepsbevolking bepaald. Vervolgens is de afwijking van die score ten opzichte van het gebied met een straal van vijf kilometer eromheen bepaald. Dit is gedaan om ervoor te zorgen dat de uitkomst niet het gevolg is van toevallige gemeentegrenzen. De gebieden waarvan de score in het slechtste deciel zit zijn als ‘cumulatiegebieden’ gedefinieerd. Dat zijn dus de gebieden in Nederland waar zich relatief (ten opzichte van de omgeving) de meeste werklozen concentreren. Kaart 4.1 laat zien waar die liggen.

Kaart 4.1 Cumulatiegebieden: gebieden in Nederland met de grootste relatieve sociaal-economische achterstanden (op basis van een concentratie van werklozen)

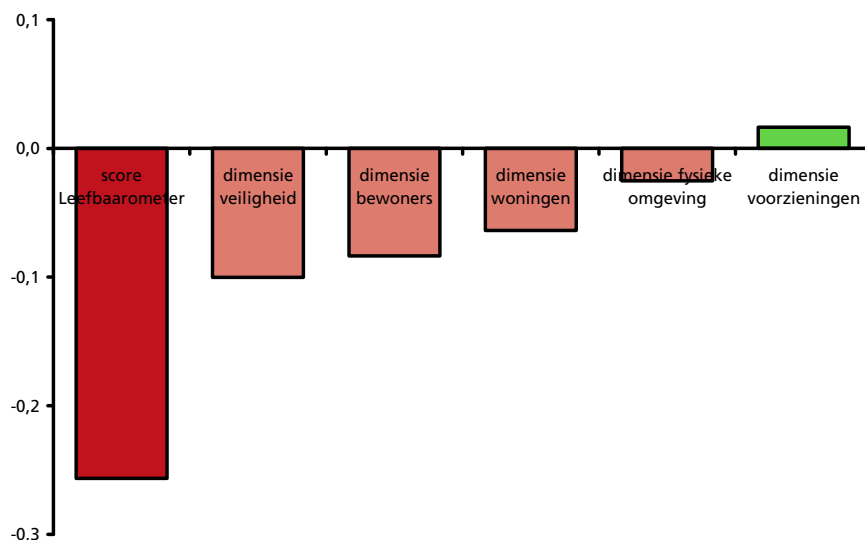
Wat meteen opvalt is dat die gebieden zich niet alleen in de steden bevinden, maar ook op het platteland (nb. omdat hier de postcodegebieden zijn afgebeeld is het kaartbeeld enigszins vertekend; postcodegebieden buiten de steden hebben over het algemeen een veel grotere oppervlakte waardoor ze in de kaart geprononceerder naar voren komen).

Door de gekozen methode zijn de geselecteerde gebieden zeer heterogeen. Daar dient bij de interpretatie van de onderzoeksresultaten rekening mee gehouden te worden.

De op deze manier gedefinieerde – en qua ligging in het land zeer heterogene – gebieden hebben inderdaad een relatief slechte score op de Leefbaarometer. De gemiddelde score is 3,9 terwijl de gemiddelde score van Nederland als geheel 4,2 is. De benedengemiddelde score komt vooral op het conto van de dimensies Veiligheid en Bewoners (zie figuur 4.9).

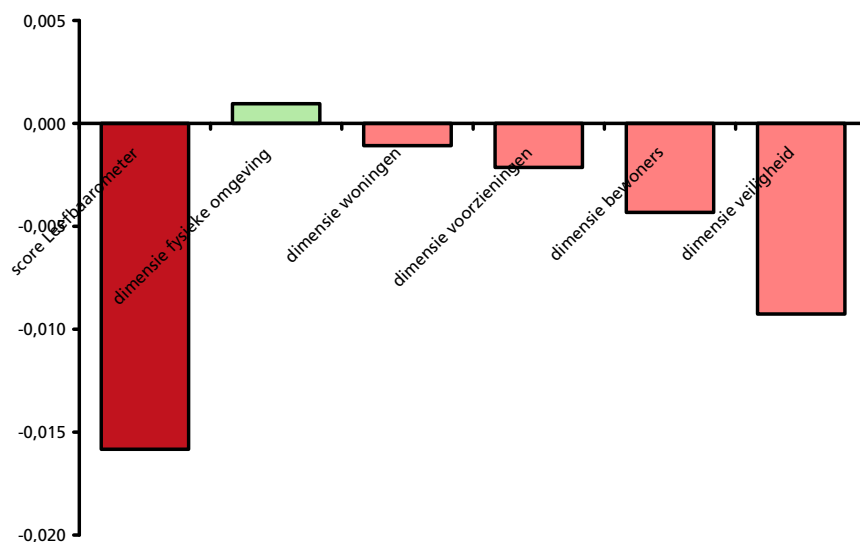
Figuur 4.9 Wat verklaart de relatief slechte score van cumulatatiegebieden met relatief grote sociaal-economische achterstanden op de Leefbaarometer (t.o.v. landelijk gemiddelde)?

Het linker staafje geeft afwijking van gemiddelde; de overige staafjes laten zien hoe die afwijking is opgebouwd (tellen bij elkaar op tot het linkerstaafje).

Dat zijn ook de dimensies die ervoor hebben gezorgd dat de situatie in die gebieden de laatste vier jaren (2012-2016) in relatieve zin (ten opzichte van het gemiddelde van Nederland) is verslechterd (zie figuur 4.10). Maar ook de scores op de dimensies Voorzieningen en Woningen zijn in die periode in relatieve zin verslechterd. Binnen de dimensie Veiligheid is vooral een toename van de overlast verantwoordelijk voor de verslechtering.

Figuur 4.10 Wat verklaart de ontwikkeling op de Leefbaarometer van cumulatatiegebieden met relatief grote sociaal-economische achterstanden tussen 2012 en 2016 (t.o.v. landelijk gemiddelde)?

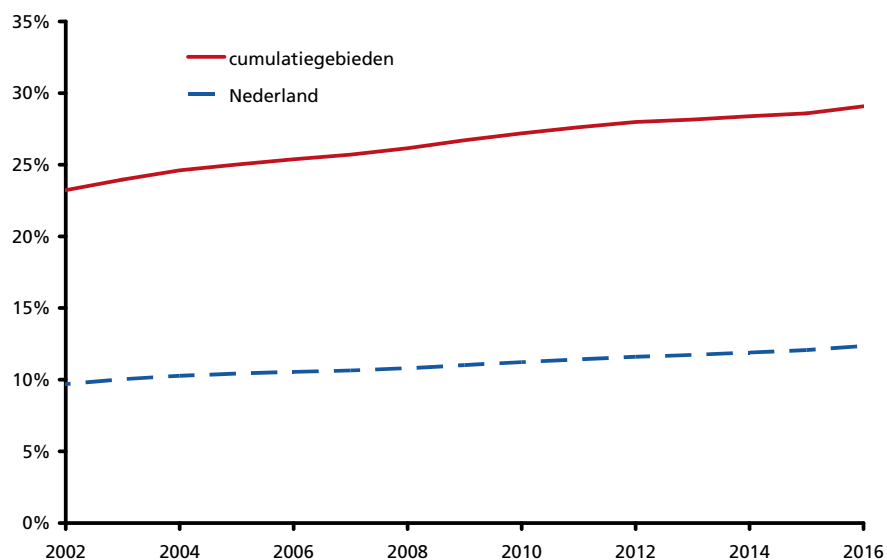

Het linker staafje geeft afwijking van gemiddelde; de overige staafjes laten zien hoe die afwijking is opgebouwd (tellen bij elkaar op tot het linkerstaafje).

Als naar de afzonderlijke indicatoren in de dimensie Bewoners wordt gekeken blijkt dat de relatief grote sociaal-economische achterstanden in de geselecteerde gebieden vooral verband houden met enerzijds een relatief sterke toename van het aandeel mensen met een niet-westerse migratieachtergrond en mensen met een Midden- of Oost-Europese achtergrond (de zogenoemde MOE-landers) onder de bevolking en anderzijds met een toename van het aandeel eenoudergezinnen en mensen met een bijstands- of arbeidsongeschiktheidsuitkering.

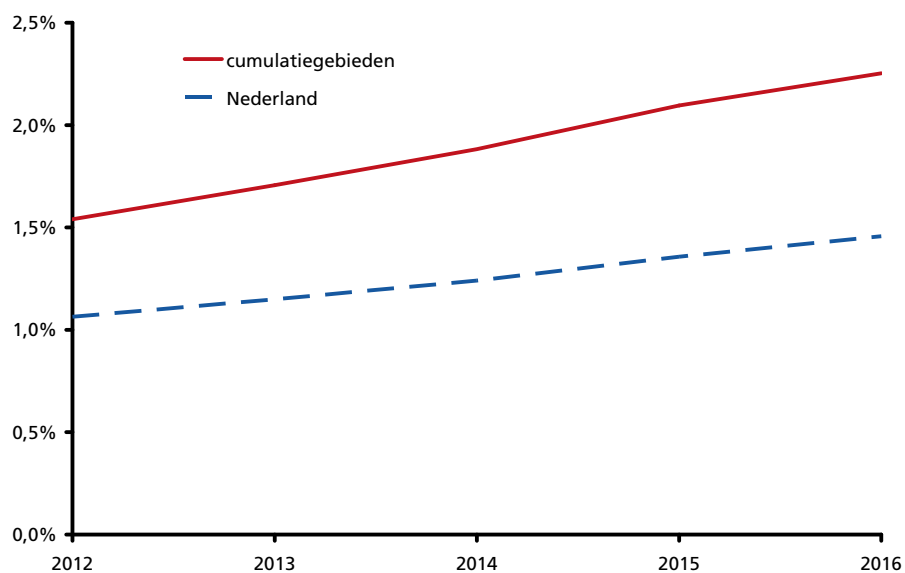
In de figuren 4.11 tot en met 4.14 is de ontwikkeling van die bevolkingsgroepen ten opzichte van het Nederlandse gemiddelde getoond. Die langetermijntrends laten zien dat de meest pregnante ontwikkelingen van de samenstelling van de bevolking zich met name de laatste jaren voordoen.

Figuur 4.11 Ontwikkeling aandeel mensen met een niet-westerse migratieachtergrond in cumulatiegebieden met relatief grote sociaal-economische achterstanden

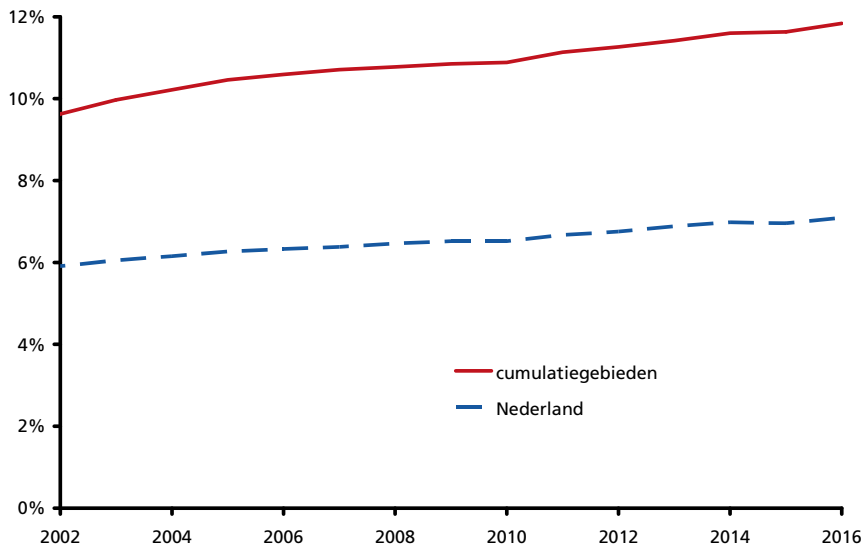
Bron: CBS

Figuur 4.12 Ontwikkeling aandeel MOE-landers in cumulatiegebieden met relatief grote sociaal-economische achterstanden

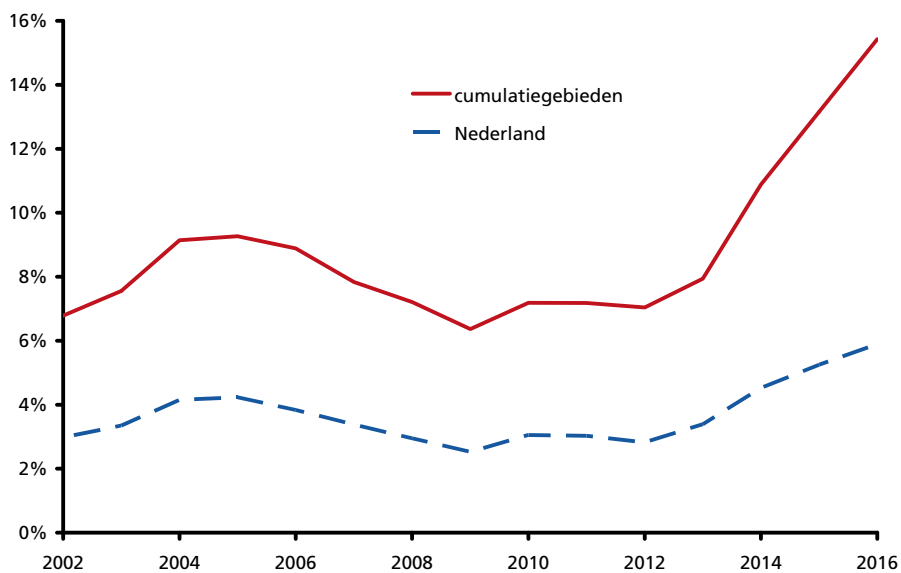
Bron: CBS

Figuur 4.13 Ontwikkeling aandeel eenoudergezinnen in cumulatieve gebieden met relatief grote sociaal-economische achterstanden

Bron: CBS

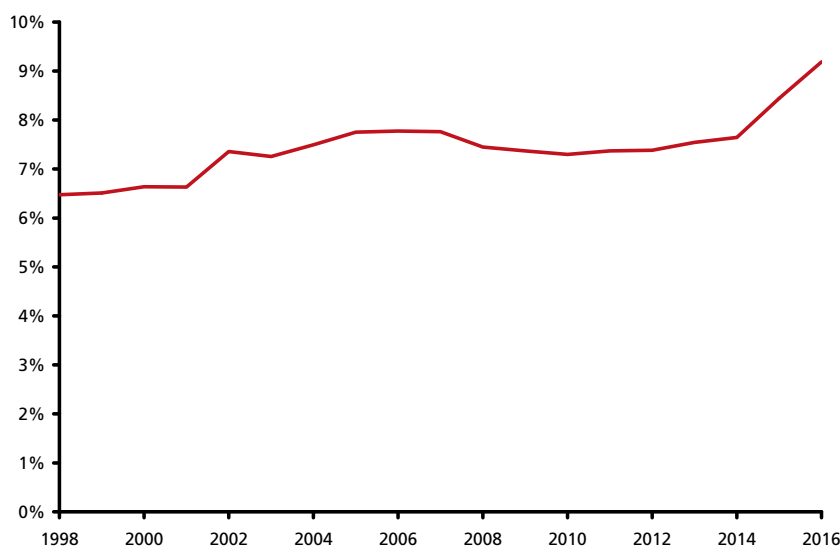
Figuur 4.14 Ontwikkeling aandeel werklozen in cumulatieve gebieden met relatief grote sociaal-economische achterstanden

Bron: UWV

Tot slot is er een poging gedaan om te achterhalen of de cumulatie van sociaal-economische achterstanden samenhangt met overlast in de buurt die mogelijk een indicatie is voor een afkeer van de maatschappij. Daarover is geen directe cijfermatige informatie voorhanden. Daarom is voor deze analyses gewerkt met de verschillende indicatoren uit de samengestelde index voor overlast als zogenoemde *proxy* voor het zich afkeren van de maatschappij. Uit figuur 4.15 blijkt allereerst dat de overlast zich in cumulatieve gebieden met relatief grote sociaal-economische achterstanden relatief ongunstig heeft ontwikkeld.

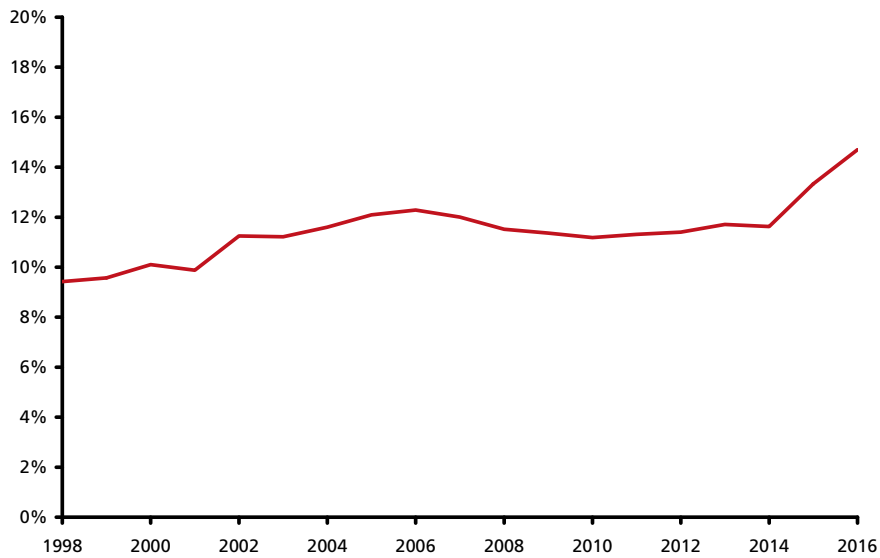
Figuur 4.15 Ontwikkeling overlast (samengestelde index) in cumulatieve gebieden met relatief grote sociaal-economische achterstanden, als afwijking van het landelijke gemiddelde

Bron: Veiligheidsmonitor

Het aandeel mensen dat te maken heeft met overlast in de directe woonomgeving lag er tussen 1998 en 2014 structureel ruim zeven procentpunt hoger dan het landelijke gemiddelde, sinds 2014 is dat verschil opgelopen tot bijna negen procentpunt. Dat blijkt vooral te komen door een relatieve toename van de overlast door drugsgebruik (zie figuur 4.16) en het aantal vernielingen van openbare werken, zoals bus- of tramhokjes (zie figuur 4.17). Daarnaast is er sprake van een relatieve toename van de overlast van jongeren, de bekladding van muren en gebouwen, en rommel op straat. Die ontwikkelingen kunnen duiden op een (toenemende) afkeer van de maatschappij in cumulatieve gebieden met relatief grote sociaal-economische achterstanden. Om hierover conclusies te kunnen trekken is echter meer onderzoek nodig.

Figuur 4.16 Ontwikkeling drugsoverlast in cumulatatiegebieden met relatief grote sociaal-economische achterstanden, als afwijking van het landelijke gemiddelde

Bron: Veiligheidsmonitor

Figuur 4.17 Ontwikkeling vernielingen in cumulatatiegebieden met relatief grote sociaal-economische achterstanden, als afwijking van het landelijke gemiddelde

Bron: Veiligheidsmonitor

4.3 CONCLUSIES

De ontwikkeling van de overlast in de directe woonomgeving is in belangrijke mate bepalend voor de ontwikkeling van de leefbaarheid in het algemeen; de verbetering van de gemiddelde leefbaarheidsscore in Nederland is grotendeels te verklaren door een afname van de overlast en ook de toename van de verschillen in steden heeft vaak te maken met een toename van de overlast in de meest kwetsbare wijken. Een concentratie van sociaal-economische achterstanden op bepaalde plekken in de stad blijkt vaak de drijvende kracht achter die toename van leefbaarheidsproblemen te zijn. Ook zijn er aanwijzingen dat mensen die op plekken met relatief grote sociaal-economische achterstanden wonen zich vaker afkeren van de maatschappij, afgemeten aan bijvoorbeeld de vernielingen van openbare werken.

Het is echter nog te vroeg om op basis van deze analyses conclusies te trekken. Allereerst blijkt dat de in dit onderzoek gedefinieerde gebieden met relatief grote sociaal-economische achterstanden zeer heterogeen zijn. Ze liggen niet alleen in de steden maar ook op het platteland, en de samenstelling van de bevolking varieert enorm. Er zijn grofweg twee typen gebieden aan te wijzen binnen de *sample* die in dit onderzoek is gebruikt: (i) gebieden in steden met relatief veel mensen met een migratieachtergrond en veel problemen op het gebied van overlast, en (ii) gebieden buiten de steden waar niet of nauwelijks mensen met een migratieachtergrond wonen, weinig veiligheidsproblematiek is, maar waar er wel sprake is van een relatief hoge werkloosheid in combinatie met een verschraving van het voorzieningenniveau.

In beide typen gebieden met relatief grote sociaal-economische achterstanden bestaat mogelijk een gevaar dat mensen zich afkeren van de maatschappij, zo hebben de recente verkiezingen in Duitsland laten zien. Daar waren het naast mensen met zorgen over migratie vooral ook mensen in voormalig Oost-Duitse dorpen – waar de meeste voorzieningen zijn verdwenen en de infrastructuur te maken heeft met grote achterstanden in het onderhoud – die zich in de steek gelaten voelen door het centrale gezag en daardoor op Alternative für Deutschland (AfD) stemden. Nader onderzoek moet uitwijzen hoe het stemgedrag en mogelijke andere indicatoren er in de verschillende typen gebieden in Nederland precies uitziet. Daarbij kunnen ook nieuwe technieken voor het analyseren van het gedrag op (al dan niet afgesloten delen van het) internet en in de sociale media behulpzaam zijn.

BIJLAGE I LEEFBAAROMETER 2.0

De Leefbaarometer is een instrument dat in 2008 in opdracht van het Ministerie van BZK is ontwikkeld door RIGO en Atlas voor gemeenten. De Leefbaarometer geeft een inschatting van de leefbaarheid zoals bewoners die ervaren. Het instrument doet dat op basis van allerlei kenmerken van gebieden – zoals criminaliteit en overlast, voorzieningen, woningvoorraad en bevolkingsamenstelling. De kenmerken van gebieden die in de Leefbaarometer zijn opgenomen, zijn niet door de onderzoekers uitgekozen. Ze staan in de Leefbaarometer omdat ze verklarend zijn voor verschillen in oordelen die mensen hebben over hun woonomgeving en wat ze ervoor over hebben om daar te wonen.

De kenmerken van gebieden zijn zoveel mogelijk ontleend aan registraties op een zeer laag schaalniveau. Daardoor kunnen verschillen in leefbaarheid gedetailleerd in beeld worden gebracht en is een goede vergelijking mogelijk tussen verschillende gebieden in het land.

ANALYSE LEEFBAAROMETER 2016

Sinds 2008 is er om de twee jaar een nieuwe meting van de Leefbaarometer gepubliceerd. Daarmee zijn de ontwikkelingen van de leefbaarheid in het land in beeld gebracht op allerlei schaalniveaus: van delen van wijken en buurten tot steden.

EEN VERNIEUWDE LEEFBAAROMETER

Met ingang van de meting 2014 is de Leefbaarometer vernieuwd. Met terugwerkende kracht is dat ook voor 2012 gedaan. We noemen deze vernieuwde versie de Leefbaarometer 2.0. Met de meting 2016 zijn er drie meetpunten met de Leefbaarometer 2.0 beschikbaar.

De belangrijkste wijzigingen in de Leefbaarometer 2.0 hebben te maken met de samenstelling van de indicatoren in het model. Er zijn nieuwe indicatoren toegevoegd die eerder niet beschikbaar waren en er zijn bronnen gewijzigd omdat de tijdreeks met de oude bronnen niet meer kon worden voortgezet.¹⁹ Ook zijn de methoden van modelschatting aangepast om meer nadruk te leggen op verschillen binnen regio's en om minder nadruk te leggen op bevolkingskenmerken die samenhangen met de inkomensverschillen van bewoners. De reden daarvoor is de onduidelijke causale relatie tussen bevolkingskenmerken en leefbaarheidsverschillen. Immers, inkomensverschillen tussen leefbare en minder leefbare buurten zijn ook de resultante van selectieve migratie. Verschillen in inkomen zijn dan het gevolg van verschillen in leefbaarheid in plaats van dat ze bijdragen aan die leefbaarheidsverschillen. De verklaringskracht van de Leefbaarometer 2.0 is door deze aanpassingen beter dan die van de vorige versie.

TRENDBREUK

Door de veranderingen zijn er verschillen tussen de uitkomsten van de oude en de nieuwe Leefbaarometer. Het belangrijkste verschil is dat de leefbaarheid in veel steden met het nieuwe model wat positiever wordt ingeschat en de leefbaarheid in de meer landelijke gebieden wat minder positief. Gemiddeld genomen is de leefbaarheid in het landelijk gebied overigens nog steeds goed te noemen, maar er is wel een verschil met de oude Leefbaarometer.

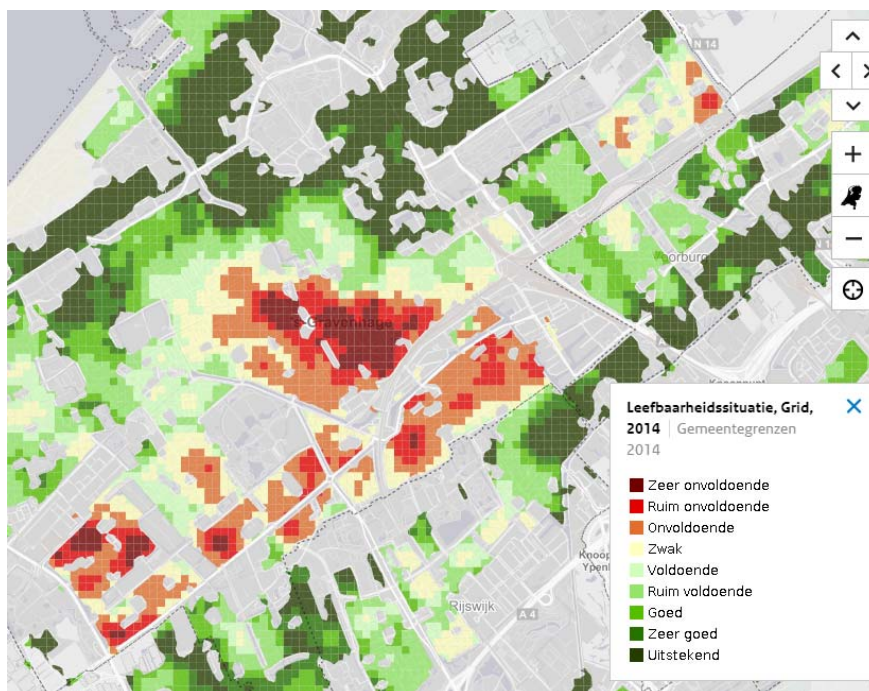
¹⁹ Ook aardbevingsrisico is als indicator opgenomen. Desondanks kan de Leefbaarometer een te positief beeld van de leefbaarheid in het aardbevingsgebied in Groningen geven. Dit heeft te maken met het feit dat het Leefbaarometermodel gebaseerd is op data uit 2012: ten tijde van de modelontwikkeling was WoON 2012 de meest recente databron met relevante informatie over leefbaarheidsoordelen, waarvan de enquêtes in de maanden rond de jaarwisseling zijn afgenomen. De ervaren leefbaarheid is echter pas sinds de grote aardbeving in Huizinge van augustus 2012 afgenomen. Aardbevingsrisico is wel een van de indicatoren in de Leefbaarometer, maar heeft door de modelschatting op data van voor de aardbeving waarschijnlijk een te laag gewicht.

Ondanks de verschillen zijn de uitkomsten van de Leefbaarometer 2.0 vergelijkbaar met die van de Leefbaarometer 1.0. Dat zou ook moeten, want het gaat nog steeds over hetzelfde onderwerp: leefbaarheid vanuit het perspectief van de bewoners. Voor de beschrijving van de ontwikkelingen vanaf 2012 wordt gebruikgemaakt van de Leefbaarometer 2.0. De ontwikkelingen van vóór 2012 zijn gebaseerd op de Leefbaarometer 1.0. De ontwikkelingen waarover in het verleden is gerapporteerd (tot 2012), zijn dus nog steeds dezelfde. De standgegevens kunnen wel wat anders zijn, omdat is teruggerekend vanaf de meting met de nieuwe Leefbaarometer in 2012.

VAN CLUSTERS NAAR GRIDS

Er zijn ook nog enkele cosmetische verschillen tussen de Leefbaarometer 1.0 en de Leefbaarometer 2.0. In plaats van clusters (waarin combinaties van specifieke 6-posities postcodegebieden met dezelfde leefbaarheidsscore werden gemaakt), worden de kaarten van de Leefbaarometer 2.0 gepresenteerd in de vorm van vierkantjes van 100 x 100 meter, zoals te zien is in de volgende figuur.

Het beeld van de Leefbaarometer 2.0: grids en meer klassen

Met deze wijze van presenteren wordt benadrukt dat het gaat om een modeluitkomst en ruimtelijke gemiddelden en niet om bijvoorbeeld een enquêteresultaat op postcodeniveau.

In de Leefbaarometer 2.0 worden méér klassen onderscheiden om een genuanceerder onderscheid te kunnen maken tussen de gebieden en hoe ze zich ontwikkelen. De klassen zijn geijkt op basis van de oordelen van bewoners uit het zogenaamde WoON-onderzoek van het Ministerie van BZK – een landsdekkende enquête onder ruim 40.000 mensen. De verdeling van Leefbaarometerscores in 2012 komt daardoor overeen met de verdeling van oordelen van bewoners uit dat onderzoek. Ook is de naamgeving van de klassen veranderd. We houden nu de benaming aan zoals die ook bij rapportcijfers wordt gebruikt: van zeer onvoldoende tot uitstekend. En tot slot zijn de dimensies aangepast.

HONDERD INDICATOREN OP VIJF DIMENSIES

De Leefbaarometer 2.0 bestaat uit exact honderd indicatoren. Weliswaar is de score samengesteld uit 116 variabelen, maar achttien daarvan meten iets vergelijkbaars op een net iets andere manier, zoals hoogspanningsmasten binnen 500 meter, binnen 1500 meter, en de afstand tot hoogspanningsmasten. Die variabelen zijn samengevoegd onder één label, in dit geval ‘hoogspanningsmasten’. Zo ontstaat een lijst van exact honderd indicatoren (zie tabel BI.1). Die honderd indicatoren zijn vervolgens onderverdeeld in vijf dimensies:

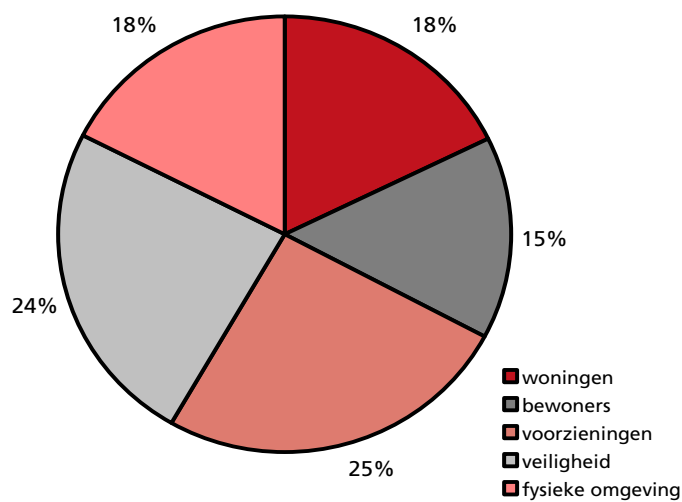
1. Woningen
2. Bewoners
3. Voorzieningen
4. Veiligheid
5. Fysieke omgeving

Die categorisering is voldoende onderscheidend om zeggingskracht te hebben, maar bevat ook voldoende indicatoren om te voorkomen dat meetfouten of incidentele ontwikkelingen het beeld overheersen en/of bepaalde indicatoren erg overheersen en stigmatiserend kunnen werken.

De volgende grafiek laat zien wat het gewicht is van de verschillende dimensies in de Leefbaarometer. Dat gewicht is bepaald op basis van de gecombineerde coëfficiënten uit de twee modellen die ten grondslag liggen aan de Leefbaarometer 2.0. Dan blijkt dat de dimensies Voorzieningen en Veiligheid het zwaarst wegen in de Leefbaarometer (25,

respectievelijk 24%), gevolgd door de dimensies Woningen, Fysieke omgeving en Bewoners.

Gewicht per dimensie in de Leefbaarometer

Wat verder opvalt, is dat de wegingen van de verschillende dimensies qua orde van grootte behoorlijk bij elkaar in de buurt komen en er niet één dimensie is aan te wijzen die overheersend is. Dat geldt ook voor veel indicatoren binnen die dimensies.

De dimensie Bewoners heeft minder gewicht dan in de oorspronkelijke Leefbaarometer. Dat komt door de betere theoretische onderbouwing en de meer geavanceerde analysemethodes die voor de ontwikkeling van Leefbaarometer 2.0 zijn gebruikt.

Voor meer achtergronden wordt verwezen naar de rapportage over de instrumentontwikkeling die kan worden gedownload op www.leefbaarometer.nl.

Tabel BI.1 Indicatoren in de Leefbaarometer

		Dimensie	Indicator	Variabelen	
A	1	Woningen	aandeel woningen voor 1900	aandeel_voor_1900_200m	
	2		aandeel woningen tussen 1900-1920	p19001920_200m	
	3		aandeel woningen tussen 1920-1945	p19201940_200m	
	4		aandeel woningen tussen 1945-1960	P4560_200m	
	5		aandeel woningen tussen 1961-1971	P6170_200m	
	6		aandeel woningen tussen 1971-1980	P7180_200m	
	7		aandeel woningen tussen 1991-2000	P9100_200m	
	8		aandeel woningen na 2000	P2000_200m	
	9		historische woningen	dominantie_voor_1900_200m dominantie	
	10		dominantie vooroorlogs	dominantievooroorlogs	
	11		dominantie vroeg naoorlogs	dominantie_vroegnaoorlogs	
	12		dominantie laat naoorlogs	dominantie_laatnaoorlogs	
	13		dominantie recent bebouwing	dominantie_recent	
	14		aandeel eengezins rijwoningen	stedelijkrij	
			15	"	nietstedelijkrij
			15	grote vrijstaande woningen en tweekappers	stedelijkgrootvrij
			17	"	nietstedelijkgrootvrij
			16	middelgrote vrijstaande woningen en tweekappers	midvrij
			17	kleine vrijstaande woningen en tweekappers	kleinvrij
			18	dominantie vooroorlogs eengezins	dominantievooroorlogs_eg
			19	aandeel kleine eengezinswoningen voor 1900	aandeel_klein_eg_80_voor_1900_20
			20	aandeel kleine vooroorlogse eengezinswoningen	aandeel_kleinEGvooroorlogs
			21	aandeel kleine eengezinswoningen, 1900-1945	aandeel_klein_eg_80_1900_1945_20
			22	aandeel kleine eengezinswoningen, 1970-1990	aandeel_kleinEG7090
			23	aandeel kleine meergezinswoningen na 1970	aandeel_kleinMGna70
			24	aandeel eengezins sociale huur	pegsochuur_dec
	25	aandeel eengezins koop	pegkoop_dec		
	26	aandeel meergezins koop	pmgkoop_dec		
B	27	Bewoners	aandeel westerse allochtonen	res_westers	
	28		aandeel Moelanders	sapmoe	
			31	"	res_moelanders
	29		aandeel niet-westerse allochtonen	res_nietwesters	
	30		aandeel Marokkanen	sapmarok	
	31		aandeel Surinamers	sapsurin	
	32		aandeel Turken	sapturk	
	33		aandeel overige niet-westerse allochtonen	res_ntwestov	
	34		eenoudergezinnen	saphhnee	
			38	"	RES_eeouder
	35		gezinnen met kinderen	saphhnpmk	
			40	"	res_sapmpmk
	36		gezinnen zonder kinderen	saphhnpzk	
	37		aandeel arbeidsongeschikten	aandeel_ao_2011_200m	
	38		aandeel bijstandsgerechtigden	aandeel_bijstand_2011_200m	
	39		ouderen	ntsted_resbev65	
	40		ontwikkeling huishoudens	pbevkern9812	
41	ontwikkeling 15-24 jarigen	res_ontw1524			
42	mutatiegraad	res_muthh3jr			
C	43	Voorzieningen	afstand tot station	totaal_station2012_afst	
			49	"	Totaal_station2011_afst
	44		afstand tot overstapstation	overstapstation2012_afst	
	45		afstand tot oprit snelweg	hfdweg2011_afst	
	46		aantal huisartsen binnen 3 km	huisarts2012_3km	
	47		afstand tot dichtstbijzijnde ziekenhuis	ziekenhuis_incl2012_afst	
	48		aantal basisscholen binnen 1km	basis2012_1km	
	49		onderwijs en gezondheid (samengestelde index)	FAC3_1	
	50		aantal café's binnen 1 km	cafe2012_1km	
	51		café's en cafetaria's (samengestelde index)	FAC2_1	
	52		aantal restaurants binnen 1 km	restaurant2012_1km	
	53		aantal winkels dagelijkse boodschappen binnen 1 km	winkelsoverigdagelijks2012_1km	
	54		horeca en winkels (samengestelde index)	FAC1_1	
	55		kleinere winkels	kleinerewinkels	
	56		afstand tot dichtstbijzijnde pinautomaat	pinautom	
	57		bibliotheek binnen 2km (dummy)	d_bibl_2km	
	58		aantal podia binnen 10 km	podiumall2012_10km	
	59		(terrein voor) sociaal-culturele voorzieningen	ligging23_aan25m	
	60		(terrein voor) dagrecreatieve voorzieningen	ligging43_aan25m	
61	stedelijke voorzieningen (niet-stedelijk gebied)	nietsted_fac4			
62	stedelijke voorzieningen (stedelijk gebied)	sted_fac4			
63	aandeel leegstaande winkels	pverkleeg			
64	(toename) afstand tot dichtstbijzijnde zwembad	zwembad_afst20082011			
65	supermarkt verdwenen	supermarkt_verdwenen			

D	66	72	Veiligheid	overlast (samengestelde index)	overlast
		73		"	overlast_kwad
	67	74		ordeverstoringen	ordeverstoring_dec
	68	75		vernielingen	mphksh5
		76		"	vernieling_dec
	69	77		gewelddsmisdrijven	geweld_dec
	70	78		berovingen	saphkss2
	71	79		inbraken	sqrt_inbraak
E	72	80	Fysieke omgeving	aandeel rijksmonumenten	monumenten_2012_200m
		81		"	monumenten_dichtheid_200m
	73	82		aandeel gebouwen met industriefunctie	aandeel_industriefunctie_200m
	74	83		aandeel gebouwen met bijeenkomstfunctie	aandeel_bijeenkomstfunctie_200m
	75	84		dichtheid	dichtheid_200m
	76	85		ligging aan woonterrein	ligging20_aan25m
	77	86		nabijheid bossen	wbos
	78	87		aandeel groen	oppgroen_pct_200m
	79	88		ligging aan park of plantsoen	ligging40_aan25m
	80	89		ligging aan agrarisch terrein	ligging51_aan25m
	81	90		ligging aan bos	ligging60_aan25m
	82	91		ligging aan open, droog natuurlijk terrein	ligging61_aan25m
	83	92		ligging aan IJsselmeer/ Markermeer	ligging70_aan25m
	84	93		ligging aan recreatief binnenwater	ligging75_aan25m
	85	94		ligging aan (overig) binnenwater	ligging78_aan25m
	86	95		ligging aan Noordzeekust	noordzee
	87	96		nabijheid Noordzee	WNOORDZEE
	88	97		water in de wijk	gwater_dum
	89	98		hoogspanningsmasten	d_hoogs_aan500m
		99		"	d_hoogs_aan500_1500m
		100		"	afstand_hoogspanningskabel_cat
	90	101		windturbines	d_wint_aan500m
		102		"	d_wint_aan500_1500m
		103		"	d_wint_aan1500-2500m
	91	104		geluidsbelasting	geluid_totaal
	92	105		afstand tot hoofdwegennet	afstand_hoofdweg_cat
	93	106		afstand tot snelweg	afstand_autosnelweg_cat
	94	107		aantal treinen (stedelijk gebied)	sted_aantalreinen
	95	108		ligging aan spoor	ligging10_aan25m
	96	109		ligging aan wegen	ligging11_aan25m
	97	110		nabijheid traject chloortrein	d_cltrein500m
		111		"	d_cltrein500_1500m
	98	112		industrie in de buurt	nietsted_industrie
		113		"	sted_industrie
	99	114		overstromingsrisico	overstromingskans
		115		"	ovrisico
	100	116		aardbevingsrisico	AARDBEVING

BIJLAGE 2 'ONVOLDOENDE' BUURTEN MET NEGATIEVE ONTWIKKELING VAN DE LEEFBAARHEID

In deze bijlage worden 'onvoldoende' buurten weergegeven waar tussen 2014 en 2016 de leefbaarheid verder achteruit ging. 'Onvoldoende' buurten zijn buurten waar in 2014 meer dan vijftig bewoners woonden in een deel van de buurt met een score 'onvoldoende' op de Leefbaarometer. Alleen deze buurten worden hier weergegeven.

Scores met betrekking tot ontwikkeling worden weergegeven op de schaal van de Leefbaarometer. Hierin is een klasse zoals 'ruim voldoende' gemiddeld 0,133 groot. Een score -0,054 (Moerwijk-Oost) komt dus overeen met een verslechtering van ongeveer 40% van een klasse op de Leefbaarometer.

In het overzicht wordt zowel de ontwikkeling van de score op de Leefbaarometer weergegeven als het aantal bewoners in de buurt dat woont in een deel van de buurt met een score onvoldoende. In de meeste gevallen neemt in deze selectie het aantal bewoners met onvoldoende leefbaarheid toe. Dat is echter niet altijd het geval. Dat komt omdat de gepresenteerde ontwikkeling van de leefbaarheid betrekking heeft op de totale buurt en niet alleen op de delen met een score onvoldoende. Als het aantal bewoners met onvoldoende leefbaarheid afneemt, komt dat doordat de leefbaarheid in de onvoldoende delen van de buurt verbeterde, maar in de andere delen van de buurt verslechterde en wel zoveel dat er voor de gehele buurt een negatieve ontwikkeling was.

gemeente	buurt	ontwikkeling 2014-2016		aantal bewoners	aantal bewoners met onvoldoende leefbaarheid	
		in onvoldoende buurt	in buurten met ruim voldoende en goed in de gemeente		2014	2016
's-Gravenhage	Laakkwartier-West	-0,007	0,034	8000	6210	6230
	Moerwijk-Oost	-0,054		3120	1230	2000
	Moerwijk-West	-0,035		6190	5070	5770
	Moerwijk-Zuid	-0,005		4170	2390	2840

gemeente	buurt	ontwikkeling 2014-2016		aantal bewoners	aantal bewoners met onvoldoende leefbaarheid	
		in onvoldoende buurt	in buurten met ruim voldoende en goed in de gemeente		2014	2016
	Morgenstond-Oost	-0,061		5480	2350	3580
	Morgenstond-Zuid	-0,014		6020	4900	4850
	Oostbroek-Zuid	-0,035		7920	4490	5760
Aalsmeer	Stommeer	-0,023	-0,005	6350	330	810
Amsterdam	Amsterdamse Poort	-0,032	0,023	1370	730	820
	Banne Zuidwest	-0,001		3910	2760	2870
	Buikslotermeer Noord	-0,017		2450	840	720
	Buurt 4 Oost	-0,009		3610	710	940
	Buurt 5 Zuid	-0,009		3720	2060	2840
	De Kleine Wereld	-0,010		2860	2170	2250
	F-buurt	-0,050		3900	3430	3630
	G-buurt Noord	-0,008		1840	1790	1840
	G-buurt Oost	-0,010		3170	220	210
	G-buurt West	-0,002		3700	3360	3200
	Grunder/Koningshoef	-0,036		1730	220	620
	Hakfort/Huigenbos	-0,054		2620	2610	2620
	Jan Maijenbuurt	-0,020		2280	320	640
	K-buurt Midden	-0,065		2090	1750	1770
	K-buurt Zuidoost	-0,050		940	390	600
	K-buurt Zuidwest	-0,039		1470	300	580
	Louis Crispijnbuurt	-0,019		2870	720	760
	Orteliusbuurt Midden	-0,015		2330	180	170
	Osdorp Zuidoost	-0,044		3780	500	500
	Rechte H-buurt	-0,023		3100	3110	3100
	Venserpolder Oost	-0,003		3390	3170	3190
	Venserpolder West	-0,010		5250	4560	4720
	Weespertrekvaart	-0,050		1250	100	110

gemeente	buurt	ontwikkeling 2014-2016		aantal bewoners	aantal bewoners met onvoldoende leefbaarheid	
		in onvoldoende buurt	in buurten met ruim voldoende en goed in de gemeente		2014	2016
	Wildeman	-0,002		4980	3530	3480
Arnhem	Immerloo II	-0,006	0,005	1840	1610	1620
	Klarendal Noord	-0,005		2240	120	360
	Klarendal Zuid	-0,012		2220	480	580
	Malburgen West	-0,010		4200	1070	1060
	Statenkwartier	-0,012		2250	390	430
Asten	Verspreide huizen Heusden	-0,191	-0,060	960	240	300
Bergen op Zoom	Gageldonk-West	-0,030	0,009	5000	2690	2750
Breda	Geeren-Noord	-0,012	0,010	2780	900	1090
	Geeren-Zuid	-0,018		3710	1000	1250
	Schorsmolen	-0,030		3380	620	750
	Tuinzicht	-0,019		7180	370	580
Capelle aan den IJssel	Beemster en Purmerhoek	-0,066	0,007	1650	1110	1330
	Gebouwenbuurt	-0,021		1370	900	910
	Reviusbuurt	-0,049		920	150	650
	Schermerhoek	-0,042		1110	1110	1110
	Schildersvormenbuurt	-0,007		1560	870	870
Delft	Gillisbuurt	-0,039	0,025	1520	1620	1520
	Het Rode Dorp	-0,033		980	820	980
Diemen	Ruimzicht-Oost	-0,020	0,022	2480	510	520
	Studentenflats	-0,018		820	850	820

gemeente	buurt	ontwikkeling 2014-2016		aantal bewoners	aantal bewoners met onvoldoende leefbaarheid	
		in onvoldoende buurt	in buurten met ruim voldoende en goed in de gemeente		2014	2016
Dordrecht	Beekmanstraat en omgeving	-0,021	0,023	670	200	400
	Crabbehof-Zuid	-0,031		5010	1830	2190
	Pr. Bernhardstraat en omgeving	-0,001		1780	150	160
	Van Kinsbergenstraat en omgeving	-0,044		1540	950	1070
	Waldeck Pyrmontweg en omgeving	-0,002		960	680	550
Eindhoven	Limbeek-Noord	-0,072	0,011	2580	290	780
Emmen	Angelslo	-0,027	0,008	7800	90	370
Heerlen	Weggebekker	-0,061	0,044	350	140	270
Helmond	Beisterveldse Broek	-0,062	-0,011	2400	120	790
Leeuwarden	Bilgaard	-0,018	0,028	6110	170	430
	Indische buurt	-0,002		1290	210	210
Leiden	Boshuizen	-0,004	0,031	4290	450	420
	Slaaghwijk	-0,042		4500	1140	2230
Maastricht	Pottenberg	-0,022	0,013	2400	120	100
Nieuwegein	Jutphaas Wijkersloot	-0,045	-0,028	6220	470	910
Nissewaard	Groenewoud-Hoog	-0,001	0,022	1470	390	370
	Snoekenveen	-0,013		1470	80	720

gemeente	buurt	ontwikkeling 2014-2016		aantal bewoners	aantal bewoners met onvoldoende leefbaarheid	
		in onvoldoende buurt	in buurten met ruim voldoende en goed in de gemeente		2014	2016
Noordoostpolder	Nagele-woonkern	-0,072	0,019	1080	290	410
Oss	Roofvogelbuurt	-0,046	0,013	1030	440	590
	Verzetsheldenbuurt II	-0,084		1550	170	660
	Vogelbuurt	-0,052		1070	350	880
Rotterdam	Afrikaanderwijk	-0,019	0,023	8110	6520	6330
	Agniesebuurt	-0,028		4230	540	1230
	Bospolder	-0,038		7150	5730	6080
	Carnisse	-0,014		11120	10730	11070
	Delfshaven	-0,003		6780	1130	1660
	Feijenoord	-0,007		7210	5980	6180
	Het Lage Land	-0,035		10540	1220	1660
	Hillesluis	-0,010		11950	10300	10850
	Oosterflank	-0,040		10450	1370	2370
	Oud Crooswijk	-0,002		8010	5190	5370
	Oud Mathenesse	-0,058		7150	5970	6620
	Pendrecht	-0,026		11890	10220	10310
	Prinsenland	-0,017		10010	890	1250
	Tarwewijk	-0,016		12270	12070	12230
	Zuiderpark	-0,010		1130	210	180
Zuidwijk	-0,029		12500	6080	6710	
Schiedam	Groen Noord-Midden	-0,054	0,001	4960	1360	2230
	Groen Noord-Noord	-0,037		3340	750	970
	Groen Noord-Zuid	-0,011		1040	660	650
	Newtonbuurt	-0,032		1720	1690	1720
	Rotterdamsedijk	-0,041		3920	2220	2330

gemeente	buurt	ontwikkeling 2014-2016		aantal bewoners	aantal bewoners met onvoldoende leefbaarheid	
		in onvoldoende buurt	in buurten met ruim voldoende en goed in de gemeente		2014	2016
	Schiehart	-0,006		2250	120	110
Sittard-Geleen	Kluis	-0,009	-0,005	4990	190	310
Terschelling	Midsland	-0,010	0,018	900	150	210
Tilburg	Vlashof	-0,077	0,021	4670	520	2830
	Wandelbos-Noord	-0,008		5880	3440	3900
Uithoorn	Zijdelwaard	-0,020	-0,008	7310	1310	1520
Utrecht	Halve Maan-Noord	-0,105	0,029	1660	670	1160
	Kanaleneiland-Noord	-0,038		7160	6790	6220
	Neckardreef en omgeving	-0,021		4420	4030	4290
	Nieuw Hoograven- Noord	-0,036		2400	300	640
	Prins Bernhardplein en omgeving	-0,004		3590	920	1070
	Queeckhovenplein en omgeving	-0,059		720	830	650
	Tigrisdreef en omgeving	-0,063		4690	4530	4570
	Vechtzoom-noord, Klopvaart	-0,016		3250	1650	1750
	Vechtzoom-zuid	-0,024		4570	3170	3810
	Zambesidreef en omgeving	-0,010		4730	4300	4370
Vlaardingen	Hoogkamer	-0,025	0,006	2690	790	880
	Lage welde	-0,040		2830	1010	1390
	Vettenoordse polder Oost	-0,008		5410	970	660

gemeente	buurt	ontwikkeling 2014-2016		aantal bewoners	aantal bewoners met onvoldoende leefbaarheid	
		in onvoldoende buurt	in buurten met ruim voldoende en goed in de gemeente		2014	2016
	Wetering	-0,065		3700	1390	1820
	Zuidbuurt	-0,033		3380	1730	2140
Vlissingen	Bloemenlaan e.o. Oost	-0,011	0,031	2110	100	0
Westland	Polanen	-0,024	-0,006	1000	130	150
Zaanstad	Boerejonkerbuurt	-0,015	0,010	1470	790	730
	Kogerveld	-0,001		3110	460	460
	Peldersveld	-0,011		5530	3490	3680
Zeewolde	Zuidlob	-0,447	-0,056	1270	210	760
Zundert	Verspreide huizen in het Westen	-0,105	-0,009	1390	480	460
	Verspreide huizen Wernhout	-0,047		1830	730	870

BIJLAGE 3 'ONVOLDOENDE' BUURTEN DIE MINDER VERBETERDEN DAN 'RUIM VOLDOENDE' EN 'GOEDE' BUURTEN IN DE GEMEENTE

In deze bijlage worden 'onvoldoende' buurten weergegeven waar tussen 2014 en 2016 de leefbaarheid gelijk bleef of verbeterde, maar waar de buurten met score ruim voldoende of goed in de gemeente meer verbeterden. 'Onvoldoende' buurten, zijn buurten waarvan in 2014 meer dan vijftig bewoners woonden in een gebied met een score 'onvoldoende' op de Leefbaarometer. Alleen deze buurten worden hier weergegeven.

Scores met betrekking tot ontwikkeling worden weergegeven op de schaal van de Leefbaarometer. Hierin is een klasse zoals 'ruim voldoende' gemiddeld 0,133 groot. Een score 0,026 komt dus overeen met ongeveer 20% van een klasse op de Leefbaarometer.

gemeente	buurt	ontwikkeling 2014-2016		aantal bewoners	aantal bewoners met onvoldoende leefbaarheid	
		in onvoldoende buurt	in buurten met ruim voldoende en goed in de gemeente		2014	2016
's-Gravenhage	Dreven en Gaarden	0,026	0,034	10.630	6.720	5.450
	Huygenspark	0,019		7.460	1.090	850
	Moerwijk-Noord	0,004		6.920	3.040	2.910
	Oostbroek-Noord	0,006		4.410	3.860	3.450
	Rustenburg	0,033		5.980	90	90
	Schildersbuurt-Noord	0,014		10.020	9.790	9.640
	Schildersbuurt-West	0,034		14.030	14.260	13.690
	Transvaalkwartier-Zuid	0,025		7.100	6.740	6.670
's-Hertogenbosch	Boschveld	0,036	0,050	3.040	680	420
Alkmaar	Overdie-West	0,002	0,029	1.180	100	100
Almere	Centrum Almere Haven	0,006	0,024	1.570	390	340

gemeente	buurt	ontwikkeling 2014-2016		aantal bewoners	aantal bewoners met onvoldoende leefbaarheid	
		in onvoldoende buurt	in buurten met ruim voldoende en goed in de gemeente		2014	2016
	De Hoven	0,022		2.410	1.010	850
Amsterdam	Balboaplein e.o.	0,017	0,023	3.120	170	70
	Banne Noordwest	0,014		2.640	2.090	2.050
	Bedrijvencentrum Osdorp	0,018		90	90	80
	Blauwe Zand	0,010		1.870	990	970
	Buurt 2	0,018		3.360	2.910	2.900
	Buurt 3	0,004		6.050	3.570	3.430
	Buurt 5 Noord	0,022		3.800	3.680	3.630
	Buurt 9	0,016		5.970	2.410	2.820
	Dapperbuurt Noord	0,016		4.190	440	500
	De Punt	0,006		5.780	2.880	3.300
	E-buurt	0,013		1.560	310	140
	Gaasperdam Zuid	0,003		1.520	1.050	990
	Gein Zuidoost	0,015		3.330	1.340	1.280
	Gibraltaruurt	0,022		4.190	860	230
	Jacob Geelbuurt	0,012		3.450	840	430
	Jacques Veldmanbuurt	0,018		3.170	150	150
	Kantershof	0,007		2.160	530	500
	Kelbergen	0,009		930	570	410
	Meer en Oever	0,004		3.120	460	480
	Middelveldsche Akerpolder	0,014		3.810	300	300
	Molenwijk	0,015		3.000	2.420	2.170
	Noordoever Sloterplas	0,008		2.760	620	570
	Osdorpplein e.o.	0,013		2.780	1.320	840
	Overtoomse Veld Noord	0,017		6.000	1.420	1.180
	Plan van Gool	0,009		2.880	1.770	1.630
	Reigersbos Zuid	0,013		2.530	750	1.010
	Robert Scottbuurt	0,007		2.180	1.330	1.860

gemeente	buurt	ontwikkeling 2014-2016		aantal bewoners	aantal bewoners met onvoldoende leefbaarheid	
		in onvoldoende buurt	in buurten met ruim voldoende en goed in de gemeente		2014	2016
	West					
	Vogeltjeswei	0,017		730	340	140
	Zuidwestkwadrant Osdorp Noord	0,010		3.180	1.680	1.390
	Zuidwestkwadrant Osdorp Zuid	0,011		6.170	1.900	1.980
Arnhem	Kronenburg	0,004	0,005	2.390	100	140
Capelle aan den IJssel	Hovenbuurt	0,004	0,007	2.670	1.180	1.270
	Operabuurt	0,006		2.010	930	560
Delft	Fledderusbuurt	0,021	0,025	940	540	570
	Multatulibuurt	0,002		1.610	300	220
	Pijperring	0,011		670	170	150
	Poptahof-Noord	0,005		1.390	730	660
	Voorhof-Hoogbouw	0,012		2.620	540	510
Den Helder	Schepenbuurt	0,004	0,029	1.660	120	240
Deventer	Landsherenkwartier	0,023	0,028	1.800	200	90
	Rode Dorp	0,015		2.710	460	250
	Tuindorp	0,010		1.890	580	440
Dordrecht	Van Ewijkstraat en omgeving	0,012	0,023	1.340	880	750
	Vogelplein-Aalscholverstraat en omgeving	0,018		2.530	890	620
Eindhoven	Lakerlopen	0,002	0,011	3.360	220	340
Gorinchem	Gildenwijk	0,008	0,021	5.290	800	280

gemeente	buurt	ontwikkeling 2014-2016		aantal bewoners	aantal bewoners met onvoldoende leefbaarheid	
		in onvoldoende buurt	in buurten met ruim voldoende en goed in de gemeente		2014	2016
	Haarwijk West	0,015		4.020	500	620
Gouda	Sportbuurt	0,015	0,030	1.560	380	260
Groningen	Beijum-Oost	0,005	0,034	6.470	200	450
	Paddepoel-Zuid	0,011		4.290	240	360
	Selwerd	0,019		6.490	650	640
Haarlem	Geleerdenbuurt	0,036	0,040	2.410	1.000	290
	Landenbuurt	0,020		2.250	810	580
	Stedenbuurt-oost	0,017		2.210	90	-
Heemskerk	Oosterwijk	0,003	0,016	2.490	100	60
Heerlen	Heerlerheide Kom	0,005	0,044	3.400	110	-
	Passart	0,041		2.030	160	20
	Uterweg	0,034		1.610	240	140
Hoogezand-Sappemeer	Woldwijk-Midden	0,000	0,017	1.670	440	630
Hoorn	Grote Waal - Buurt 13 01	0,038	0,045	2.150	1.910	1.580
	Kersenboogerd-Noord - Buurt 32 01	0,040		1.720	360	130
	Kersenboogerd-Noord - Buurt 32 02	0,039		720	300	190
Leeuwarden	Heechterp	0,021	0,028	1.830	360	380
Leiden	Hoge Mors	0,022	0,031	5.040	610	-
Leidschendam-	Prinsenhof hoogbouw	0,020	0,037	4.430	2.840	2.040

gemeente	buurt	ontwikkeling 2014-2016			aantal bewoners met onvoldoende leefbaarheid	
		in onvoldoende buurt	in buurten met ruim voldoende en goed in de gemeente	aantal bewoners	2014	2016
Voorburg						
Maassluis	Burgemeesterswijk	0,022	0,025	2.720	680	650
	Sluispolder West	0,017		1.860	310	120
Maastricht	Malpertuis	0,004	0,013	2.350	1.180	1.030
Nijmegen	De Kamp	0,034	0,038	5.390	130	-
	Neerbosch-Oost	0,021		7.380	990	830
Nissewaard	Akkers-Centrum	0,014	0,022	1.380	870	910
Purmerend	Wheermolen-Oost	0,010	0,045	5.270	480	450
Rijswijk	Muziekbuurt	0,013	0,025	4.120	80	-
Roermond	Componistenbuurt	0,026	0,034	1.970	1.240	750
Rotterdam	Beverwaard	0,010	0,023	11.770	8.290	8.070
	Bloemhof	0,003		13.720		
	Hoogvliet Zuid	0,019		21.680	12.450	11.940
	Kralingen West	0,017		15.790	1.540	1.380
	Middelland	0,023		11.980	1.680	2.150
	Ommoord	0,023		11.980	1.520	930
	Oud Charlois	0,023		25.150	1.730	1.940
	Oud IJsselmonde	0,001		13.360	1.730	7.000
	Schiebroek	0,016		5.920	7.380	7.000
Zevenkamp	0,022		16.300	180	620	
Terneuzen	Schiebroek	0,022		16.300	3.090	3.440
	Zevenkamp	0,020		16.130	5.330	5.200
Terneuzen	Binnenstad-Java	0,012	0,017	2.650	250	30

gemeente	buurt	ontwikkeling 2014-2016			aantal bewoners met onvoldoende leefbaarheid	
		in onvoldoende buurt	in buurten met ruim voldoende en goed in de gemeente	aantal bewoners	2014	2016
Tiel	De Lok	0,004	0,028	1.210	650	610
	Hertogenwijk	0,028		2.320	1.670	1.540
Uden	Flatwijk	0,007	0,009	1.020	630	590
Utrecht	Kanaleneiland-Zuid	0,021	0,029	8.880	7.660	7.220
	Lunetten-Noord	0,020		4.440	580	650
	Lunetten-Zuid	0,026		7.130	130	290
	Schaakbuurt en omgeving Zamenhofdreef en omgeving	0,002 0,010		4.550 2.890	310 1.820	590 1.720
Veenendaal	Dragonder-Zuid	0,017	0,049	3.180	180	70
Venray	Oirlo	0,011	0,022	1.240	90	110
	Ysselsteyn	0,004		2.270	100	80
Vlaardingen	Vogelbuurt Zuid	0,000	0,006	2.640	750	790
Zaanstad	Bomenbuurt	0,008	0,010	6.090	2.770	2.940
Zeist	Vollenhove	0,009	0,051	4.420	1.420	1.200
Zoetermeer	Driemanspolder	0,003	0,035	6.250	500	900
	Meerzicht-Oost	0,020		5.790	1.060	970
	Meerzicht-West	0,013		9.200	960	390
Zwolle	Holtenbroek IV	0,020	0,035	3.110	310	80